

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
AKDENİZ UYGARLIKLARI ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ

Tolga KARAHAN

LİMAN YERLEŞİMLERİNDE AGORALARIN SOSYAL HAYATTAKİ YERİ VE
MİMARİ DÜZENLEMESİ: PHASELİS TETRAGONAL AGORASI

Akdeniz Eskiçağ Araştırmaları Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2019

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
AKDENİZ UYGARLIKLARI ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ

Tolga KARAHAN

LİMAN YERLEŞİMLERİNDE AGORALARIN SOSYAL HAYATTAKİ YERİ VE
MİMARİ DÜZENLEMESİ: PHASELİS TETRAGONAL AGORASI

Danışman

Doç. Dr. Nihal Tüner ÖNEN

Akdeniz Eskiçağ Araştırmaları Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2019

Contents

KISALTMALAR LİSTESİ.....	1
FİGÜRLER LİSTESİ.....	2
ÖZET.....	4
SUMMARY.....	6
GİRİŞ.....	7
1. BİRİNCİ BÖLÜM YERLEŞİM ARKEOLOJİSİ – AGORA YAPILARI.....	14
1.1 Fiziki Bir Mekânın Ötesinde “Agora” Kavramı.....	14
1.2 Agoraların Tarihsel ve Mimari Gelişimleri.....	16
1.3 Arkaik ve Klasik Dönem Agoraları.....	17
1.4 Hellenistik Dönem'de Kent ve Agora.....	19
1.5 Roma İmparatorluk Dönemi'nde Kent ve Agora.....	26
2. İKİNCİ BÖLÜM PHASELİS’TE İMPARATOR HADRIANUS DÖNEMİ KENTLEŞMESİ VE ROMANİZASYON ETKİLERİ.....	30
3. ÜÇÜNCÜ BÖLÜM PHASELİS AGORALARI – TETRAGONAL AGORA.....	36
3.1 Klasik – Hellenistik Dönem Agoraları.....	36
3.2 Roma ve Doğu Roma Dönemi Agoraları.....	37
3.3 Phaselis’in Emtia Ürünleri ve Ürün Hacmi.....	38
3.4 Phaselis Tetragonal Agora’sı.....	40
3.4.1 Mimari Özellikleri.....	45
3.4.2 Teraslama ve Topografya.....	47
3.4.3 Portikler.....	49
3.4.4 Stylobatlar.....	55
3.4.5 Payeler.....	57
3.4.6 Çatı Sistemi.....	60

3.4.7	Döşemeler.....	61
3.4.8	Dış ve İç Duvarlar.....	63
3.4.9	Malzeme ve Teknik	73
3.4.10	Agora Podyumu ve Onurlandırma Anıtları	75
3.4.11	Kapılar	75
3.4.12	Yapının Su İhtiyacı.....	78
3.4.13	Tetragonal Agora Bazilikası.....	80
3.4.14	Duvar Teknikleri.....	82
3.4.15	Tarihleme.....	82
3.5	Agora ve Çevresindeki Yapıların Tetragonal Agora ile Olan İlişkisi	83
4.	DÖRDÜNCÜ BÖLÜM LİKYA VE PAMPHYLIA BÖLGESİ AGORALARINA ÖRNEKLER.....	87
4.1	Ksanthos Batı Agorası.....	87
4.2	Andriake Liman Agorası	91
4.3	Perge Macellumu/Agorası	93
4.4	Side Macellumu/Agorası	96
5.	BEŞİNCİ BÖLÜM MATERYAL KÜLTÜR KALINTILARI IŞIĞINDA TETRAGONAL AGORA 'NIN DEĞERLENDİRİLMESİ	98
	DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	101
6.	BİBLİYOGRAFYA	105
7.	LEVHALAR LİSTESİ.....	117
	ÖZGEÇMİŞ.....	139

KISALTMALAR LİSTESİ

Alm. = Almanca

bk. = *bakınız*

böl. = bölüm

ca. = *circa*/yaklaşık

Çev. = Çeviren

dn. = dipnot

Ed. = Editör

Eds. = Editörler

et al. = *et alii*/ve diğerleri

F = Fragment

Fr. = Fransızca

Hrt. = Harita

km = kilometre

krş. = karşılaştırınız

Lat. = Latince

m = metre

m² = metrekare

MÖ = Milattan Önce

MS = Milattan Sonra

res. = resim

sf. = sayfa

s.v. = *sub vocet*/adı altında

sqq. = *sequentia*/ve devamı

str. = satır

Tr. = Türkçe

Trans. = Translator

vd. = ve devamı

vdd. = ve devamının devamı

vol. = *volumen*/cilt

vols. = *volumina*/ciltler

FIGÜRLER LİSTESİ

- Fig. 1. Pella Agorası. <https://en.wikipedia.org/wiki/Pella>
- Fig. 2. Ephesus Ticaret Agorası <https://www.flickr.com/photos/escreteur/14429641144>
- Fig. 3. [Messene Agorası](https://www.slideshare.net/mathewsdijo/greece-37593212) <https://www.slideshare.net/mathewsdijo/greece-37593212>
- Fig.4. Sikyon Agorası ve Çevresindeki Yapılar. <https://chronique.efa.gr>
- Fig. 5. 2014 – 2016 yılları arası Phaselis Antik Kenti ve Teritoryumu Araştırma Projesi kapsamında hazırlanan bölgesel harita üzerinde tespit edilen paralel tipte antik teras yapıları, D. Atilla 2018.
- Fig. 6. Ksanthos Agorası, A. Dönmez 2013.
- Fig. 7. Phaselis Tetragonal Agora Planı, Y. Mergen 2018.
- Fig. 8. Phaselis Tetragonal Agora Bazilikası Planı, Y. Mergen 2018.
- Fig. 9. Phaselis Tetragonal Agorası, A. Akçay 2018.
- Fig. 10. Agora Taş Planı, Ç. Öner – T. Karahan 2018
- Fig. 11. Phaselis Ana Cadde Güney Kısım
- Fig. 12. Phaselis Ana Cadde Kuzey Kısım
- Fig. 13. Güney Kısım Paye ve Stylobat Detayı
- Fig. 14. Doğu Portiko Sırası
- Fig. 15. Tetragonal Agora Doğu Roma Dönemi Planı, Y. Mergen 2018.
- Fig. 16. Tetragonal Agora Roma Dönemi Planı, Y. Mergen 2018.
- Fig. 17. Kuzey Portiko Sırası ve Doğu Roma Dönemi Kullanımı
- Fig. 18. Tetragonal Agora Kuzey Bölüm, A. Akçay 2018.
- Fig. 19. Doğu Roma Dönemi Odası ve Portiklerin Kesişim Alanı
- Fig. 20. Güney Portiko Sırası ve Güney Portiko Giriş Alanı
- Fig. 21. Doğu Stylobat Sırası
- Fig. 22. Güney Paye Sırası
- Fig. 23. İn Situ Detay
- Fig. 24. Tetragonal Agora Stylobat Sırası, Payeler ve Agora Meydanı
- Fig. 25. Mozaikli Oda
- Fig. 26. Mozaik Çizimi
- Fig. 27. Döşeme Parçası
- Fig. 28. Agora Cephesi Fotogrametri Çalışması, A. Akçay 2018.

- Fig. 29. Agora Cephesi Güney Kısım
- Fig. 30. Agora Cephesi Kuzey Kısım
- Fig. 31. Agora Güney Cephesi Künk Yolu Detayı
- Fig. 32. Agora Cephesi Taş Planı, Ç. Öner 2019.
- Fig. 33. Agora Güney Duvarı Pervaz Ayrıntısı
- Fig. 34. Agora Kuzey Duvar Bölümü
- Fig. 35. Kuzey Duvarı Taş Planı, Ç. Öner 2019.
- Fig. 36. Bazilika Apsisi Devşirme Malzeme Ayrıntısı
- Fig. 37. Doğu Dükkanı Tamirat ve Moloz Duvar Eklentisi
- Fig. 38. Monumental Kapı
- Fig. 39. Kemerli Kapı
- Fig. 40. Nymphaion
- Fig. 41. Bazilika Doğu Duvarı ve Apsis Kesidi, Y. Mengen 2018
- Fig. 42. Ksanthos Batı Agorası Planı , A. Dönmez 2013
- Fig. 43. Ksanthos Agorası Zemin Ayrıntısı A.Dönmez 2013
- Fig. 44. Ksanthos Agorası Dış Duvar Ayrıntısı ve Portiko Kesidi A. Dönmez 2013
- Fig. 45. Andriake Agora Yapısı Planı, A. Aygün 2018
- Fig. 46. Andriake Agorası Hava Fotoğrafı, A. Aygün 2018
- Fig. 47. Giriş Kapısı, A. Aygün 2018
- Fig. 48. Agora'da Bulunan Murex İşlikleri, A. Aygün 2018
- Fig. 49. Andriake Agorası Murex Atıkları Alanı, A. Aygün 2018
- Fig. 50. Perge Agorası Planı, I. Işıklıkaya 2010
- Fig. 51. Side Agorası Planı,
https://www.google.com/search?q=side+agoras%C4%B1+plan%C4%B1&client=firefox-b-d&source=Inms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwjEt_O0rorhAhVKw8QBHe-4Ak0Q_AUIDigB&biw=1920&bih=944

ÖZET

Lykia ve Pamphylia bölgelerinin sınır noktasında kalan Phaselis Antik Kenti Bronz Çağı'ndan itibaren deniz ticareti için son derece önemli bir konumda bulunan, gerek emtia hacmi gerekse ihraç ettiği ürünler açısından önemli bir kent olmuştur. Günümüzde Kemer ilçesinin Tekirova beldesi sınırları içerisinde yer alan yerleşim, Üç Adalar hizasından Tahtalı Dağ'a ve oradan da Çandır Vadisi boyunca uzanan territorium alanı sayesinde bölgenin liman kentleri arasında öncelikli bir yere sahip olmuştur. Doğu Akdeniz ticaret rotaları üzerindeki konumu ve elverişli üç liman alanı sayesinde ara liman olarak işlev görmesinin yanı sıra gerek söz konusu teritoryum alanından elde edilen ürünlerin pazarlandığı gerekse ithal ürünlerin alındığı hareketli bir sosyal yaşam alanına sahip olan kentte, bugün için yeri tespit edilememiş olsa da antik kaynaklardan anılan ve Büyük İskender'i de ağırladığı bilinen Hellenistik Dönem agorası dışında bir emporion ve üç agora alanı bulunmaktadır. Bu agora alanları kentin dışbükey bir şekilde, merkezine bu alanları alarak büyümesini sağlamıştır. Dolayısıyla Phaselis'te agora ve emporion yapıları merkezi oluşturmakta ve çevresinde, topografyanın izin verdiği şekilde bir şehircilik gelişimi görülmektedir. Akropolis alanı üzerinde olası bir Klasik Dönem agorası da beklenebilir. Kent merkezindeki yapılaşmanın kilit noktasında bulunan ve buradaki çalışmada ele alınacak olan Tetragonal Agora, İmparator Hadrianus'un Phaselis'i ziyaret etmesi onuruna Tyndaris isimli bir hayırhah tarafından inşa ettirilmiştir.

Burada sunulan tez çalışmasında, Phaselis Tetragonal Agorası özelinde, agora yapılarının tarihsel ve mimari gelişimi irdelenmekte ve özellikle Phaselis gibi canlı bir ticari hayata ev sahipliği yapan liman kentlerinde sürdürülen sosyal hayattaki yeri ve önemi üzerinde durulmaktadır. Bunu yaparken hem kentteki diğer agora yapıları hem bölge kentlerindeki yakın dönemli agoralar da mercek altına alınmıştır. Giriş Kapısı üzerinde bulunan ithaf yazıtında anıldığı üzere söz konusu yapının "Tetragonal Agora" olarak adlandırılmasının amacına yönelik çalışmalar yürütülmüş ve cevap arayışı içinde, yine Tetragonal olarak adlandırılmış agoralarla ve aynı zamanda politik ve ticari agoralarla karşılaştırmalar yapılarak diğer agoralardan ayrılan yönleri saptanmaya çalışılmıştır. Aynı zamanda Phaselis Tetragonal Agora'sının restitüsyon planı çıkarılarak mimari düzenlemesi ortaya konmaya çalışılmıştır. 1968 yılında H. Schläger tarafından başlatılan ve 1969 yılında J. Schäfer'in yönetiminde

sürdürülen çalışmalar sırasında arkeolojik olarak tanımlanan ve planı çıkartılan yapıda 1981-1985 yılları arasında C. Bayburluoğlu başkanlığında sürdürülen kazılarda temizlik ve kazı çalışması yapılmıştır. Bu çalışmada söz konusu iki araştırmadan elde edilen sonuçlar irdelenmeye çalışıldığı gibi, kazılardan çıkan arkeolojik materyaller de çalışmaya dahil edilmiş ve tezin sonunda levhalar şeklinde sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Phaselis, Agoralar, Tetragonal Agora, Yerleşim Arkeolojisi

SUMMARY

The ancient city of Phaselis, which is at the crossroads of the Lycian and Pamphylian regions, had been an important city in terms of both commodity volume and exported products since the Bronze Age. The settlement, which is located within the borders of Tekirova town of Kemer province, has a prominent place among the port cities of the region thanks to the area extending from Tahtalı Mountain and from there to Çandır Valley. In addition to its function as an intermediate port due to its location on the Eastern Mediterranean trade routes and its three convenient port areas, the city has a vibrant social life area where the products obtained from the mentioned territorium are marketed and the imported products are sold. It has three agoras apart from the Hellenistic period agora, which is known to have hosted Alexander the Great. A possible Classical period agora can be expected on the acropolis area. The Tetragonal Agora, which is located at the key point of the building in the center of the city and which will be discussed in this study, was built by a charity called Tyndaris in the honor of the visit of Emperor Hadrian to Phaselis.

In the thesis presented here, the historical and architectural development of the agora structures are examined in the Phaselis Tetragonal Agora and the importance and place of the social life in the port cities that host a lively commercial life such as Phaselis are emphasized. In doing so, other agora structures in the city as well as the nearby agoras in the regional cities were also examined. As mentioned in the dedication inscription on the Entrance Gate, studies were carried out for the purpose of naming the structure as the Tetragonal Agora and in the search for answers, it was tried to determine the directions separated from the other agoras by comparing it with the other agora. At the same time, the restitution plan of the Phaselis Tetragonal Agora was removed and the architectural arrangement was tried to put forward. It was initiated by H. Schläger in 1968 and was archaeologically defined and planned during the works carried out by J. Schäfer in 1969. During the excavations carried out under the direction of C. Bayburluoğlu between 1981-1985, cleaning and excavation work was carried out. In this study, the results obtained from these two studies are examined and archaeological materials from the excavations were included in the study and presented as plates at the end of the thesis.

Keywords : Phaselis, Agoras, Tetragonos Agora, Settlement Archaeology

GİRİŞ

Bronz Çağı'ndan itibaren Akdeniz'de deniz taşımacılığı ve ticaret, bir yandan medeniyetler arası iletişimi arttırırken diğer yandan siyasal, kültürel ve ekonomik birtakım değişimlerle dönüşümlere vesile olmuştur. Bu değişimin izlerini askeri, dini, felsefi, teknolojik ve sanatsal akımların yayılımında izlemek mümkündür. Bu difüzyonun en belirgin örneğini ise gemi teknolojisindeki gelişmelere paralel olarak Doğu Akdeniz'de sürekli seyrüsefer halinde bulunan tüccarların bir limandan diğerine döneme, zamana ve koşullara göre değişen intervallerlerle uğrayıp yaptıkları emtia ticareti sayesinde izlemek mümkündür. Zira antikitede olduğu üzere günümüzde de dünya üzerindeki ticaretin %90'ı deniz üzerinden gerçekleşmektedir. Öyle ki, antikçağda “zenginlik denizden gelir” diye bir deyim bulunmaktadır. Bu yüzden günümüzde bile en zengin kentler deniz kenarında ya da denizle direkt bağlantılı limanları olan yerleşimlerdir. Phaselis için de durum böyledir. Kent özellikle Arkaik Dönem'den itibaren Pamphylia ve Lykia sınırındaki bağımsız konumu ve gemilerin yanaşması için birbirinden elverişli üç limanı ve lagünüyle bu ticaretten pay alan en önemli kentlerden biri olarak tarih sahnesine çıkar. Bu durum izlerini agoralar üzerinde de göstermektedir. Kente gelen tüccarların buluşma noktası olan agoralar özellikle kültürel etkileşimin yoğun olduğu yapılardır. Tüccarların bir araya geldiği, ticaret yaptığı, iş ilişkileri kurduğu, devletin kurumlaştırdığı bu alanlardan en önemlisi olan Phaselis Tetragonal Agora'sı bu araştırmanın konusunu oluşturmaktadır. Adından da anlaşılacağı üzere kareye yakın dörtgen formda inşa edilmiş olan bu agora, kentin önde gelen ailelerinden birine mensup olan Tyndaris isimli bir hayırhah tarafından İmparator Hadrianus'un onuruna inşa edilmiştir¹.

Bu bağlamda, burada sunulan tez ile söz konusu agora yapısı hem mimari olarak Phaselis antik kenti, Akdeniz Bölgesi liman kentleri ve de İmparator Hadrianus'un Anadolu seyahatleri sırasında gerçekleştirilmiş olan imar faaliyetleri çerçevesinde çağdaşı yapılarla karşılaştırılarak ele alınmış ve böylece farklı tiplerdeki agoralarla arasındaki yapısal ve niteliksel farklar incelenerek bağdaşlıkları ve farklılıkları gözlemlenmiş; hem de bir agoranın bu denli yüksek ticaret hacmine sahip bir kent içerisinde, hangi amaçla kullanıldığı, dönemsel olarak ne türlü değişikliklere maruz kaldığı, hangi ürünlerin veya hangi atölyelerin içerisinde barındırıldığı araştırılarak kentin sosyal ve kültürel kimliğine, siyasi ve idari yapısına, ekonomik durumuna, ithalat ve ihracat malzemelerine ilişkin bilgi edinilmeye çalışılmıştır. Bunu yaparken,

---

¹ Tüner-Önen 2008, 310 vd.

Tetragonal Agora yapısında geçmiş yıllardaki çalışmalar müze arşivlerinden ve kazı raporlarından edinilen bilgiler taranmış ve yakın geçmişte Roma agoraları hakkında yapılan tartışmalar değerlendirilmiştir. Çalışmanın bütününde interdisipliner bir çalışma etiği izlenerek Arkeoloji, Epigrafi, Sanat Tarihi, Sosyoloji, Eskiçağ Tarihi, Mimarlık gibi alanlar da çalışmanın kapsamına dahil edilmiştir.

Amaç ve Gerekçe

Bu tezin amacı, genel olarak liman kentlerinde ticari faaliyetlerin yürütüldüğü en önemli mekanlar olmaları sebebiyle hem kent hem de bölge bazında sosyokültürel ve ekonomik bilgilere ulaşılmasını sağlayan agoraların Doğu Akdeniz liman kentlerindeki yeri ve önemini ortaya çıkarmak için Phaselis antik kentinde bulunan Tetragonal Agora'yı temel alan interdisipliner bir çalışma gerçekleştirmektir. Bu sebeple öncelikli olarak Phaselis Tetragonal Agora'sı her yönüyle bölgedeki diğer agora tipleriyle karşılaştırmalı olarak ele alınacaktır. MÖ VI. ve V. yüzyıllarda, mimar ve şehir plancısı Hippodamos tarafından geliştirilen ızgara planlı şehir planıyla birlikte düzenli ve düzensiz olarak ayrılan agoralar, Roma şehircilik anlayışının gelişmesini takiben arazi şekline ve kullanım amaçlarına göre çok farklı biçimlerde inşa edilmiştir. Bu farklı biçimler arasında Tetragonal Agora'nın girdiği tip belirlenecektir. Yapının hangi dönemlerde yoğun olarak kullanıldığı, hangi dönemlerde hangi amaçla kullanıldığı incelenecektir. Kentin genel yapısının ve diğer yapıların oluşup gelişmesinde büyük öneme sahip olan agoraların kente ve bölgeye olan etkileri üzerinde durulacaktır. Böylelikle antikitede bir yapının Phaselis kenti özelinden hareketle Doğu Akdeniz dünyasına olan etkileri, diğer kentlerle benzerlikleri ve farklılıkları araştırılabilecektir.

Bir ticaret kenti olan Phaselis'in ticari merkezi, hiç şüphesiz ki kültürel etkileşimin de en yoğun olduğu noktadır. Akdeniz'in farklı iklim ve bölgelerden gelen değişik etnisiteye mensup tüccarların kentin meydanında bulunan bir yapıya gelmeleri, burada yerel halkla, özellikle başka kültürlerden ve bölgelerden gelen insanlarla etkileşimde bulunmaları, evrensel bir kültürel bağın gelişmesine yardımcı olmuş olmalıdır. Bu sebeple Phaselis'in Doğu Akdeniz'in diğer liman kentleriyle olan ticari ilişkilerinin, kültürel etkileşimlerinin ve demografik yapısının ortaya konması için, farklı bölgelerdeki agora yapılarının mimari ve işlevsel olarak karşılaştırmalı bir şekilde ele alınması gerekmektedir.

Yapılan araştırmalar sayesinde, Doğu Akdeniz'de konumlanan liman kentleri arasında özellikle Arkaik, Klasik ve Hellenistik Dönemler boyunca önemli bir yere sahip olan ve bölgede yürütülen ticari faaliyetlerde aktif bir rol alan Phaselis kentinin Roma İmparatorluk Dönemi'nde bölgedeki konumuna ilişkin önemli sonuçlara ulaşılması ve bu sayede Phaselis

kenti özelinde hem yakın bölge hem de genel olarak Doğu Akdeniz'e ilişkin özellikle İmparator Hadrianus Dönemi'nde yaşananlar hakkında bilgi edinilmesi hedeflenmektedir.

Konu ve Kapsam

Tez çalışması, Lykia ve Pamphylia sınırında Arkaik Dönem'den itibaren Doğu Roma İmparatorluk Dönemi'nin sonuna dek varlık gösteren, ev sahipliği yaptığı üç limanı ile bölgedeki yerini güçlendiren ve hem jeopolitik konumu hemde ticaretini yaptığı, zeytinyağı, şarap, balık, gül yağı, parfüm, işlenmiş ahşap ve işlenmemiş kereste gibi özel ürünler sayesinde ticaret hacmiyle dikkat çeken Phaselis antik kentinin Tetragonal Agora'sını geniş bir spektrumda çok yönlü olarak değerlendirmeyi konu edinmektedir. Doğu Akdeniz liman kentlerini ve Hadrianus Dönemi imar faaliyetlerini karşılaştırmalı olarak incelemeyi, ayrıca agoralar özelinde agoranın türünü, yapısını ve işlevini araştırmayı amaçlamaktadır.

Tez çalışması kapsamında Hadrianus Dönemi'nde inşa edilmiş Phaselis Tetragonal Agora'sı özelinde yakın çevre –Lykia-Pamphylia – ve Doğu Akdeniz liman kentlerindeki agora yapıları ve bu yapıların sosyo-kültürel ve ekonomik hayata etkileri konu edilecektir. Epigrafik belgeler sayesinde İmparator Hadrianus'un ikinci Anadolu seyahati sırasında Tyndaris isimli bir hayırsever kadının sponsorluğunda imparator onuruna inşa edildiği öğrenilen yapının dönemsellik olarak öncesi ve sonrasına ilişkin bilgiler de araştırmaya dahil edilerek tarihsel ardağın Arkaik Dönem'den Doğu Roma'nın geç dönemlerine kadar genişletilecektir. Bu sayede Tetragonal Agora'nın kullanıldığı bu süreç içerisindeki değişimleri gözlemlenecek, hem de yakın bölgelerindeki kentlerde bulunan diğer agora yapılarıyla karşılaştırılarak, aralarındaki etkileşimler belirlenip, Phaselis'in diğer komşu bölge ve kentlerle olan hem ticari hem de sosyo-kültürel etkileşimi izlenip, karşılaştırmalar yapılabilecektir.

Çalışma, bir agora yapısı üzerinden, Phaselis kentindeki sosyal yapıyı, kentin ekonomisini, kentin ve bölgenin siyasi ve kültürel yapısını değerlendirmeyi konu edinmiştir. Aynı zamanda Lykia ve Pamphylia bölgelerindeki agoralar özelinde mimari farklılıkların belirlenmesini amaçlamaktadır. Agoranın işlevsel olarak kullanıldığı dönemdeki yapısının kentin geneli üzerinde oluşturduğu etki izlenecektir. Bu şekilde kentlerin yerleşim arkeolojisi perspektifinde kent planlarında agoraların hangi alanlarda ve mevkilerde konuşturıldıkları, ilişki içinde olduğu yapılar ve kurumlar üzerinde çıkarımda bulunulmaya çalışılacaktır.

Salt bir yapı olarak agora, çevresindeki yapılarla beraber kent merkezini oluşturmaktaydı. Bundan dolayıdır ki bir kentin yapısını anlamak için agora çalışmaları son derece önemlidir. Kentin ticaret hacmini, ticaret elemanlarını, sosyo kültürel yapısını anlayabilmek, diğer kent ve

bölgelerle hem ticari hem de sosyal ilişkilerini irdeleyebilmek için agora çalışmaları sadece arkeolojik olarak değil, interdisipliner bir çalışma stratejisi içermelidir. Bu doğrultuda arkeoloji, epigrafi, sanat tarihi, sosyoloji, eskiçağ tarihi, tarihsel coğrafya, mimarlık, ekonomi gibi birçok alanı ilgilendiren bir kapsamda incelenmesi öngörülmektedir.

Genel Literatür

Bir kentin politik, dini, toplumsal ve ekonomik merkezini ve de umumi yaşamın kalbini oluşturan agoralara yönelik hem fiziki bir yapı olarak mimari hem de vatandaşların aktif yaşamlarının bir parçası olarak sosyolojik açıdan değerlendirmeler yapan çalışmalar yürütülmüştür. 1894 yılında Real Ansiklopedi'nin "Agora (2)" maddesini kaleme alan E. Szanto (1894, 877-881), genel olarak Homeros'un İlyada ve Odyssea isimli eserlerinde aktarılanlardan yola çıkmış ve Thesselia ile Atina agoralarının verileri dışında arkeolojik verilere başvurmadan çalışmasını daha çok epigrafik belgeler ve antik kaynaklara dayandırmıştır. R. Martin'in 1951 yılında yayımladığı ve günümüze kadar yapılan agora çalışmalarında hala ana kaynak olarak kullanılan "Recherches sur l'agora Grecque-etudes d'histoire d'architecture urbaines" başlıklı eseri ise başat kaynaklar arasında ilk sıralarda yer almaktadır. Martin, Tunç Çağı'ndan Erken Hellenistik Dönem'e kadar oldukça uzun bir süreci ele aldığı söz konusu eserinde, agorayı diğer yapılardan ayrı bir biçimde değerlendirmekte ve arkeolojik verilerin yanı sıra Homeros, Hesiodos, Herodotos ve Aristoteles gibi pek çok antik kaynağı da ekleyerek çalışmasına derinlik kazandırmaktadır. Agora yapısı içerisindeki değişimin ve gelişimin Geç Klasik ve Erken Hellenistik Dönem'den ve aynı zamanda, "Düzenli İon Tipi" kentleşme sürecinden daha erkene gittiğini düşünen Martin (1951), Hellenistik Dönem ve özellikle Diodokhlar sürecinde "polis" kavramının düşüğe geçtiğini öne sürerek çalışmasını Hellenistik Dönem sonlarına kadar taşımamaktadır.

Gelişen süreç içerisinde agora çalışmalarının arttığı gözlenmektedir. Nitekim, R. E. Wycherley, Martin'in görüşlerine yakın görüşlerde olduğu bir çalışma yayımlamıştır. R. E. Wycherley 1962 yılında yayımlanan ve 1993 yılında Türkçe'ye de çevrilen, kentlerin kuruluş aşamalarını ele aldığı "How the Greek Cities Build (Antik Çağ'da Kentler Nasıl Kuruldu?)" başlıklı kitabında agora yapısını kentin merkezi etmeni olarak değerlendirmekte ve bu yönüyle de agorayı farklı bir boyuta taşımaktadır.

Uzun yıllar Orta Lykia'da kırsal arkeoloji çalışmaları yürüten F. Kolb 1981 yılında erken dönemlerde gerçekleştirilen festivaller ve siyasi aktivitelerle erken dönem agora formları arasında bağlantı kurulması gerektiğini savladığı "Agora und Theater, Volks- und Festversammlung" başlıklı eseriyle agoranın kökenlerinin anlaşılmasına oldukça önemli

katkıları sunmaktadır. Kolb'den üç yıl sonra "Space and Political Organisation in Ancient Greece" başlıklı çalışmasını yayımlayan J.-P. Vernant (1983), edebi tartışma ve felsefik metinler üzerinden Hellen dünyasının, mekan yaratma ve tasarlama düşüncelerini irdeleyerek sosyolojik olarak agoranın kente, kentin de agoraya olan yansımalarını ortaya çıkarmayı hedeflemiştir.

Martin ve Wycherley'in açtığı gelenek, daha çok mimari ve arkeolojik veriler üzerine bir değerlendirmeyi mümkün kılmaktadır. Temelde bu gelenekten uzaklaşılmasa da, son dönemlerde araştırmacılar agora kavramını araştırırken, interdisipliner bir ekolde, özellikle Kolb, Braudel ve Lefebvre'in izinden giderek, sosyolojik ve urbanistik bir bakış açısıyla, agora çalışmalarını değişik bir boyutta ele almaktadırlar. Ortak görüş ise; agoraların, ticari ve ekonomik kullanım açısından önemli olduğu kadar, özellikle Roma İmparatorluk Dönemi ile birlikte, anıtsal bir mekan olarak da değer kazandığı yönündedir.

Mekansal analizlerle yerleşim arkeolojisi yapmaya çalışarak farklı bir düşünce ve araştırma disiplini ortaya koymayı amaçlayan S. Alcock, 1993 yılında ortaya koyduğu "Graecia Capta: The Landscapes of Roman Greece" başlıklı çalışmasında, Roma yönetiminin gelmesiyle birlikte oluşan değişimleri irdelemekte ve eksik olan arkeolojik verileri kentin planı üzerinden açıklamaya çalışmaktadır. Kent planının en önemli mekenlarından olan agora'ya yönelik çalışmaların son zamanlarda artış gösterdiği gözlemlenmektedir.

2002 yılında Brill's New Pauly'nin Agora maddesini kaleme alan F. Kolb'un çalışması da burada sıralanan bibliyografya arasında yer alacak niteliktedir. Kolb (2002, 349-355) söz konusu yayında, Real Ansiklopedi'ye nazaran epigrafik belgeleri kullanması yanında arkeolojik verileri de karşılaştırmalı bir biçimde ayrıntılı olarak ele almaktadır. Agoranın genel tanımını antik kaynaklar ile epigrafik veriler yardımıyla açıkladıktan sonra bu tanıma arkeolojik veriler vasıtasıyla desteklemektedir. Agoranın genel olarak işlevini, erken dönem formlarını ve yapısını ayrıntılı şekilde irdeleyen yazar, birçok tanımın aksine agoranın ekonomik işlevini ancak MÖ VI. yüzyıldan itibaren elde ettiğini savunmaktadır. Birçok erken dönem agorasını kendi içerisinde karşılaştırdığı çalışmada, Erken Klasik Dönem'in planlı şehirlerinin tasarımlarını ve bu tasarımlarda agoraların yerini detaylı bir şekilde ele almaktadır. Ayrı bir bölüm olarak ele aldığı Atina agorası yanında, Hellenistik Dönem agorasını arkeolojik verilerden ziyade daha yoğun olarak epigrafik verilere dayanarak anlatmaktadır. Bütün bunların yanında Phaselis Tetragonal Agora'sı ile aynı kategoride olan Ksanthos, Andriake, Pergamon

ve Ephesos agoralarını da kendi içlerinde karşılaştırarak ele alması açısından söz konusu eser buradaki tez çalışması kapsamında ayrı bir önem içermektedir.

Akdeniz üzerine yapılan çalışmalardan özellikle L. Lavan'ın 2006 yılında yayımladığı "Fora and Agorai in Mediterranean Cities: Fourth and Fifth Centuries AD" isimli çalışması, spesifik bir bölgede, bir mimari yapının gelişim evrelerinin izlenmesi açısından önemlidir.

Söz konusu eserlerin yanı sıra son yıllarda gerek ülkemizde gerekse dışarıda agora üzerine yürütülen tez çalışmaları dikkat çekmektedir. V. Evangelidis, "The Agoras of the Greek Cities from the Roman Conquest to the End of the 3rd Century AD." adında bir doktora tezi yayınlamıştır. Cristopher Dickenson ise 2017 yılında "On the Agora, the Evolution of a Public Space in Hellenistic and Roman Greece (323 BC -267 AD)" ismiyle yayınladığı doktora tezini kitap haline getirmiştir.

Agora çalışmalarına yönelik gerçekleştirilen konferanslar ve geniş katılımlı sempozyumlar ve kollokyumlar da agora çalışmalarının geniş kitlelere ulaşmasında önemli rol oynamaktadır. 2009 yılında Ecole Francaise'de, agoraların ticari yönü üzerine bir sempozyum düzenlenmiştir. Söz konusu sempozyumda sunulan yirmi beş bildiri 2012 yılında sempozyum kitabında yayımlanmıştır². 2010 yılında İstanbul'da Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü'nde gerçekleştirilen "Asia Minor'un Basilika ve Agoraları" temalı sempozyumda sunulan on dört bildiri de 2012 yılında yayımlanan sempozyum kitabında yayımlanmıştır³.

Kentleşme ve kent yapıları hakkında ayrıntılı çalışmalar yapan ve bu çalışmalarında agoralar ve kentleşme olgusu üzerine değerli aktarımlarda bulunan M. H. Hansen'in "Polis and City-State an Ancient Concept and its Modern Equivalent" (1998) ve "Polis, an Introduction to the Ancient Greek City-State" (2006) çalışmaları ile M. H. Hansen ve T. H. Nielsen'in "An Inventory of Archaic and Classical Poleis" (2004) adlı çalışması söz konusu tez çalışması kapsamında ayrıntılı bir şekilde irdelenmiştir. Bu çalışmalar arasında, agoralardan agoranomos'lara kadar agora ile ilintili birçok konu, Arkaik Dönem ve sonrası dönemler içerisindeki gelişim süreçleri, arkeolojik ve epigrafik belgelere dayanılarak aktarılmaktadır. Hellenistik ve Hellenistik sonrası dönemler için agora ve şehirleşme kavramlarında kendinden önceki araştırmacılarla paralel bir görüş izlenmektedir. Bu dönemlerde Hansen (1998; 2006) agora için 'politik merkezden ziyade, agoralar, ekonomik ve sosyal merkezlere dönüştü'

---

² Chankowski – Karvonis 2012.

³ Cavalier – Descat 2012.

demektedir, zira agoraların kendi içerisinde ürettiği mekanlardan olan bouleuterionlar politik merkez olma niteliğini kazanmışlardır.

BİRİNCİ BÖLÜM

YERLEŞİM ARKEOLOJİSİ – AGORA YAPILARI

1.1 Fiziki Bir Mekânın Ötesinde “Agora” Kavramı

Kent merkezi veya kentin merkezi olarak bilinen ‘agora’ kelimesi, Hellencede ‘bir araya gelmek’ fiili olan ἀγείρω’tan türemiş ve ἡ ἀγορά ismine dönüşmüştür⁴. Sözlük anlamı olarak ‘pazar yeri’ olarak bilinse de, agorayı salt pazar yeri olarak adlandırmak ve nitelendirmek son derece yetersiz kalmaktadır. Nitekim agoralar, köklü bir gelişim tarihine ve bu tarih içerisinde, niteliksel ve niceliksel olarak birçok faaliyete ev sahipliği yapmış mekanlardır. Genel olarak bu yapılara bir anlam yüklemek gerekirse, kent içerisinde insanların birçok faaliyeti toplu bir şekilde gerçekleştirmek amacıyla - dinsel, siyasi, adli, ticari, sportif ve gündelik yaşama dair - toplandıkları yer olarak tanımlanabilir⁵.

Agoraların günümüz dünyasına değin ulaşılmış bir birikimi vardır. Günümüzde birçok yer adı agora ismini almaktadır ve açık alan korkusu olarak bilinen ‘agorafobi (=agoraphobia)’ gibi bir hastalığa da ismini vermektedir⁶.

Agoraların Hellenler için önemini Pers Kralı Kyros’un, Herodotos’un (I. 153) aktardıkları vasıtasıyla bildiğimiz “*Yalan yere yeminler ederek birbirlerini aldatmak için, kentlerinin orta yerinde özel bir buluşma yeri ayırmış olan insanlardan korkum yoktur*” sözünden yola çıkarak anlayabiliriz. Hellenler agoralarda gerek felsefenin ve eğitim sistemlerinin, gerekse toplumu oluşturan bireylerin siyasi otoriteden uzakta ve özgür bir toplumun temellerini atarken başka hiçbir uygarlıkta eşi benzeri olmayan bir mekanın da temellerini atmışlardır.

Bu denli yoğun bir işleyişin olduğu mekanlarda, işleyişin bozulmaması ve düzene sahip olması için kanun koyucuların kanunlarını ve kurallarını uygulayacak aynı zamanda uygulatacak memuriyet birimlerinin de olması kaçınılmazdır. Bu nedenle agoralarda ‘agoranomos’⁷ denilen memurlar görev yapmaktadır. Yasalar çerçevesinde ceza uygulama

---

⁴ Liddell – Scott 1883, 12, s.v. ἀγορά. Ayrıca bk. Szanto 1894, 877-891.

⁵ Hansen 2006, 104.

⁶ MayoClinic (n.d.). <https://www.mayoclinic.org/diseases-conditions/agoraphobia/symptoms-causes/syc-20355987>

⁷ Phaselis kentinde bulunan agoranomos’lar için bk. Tüner-Önen 2008, 113 vd.

hakları olan bu memurlar denetleyici ve vergi toplayıcı olarak çalışırlardı. Aynı zamanda agora yakınlarında ofisleri olduğu da bilinmektedir⁸.

Birbirinden, hem işlevsel hem de nitelik olarak farklı olan birçok faaliyetin gerçekleştirildiği yer olan agoralar, Hellen kültürünün kökleşmiş halini, Roma'nın gelmesine rağmen sürdüren bir yapı niteliğindedir. Maddi ve manevi olarak birbirinden bağımsız onlarca işlevin birarada sürdürülmesini sağlayan agoralar, her işlev için kendi içerisinde farklı alanlara sahiptir. Bu yapısı nedeniyle de Hellen kültüründe diğer hiçbir yapıyla eşdeğer kabul edilemeyecek öneme sahiptir⁹.

Kent kültürü içerisinde, Arkaik Dönem'de görülmeye başlayan agoralar, kentlerin ve değişik coğrafyalardan birçok uygarlığın, aralarında kültürel bir etkileşim oluşmasını sağlayan yegane yapılardır. Zira agoralar kentler için limanlar ile birlikte –sadece kentin merkezinde değil, limanlarda da agoralar bulunmaktadır – ekonomik bir merkez oluştururlar¹⁰. Böylece kente gelen tüccar sınıfının içerisinde ister istemez bir etkileşim sağlanır. Bu etkileşim sayesinde kültürel ve sanatsal olarak birçok değer, farklı kültürlerde, farklı niteliklerde kendilerini var etmişlerdir.

Agoraları ve özellikle agoralardaki yaşamı anlamak, Hellen kültürünün gündelik yaşamını ve bilhassa sosyal ve kültürel hayatı, öte yandan sosyal tabakalaşmayı anlamak açısından son derece önemli bir husustur. Nitekim, gündelik yaşam bu alanlarda yoğunlaşırdı ve insanlar hemen hemen bütün ihtiyaçlarını bu mekanlarda veya agoraların yakınlarında, işlevsel olarak agoralara bağlı olan mekanlarda giderirlerdi¹¹.

Spor faaliyetleri, askeri ve dini nitelikli törenler, hayvan dövüşleri, mahkemeler, dans ve festivaller, alım-satım işleri, borsa ve ticaret, memuriyetler, atölyeler ve dükkanlar gibi çok çeşitli sosyal aktivitelerin yanı sıra agoraları en iyi anlayabileceğimiz etkinlikler hiç şüphesiz yoktur ki 'Panathenia' şenlikleridir. Bu şenliklerde, Hellen uygarlığının en iyi bilinen ve kazısı yapıldıktan sonra en nitelikli verileri toplayabildiğimiz Atina Agorası'nda yapılmaktadır. MÖ 566 yılında başladığı bilinen şenlikler ile beraber, agoralarda işlevsel olarak yapılan hemen

---

⁸ Gomme 1978, 28.

⁹ Evans 2001, 23.

¹⁰ Hansen 2006, 104.

¹¹ Lang 2004, 6 vd.

hemen birçok faaliyeti buradan çıkartılan arkeolojik ve epigrafik materyaller sayesinde öğrenebilmekteyiz¹².

Agoralarda, dükkanların ve atölyelerin olmasının yanı sıra, işporta tarzı satışların da yapıldığı, tezgahların bulunduğu alanların da olduğu bilinmektedir. Agoralarda aynı zamanda çeşitli zanaatkarlık atölyelerinin varlığı da kanıtlanmıştır¹³.

Agoralar, erkek nüfusunun oldukça yoğun olduğu mekanlardır. Kadınların agoralara girmesi pek alışılmış birşey değildi; nitekim antik dönemde kadınların alışverişlerde eşlerinin yanına köleleri gönderdikleri bilinmektedir. Kadınlar toplum içerisinde erkeklerle aynı statüde bu alanları kullanma haklarına sadece festival zamanlarında sahip olabilirlerdi. Aynı zamanda kadınların buralarda satıcı olarak dahi bulunmaları beklenen bir durum değildir¹⁴.

1.2 Agoraların Tarihsel ve Mimari Gelişimleri

Hellenlere özgü bir kavram olan ‘agora’ kelimesinin, başka dillerde herhangi bir karşılığı bulunmamasına rağmen, agora kavramı, Hellen yaşamının içsel olarak tarif edilmesini ve Hellen halkının karakteristik özelliğini yansıtan bir kelimedir¹⁵.

Hellen dünyasında ‘kentin merkezi, kalbi’ anlamına gelen bu kelime aslında mimari bir terimden ziyade, çok daha fazla anlamı ifade eder ve içerir. Kamusal bir yapıdır ve çok çeşitli etkinliklere ev sahipliği yaparak gelişen bir mimari yapı konumundadır.

Kentin merkezinde bulunma durumunu, Klasik Dönem itibariyle, önemini kaybeden akropollerin yerini agoralara bırakması ile kazanmıştır. R. Martin, Atina Agorası’nın batı kesiminde bulunan, akropolisi de kapsayan bölgedeki mimari yapıyı, ilkel bir Arkaik Dönem agorası olarak nitelendirmektedir¹⁶. H. A. Thomson ise bu bölgeyi MÖ V. yüzyıla tarihlendirmektedir¹⁷.

Erken dönem agoralarının gelişimi ile ilgili olarak, birçok akademisyen ve araştırmacı tarafından agoraların Minos Uygarlığı’ndan gelişen bir yapı olduğu ortak bir görüştür ve Minos kentlerinde bulunan ve tiyatroyu andıran alanların, bir agora yapısı olarak işlev gördüğü yaygın

---

¹² Neils – Tracy 2003, 3; 7 vd.

¹³ İşporta tarzı satılan ürünler ve genel olarak agoralarda satılan ürünler hakkında detaylı bilgiler için bk. Davis 1960,12-16; Thompson 1972, 113; Crane 1997, 33; Reger 2004, 519.

¹⁴ Davies 1960,12-16.

¹⁵ Wycherley 1993,45.

¹⁶ Martin 1951, 165. Ayrıca bk. Hansen 1998, 25.

¹⁷ Thomson 1950, 218; 1961, 76; Krş. için bk. Martin 1951, 256.

bir kabul görür. Nitekim agoralar içerisindeki festivallerden sonra, nüfusun artmasıyla birlikte artık ayrı bir tiyatro yapısına ihtiyaç duyulmuştur ve aynı bouleuterionlar gibi tiyatrolar da agora yapılarından ayrılan yapılardan olmuşlardır¹⁸. Bu ortak payda ise Minos'ta bulunan bu tarz yapıların, erken dönem agoraları olduğu fikrini destekler niteliktedir¹⁹.

Erken Arkaik Dönem'de ortaya çıkan kolonizasyon hareketleri neticesinde, Hellas'ta pazar alanları büyümüş ve kentlerde bu doğrultuda ticaret üzerine yoğunlaşmışlardır. Bu durum özellikle Arkaik ama aynı zamanda Klasik Dönem agoraları üzerinde de gelişim sağlamıştır. Dolayısıyla siyasi alanlarda olan yenilikler direkt ya da dolaylı olarak agoralara da katkıda bulunmuştur. Arkaik ve Klasik dönemler içerisinde gelişen bu ticari durum, agoraların içerisinde ticaret işlevinin canlanmasına ve çoğalmasına neden olmuştur. Toptancılar, bankerler, spekülâtörler gibi yeni iş kolları kendini göstermiştir ve bütün bu kişiler agoralarda çalışma alanı bulmuşlardır. Agoralar hem limanlarda hem de şehir merkezlerinde, bu tarzdaki bütün iş kollarına ev sahipliği yapmışlardır²⁰.

Bu tarz agoraların erken örneklerinden birisi Girit'teki Lato kentinin agorasında görülebilmektedir. İçerisinde bir sarnıç ve tanrıların, kahramanların ve önemli kişilerin heykellerinin yanı sıra, beşgen bir mimari form izlenmektedir. Agoraların erken dönemlerde – İon tipi düzenli agoralardan önce – tipik bir mimari gelişiminden bahsetmek zordur. Çünkü agoraların, inşa edilecek olan kentteki coğrafi koşullar ve özellikle topografyaya bağlı gelişimlere izin verilerek inşa edildikleri görülmektedir²¹.

1.3 Arkaik ve Klasik Dönem Agoraları

Arkaik Dönem agoraları konusunda bilgilerimiz son derece kısıtlıdır. Yapıların, Klasik ve Hellenistik dönemler içerisinde yeniden yapılandırılması, verilerin elde edilmesini zorlaştırmaktadır. Birçok kentin Arkaik Dönem'e kadar tarihlendirilmesi mümkündür fakat kentlerde Arkaik Dönem yapılaşmasını takip etmek, geçen süreç içerisinde yapıların uğradığı değişiklikler ve geç dönem kullanımları nedeniyle zorlaşmaktadır.

---

¹⁸ Balty (1991, 557), Kandyba tiyatrosunu bouleuterion'a benzetmiştir. Ayrıca Erken VI. yüzyılda Hansen (2006, 62 vdd.) bu işlevlerin agoralarda yapıldığını aktarmaktadır.

¹⁹ Whycherley (1986, 45 vd.) Atina Akropolis'i'nin batısındaki ilkel agoradan söz ederken, bu alan içerisinde siyasi veya dini amaçlı toplantılardan ve tiyatro oyunlarının oynandığından bahseder. Aynı zamanda şehir içerisinde barınan aristokrasi sınıfından kişiler için de mahkemelerin yine bu alanlarda kurulduğunu aktarır.

²⁰ Whycherley 1986, 47.

²¹ Whycherley 1993, 125.

Arkaik Dönem agoralarının, görece daha geç dönem agoralarına oranla, daha özgür alanlar oldukları bilinmektedir. Bu dönem içerisinde agoralar, salt olarak agora işlevi taşımaktadırlar ve yapısal olarak bir sınırlandırma içerisinde sokulmamışlar ve duvarlarla sınırlandırılmamışlardır. Bu dönem içerisinde agoralarda dini ritüeller, festivaller, bazı bürokratik toplantılar gibi etkinliklerin yapıldığı bilinmektedir. Nitekim agora alanları içerisinde bu tarz etkinliklerin gerçekleştirilmesine kolaylık sağlayacak bazı yapılaşmaların olduğu görülmektedir. Bunlar genellikle yuvarlak formda karşımıza çıkmaktadır ve basamakları yani oturma sekileri olan alanlardır²².

Bir üst paragrafta bahsedilen yapılaşmanın örneklemesini Frank Kolb, Atina Agorası'nda bulunan 'orchestra' yapısı üzerinden yapmaktadır. İlerleyen dönemler içerisinde ise bu yapılaşma agora yapısının orijinal formunda kendine yer bulmaktadır ve Hellenistik Dönem ile birlikte görmeye başladığımız Tiyatro yapılarının erken formları olarak nitelendirilmektedir. Zira agora içerisinde bulunan bu yapılaşma da ritüelik sebepler dolayısıyla inşa edilmiştir²³.

Bahsedilen ritüelleri ve festivalleri aynı zamanda spor faaliyetlerini agoralarla bağdaştırmak için kanıtlar bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi Panathenaik Oyunların Atina Agorası'nda gerçekleştiği ve bu mekanın, oyunların orijinal mekanları olması en büyük ve nitelikli kanıttır²⁴.

Arkaik ve Klasik Dönem agoraları ile ilgili bilgilerin bu denli az olması, kanıtlanabilirliği son derece sarsmaktadır. Buluntular, tam olarak erken dönem agoralarının ne olduğunun anlaşılabilmesi için önemli sonuçlar doğurmaktan çok uzaktadır. Fakat erken dönem agoralarının siyasi, ticari veya dini işlevlerinin hangi dönemlerde ortaya çıktığı ve bu işlevlerin hangi dönemlerde birbirinden ayrıştığını söyleyebilmek konusunda önemli tartışmalar doğmuştur.

Agorada, Arkaik Dönem içerisinde gerçekleştirilen faaliyetlerde, Klasik, Hellenistik ve Roma Dönemleri içerisinde gerçekleştirilen faaliyetlere dönüşüm süreci, M.Ö. V. yüzyılda başlayan bir süreç olan, agoralar içerisinde politik binaların azalmasıyla tanımlıyorlar. Tam tarih olarak bir sonuç elimizde bulunmasa dahi, M.Ö. V. yüzyılın erken dönemlerinde bu ayrışmanın gerçekleştiği düşünülmektedir²⁵.

---

²² Crielaard 2009, 365-366 krş. Holkeskamp 2002, 319.

²³ Kolb 1981, 5-15.

²⁴ Kyle 1987, 57-64 krş. Camp 1980.

²⁵ Camp 1994, 10.

Şehrin ana merkezinin agora olması konusu, Hellenistik Dönem Agoraları bölümünde anlatılacağı gibi, Hippodamos sistemiyle netliğe kavuşmaktadır. Hippodamos sistemi Klasik Dönem içinde gerçekleştiği halde, etkileri pratik olarak Hellenistik Dönem içerisinde görülmektedir²⁶. Bu durumun bir başka etkisi de agora içerisinde bazı binaların parçalanarak doğmalarıdır. Geç Klasik Dönem itibariyle, agoranın eski işlevlerinden bazıları, tiyatrolara, stadyuma, bouleterionlara ve ayrı pazar binalarına taşınmışlardır²⁷.

1.4 Hellenistik Dönem'de Kent ve Agora

Büyük İskender'in MÖ 323'te ölmesinin ardından, Diadokhos'lar olarak bilinen, onun için savaşan generallerin hüküm sürdüğü birçok krallık ortaya çıkmıştı ve bu krallıklardan önemli olan üçü Roma İmparatorluk Dönemi'ne kadar Akdeniz ve çevresinde hüküm sürmüşlerdir. Bunlar Makedonya'daki Antigonos Krallığı, Mısır'da hüküm süren Ptolemaios'lar ve Küçük Asya'da yönetimi ele geçiren Seleukos Krallığı'dır²⁸. Bu dönemde Akdeniz ve çevresinde olan bazı belirsizlikler ve siyasi çalkantılara, tarihsel anlatılarda odaklanılmaktadır. Modern çağdaki bilim insanları ise bu dönemdeki değişikliklerde, kentsel tasarım ve dönüşümlere odaklanmaktadır. Bu durum, Akdeniz'de ve Hellenler tarafından emperyal bir düzende gelişmiş olan kültürlerinin ulaştığı bölgelerde, yeni kentsel planlama teorilerinin uygulamaya geçirilmesi için fırsat sağlamaktadır²⁹.

Kentleri yeniden inşa etmek veya düzenlemek için ihtiyaç duyulan teori, Hellenistik Dönem içerisinde icat edilmemiştir. Daha erken yıllarda kullanılan 'ızgara planı' çerçevesinde şekillenmiştir. M.Ö. V. yüzyıl içerisinde Aristoteles'in³⁰ bu sistemle ilgili fikirleri bilinmektedir. Bu dönem ile birlikte ise, Hippodamos sistemi Hellenistik Dönem şehir planlamacılığının ana faktörü olarak görülmektedir³¹.

Bu dönemde benimsenmiş olan ızgara planlı kent tasarlamacılığı ise agoralara doğrudan etki etmektedir. Bu plandan önce inşa edilmiş olan agoralarda gördüğümüz sınırlandırılmamış yapı

²⁶ Hippodamos sistemi ile ilgili olarak bkz. Vernant 1983, 223.

²⁷ Sielhorst (2015, 31, 162), 2015 yılında yayımladığı kitabı Hellenistische Agorai'da Hellenistik Dönem'de ve Geç Klasik Dönem'de kentleşme olgusunu anlatırken agoraların işlevselliğinin başka mekanların oluşmasına öncülük etmesini ayrıntılı bir biçimde aktarmaktadır.

²⁸ Bk. Walbank 1981;123 vd.; Green 1990; Shipley 2000, 295; Errington 2008, 285.

²⁹ Walbank 1981, 32, 34, 41-45.

³⁰ Arist. *Pol.* 2.1268a

³¹ Burns 1976, 420; 422.

ve düzensiz planı, artık sınırlandırılmış ve düzenlenmiş agoralar olarak görmekteyiz. Sistemdeki agoralar için bir başka önemli etmen ise agoraların kent merkezinde ve önemli yol ve caddelerin kesişim noktasında bulunmalarındır³². Agoraların kent merkezinde bulunma sebeplerinin direkt olarak nedeni bilinmemektedir fakat Atina ve Priene gibi ızgara planlı kentlerdeki agoralarda önemli insanların isimlerinin agoralarda bulunması bunun sebeplerinden birisi olarak değerlendirilmektedir³³.

Aristoteles'in teorisine dönecek olursak ise, Aristoteles kent merkezlerinde birden fazla agora olmasının gerekliliğini anlatmaktadır. Bu teori ise Hellenistik Dönem'in geç evreleri ve sonraki dönemlerde pratiğe dökülmüştür. Bu teorinin gerekliliği ise birinin siyaset ve din³⁴, diğeri ise ticaret amacıyla kullanılmasıdır³⁵.

Bu yapılaşmanın bir örneği, Messene kentinde karşımıza çıkmaktadır. Birisi politik amaçlarla kullanılan, diğeri ise ticari amaçlarla kullanılan iki farklı agora bulunmaktadır. Teorisinden bahsedilen bu düşüncenin bazı kentlerde uygulanmış olduğu görülmektedir. Bu durum ise Roma İmparatorluk Dönemi kentlerinde görülen agora yapılarının ayrıştırılmış olma düşüncesine giden ilk adım olarak değerlendirilmektedir³⁶.

Hellenistik Dönem'in erken safhalarında, kentleşme sürecinde görülen bu standartlaşma teorisinin, Hellenistik Dönem içerisinde kurulan kentlerde pratiğe dönüştüğü izlenmektedir. Özellikle M.Ö. VI. yüzyıla bakıldığında Küçük Asya kentlerinde, tiyatro, gymnasium, hamam gibi Hellenistik Dönem ile birlikte yapılaşmada kendine yer bulan yapılar görülmektedir³⁷. Bu durumun neticesi olarak ise agoralar da daha düzenli hale gelmişlerdir. Agoralar etrafında 'peristyle' olarak inşa edilen yapılar ise giderek artmakta ve 'stoa' olarak ilerleyen dönemlerde görülmektedir³⁸.

Martin ve Wycherley³⁹, Küçük Asya kıyı kentlerinde görülen agora yapıları ile, Hellen agoralarının aynı standartta olmadıklarını belirtmektedir. İonia agorasının bir stoayla

---

³² Wycherley 1962, 50 vdd.

³³ Garland 1987, 141.

³⁴ Klasik Dönem'de agoralarda, gündelik yaşamı, politik ve ticari faaliyetlerin bir karışımı olarak gördüğünü aktarmaktadır. Hellenistik Dönem ile birlikte kentlerdeki kamusal alanlar çarpıcı bir biçimde birbirinden ayrılıyorlardı, bu konuda bk. Wycherley 1942, 224; Coulton 1976, 174 vd. Krş. için bk. Dickenson 2017, 55.

³⁵ Arist. *Pol.* 2.1268a

³⁶ Koukoubou – Psarra 2011, 225.

³⁷ Dickenson 2017, 55.

³⁸ Dickenson 2017, 55.

³⁹ Martin ve Wycherley 1951, 372- 417.

çevrenmiş olduğunu, bunu da Pelopennesos Elis’inde bulunan agorayı göstererek örneklendirmekte ve desteklemektedirler. Fakat Pausanias, yeni agora düzeninin İonia’da ortaya çıktığını savunmaz ve diğer bölgelerin kendine özgü düzenlemeleri olduğunu aktarmaktadır. Küçük Asya’da bulunan agoraların, aynı dönemde Hellen ankarasında bulunan agoralar kadar erken döneme tarihlendirildiğini aktarmaktadır⁴⁰.

Pella kentinde bulunan ve Hellenistik Dönem’e tarihlenen agora bu konuda öncül bir yapıdır (**Fig. No.1**). Izgara plana sahip olan kent düzenlenirken agorası önemli bir yapı haline gelmiştir ve agoranın bir stoa ile bağlantısı bulunmaktadır⁴¹.

Hellenistik Dönem şehir planlamacılığı incelendiğinde ve agoralardan elde edilen verilere bakıldığında, bu konu ile ilgili bazı önemli sonuçlar çıkartmak mümkündür. Ephesos’ta (**Fig. No. 2**) yapılan kazılar sonucunda, ‘Tetragonal Agora’ olarak adlandırılan batı cephesinin en erken yapılarının, kentin Lysimachos döneminde inşa edildiği görülmektedir⁴². Bu tarz agora yapısı aslında MÖ V. yüzyıl ile birlikte ızgara planlı kent planlamacılığının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Fakat Küçük Asya’daki örnekleri Hellenistik Dönem ile birlikte görülmektedir. Ephesos dışında bir başka örneği ise MÖ 170 yılına tarihlenen Pergamon Aşağı Kent Agorasıdır⁴³.

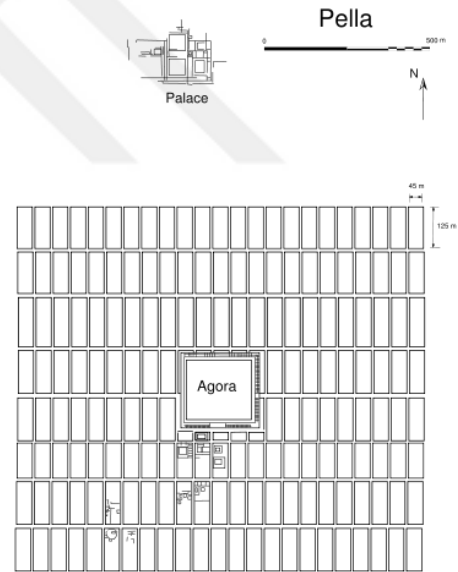

Fig. 1. Pella Agorası.

⁴⁰ Paus. VI. 24. 2’de “ Elis’in pazar yeri, İonia şehirlerinin ve İonia yakınlarındaki Hellen şehirlerinin modasının peşinde değil, daha eski tarzlarda inşa edilmişlerdir.” demektedir.

⁴¹ Coulton 1976, 169-170.

⁴² Scherrer 2001, 66-67.

⁴³ Coulton 1976.

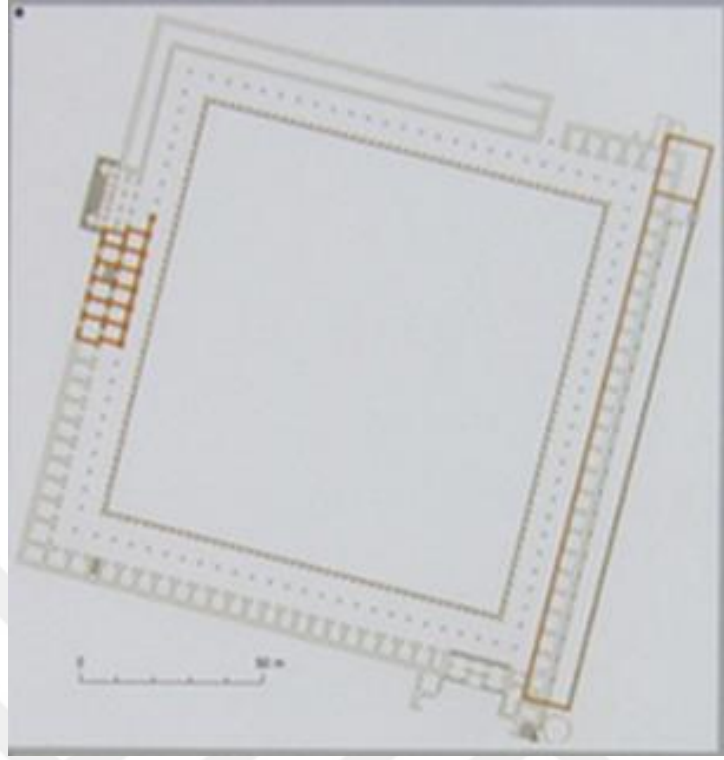

Fig 2. Ephesus Ticaret Agorası

Hellenistik Dönem'in geç evrelerine doğru, kentlerde iki agora olma durumu yaygınlaşmaktadır. Ayrıca Hellenistik Dönem ile birlikte, anıtsal mimarinin yoğunlaşması agoralara da etki etmektedir. Agoralarda mimari bezeme özelliği bu döneme kadar oldukça zayıf olarak bilinse de anıtsal mimari özellikleri ile birlikte, özellikle anıtsal giriş tasarılarıyla farklı bir boyuta taşınmaktadır. Agoraların özellikle kapalı formlara dönüşmesi anıtsal kapı mimarisini beraberinde getirmektedir⁴⁴.

Agoralar Hellenistik ve Roma İmparatorluk Dönemi'nde siyasi ve yönetim işleviyle kullanılan yapılardır. Araştırmacılar agora çalışmalarının ilk dönemlerinde, buraların siyasi toplantılar için inşa edilmiş yapılar olduğunu söylemektedirler. Çünkü bir agora yapısının direkt olarak tek bir işleve ait olan bir yapı olduğunu söylemek zordur⁴⁵.

⁴⁴ Camp 1986, 121-126; 2001, 127-128, 164 krş. için bk. Thompson – Wycherley 1972, 70.

⁴⁵ Bu konuda bk. Dickenson 2017. 57 vdd.

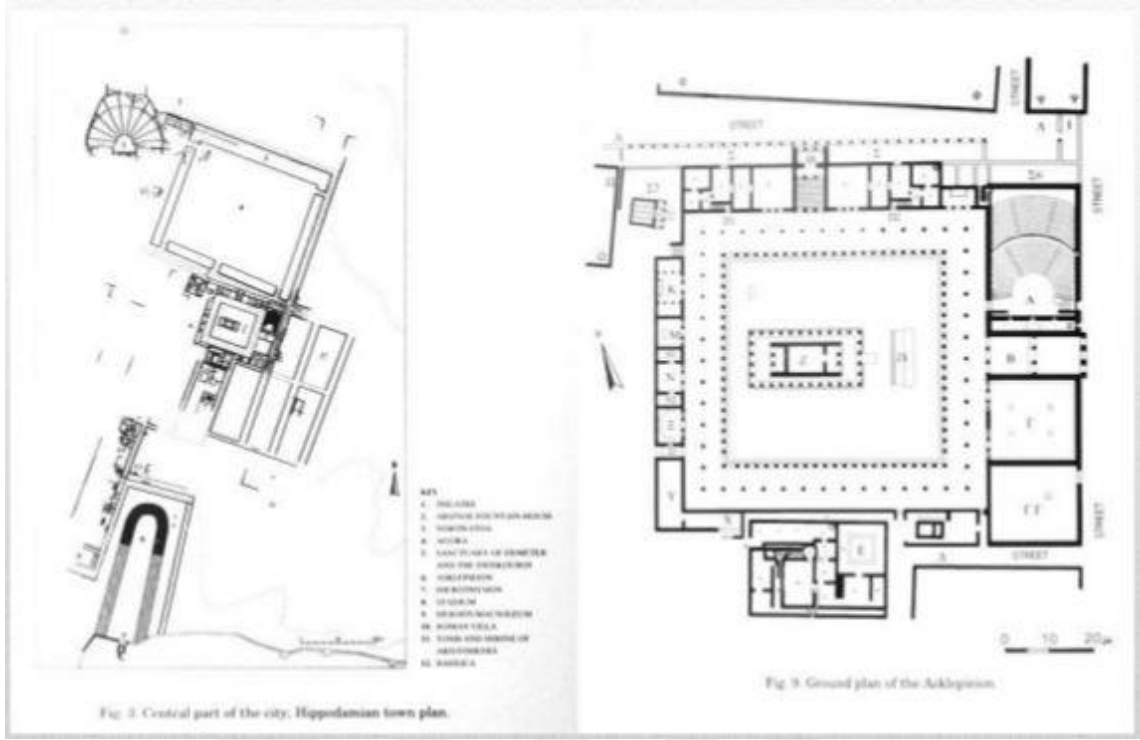

Fig. 3. Messene Agorası

Agoralar, Klasik ve Arkaik Dönemler içinde bouleterion olarak da kullanılmaktadır. Hellenistik Dönem ile birlikte ise iç içe geçmiş fonksiyonlar farklı yapılara evrimleşmişlerdir. Xenophon, Thebes meclisinin, normalde Kadmei'deki Demeter Tapınağı'nda bulunduğunu fakat şehrin kadınlarının bir festivali için bir keresinde agorada bulunan stoda bulunduğunu aktarmaktadır⁴⁶. Messene Agorası'nda (**Fig. No. 3**) ise direkt bir kanıt bulunmuştur; Agora'daki Messene Tapınağı'nın yakınında bir bouleuon yazısı bulunmuştur fakat agoraların bouleterionlardan ayrışma tarihleri kesin olarak bilinmemektedir.

Hellenistik Dönem'de agora yapıları için çeşme veya nymphaion yapısının olması bir önkoşul olarak değerlendirilmemektedir. Oysa bu durum Klasik ve Arkaik Dönem'lerde farklılık göstermekteydi. Klasik Dönem'in sonunda, Atina Agorası'nın güneybatı köşesinde, Arkaik Dönem'de Megara Agorası'nda⁴⁷ ve MÖ IV. yüzyılda Eretria Agorası'nda çeşme yapılarının olduğu bilinmektedir⁴⁸.

⁴⁶ Ksen. *Hell.* V. 2. 29'da Senato, pazar yerindeki portikoda bir oturumdayken, kadınların Kadmei'de Thesmophoria festivalini kutluyor olmalarından dolayı caddelerin tamamen terk edilmiş olduğunu aktarmaktadır. Dolayısıyla agora yapısında bir toplantı gerçekleştiği görülmektedir.

⁴⁷ Paus. I.40.1.' de "Kentte, Theagenes'in vatandaşları için yaptırdığı bir çeşme var..." diye aktarmaktadır.

⁴⁸ Camp 1986, 156.

Hellenistik Dönem'den erken dönemlerde inşa edilmiş olsalarda, çeşme yapıları Hellenistik Dönem'de de kullanılmaya devam edilmiştir. Bu çeşme yapıları agora yakınlarında inşa edilmiş olmalarına rağmen, agora yapısının işlevi ile tamamen ilintili olmayan kullanım tarzları da vardır. Argos'ta inşa edilmiş olan çeşmenin pratik olarak çeşme işlevinin dışında kültürel bir kullanım amacı da bulunmaktadır⁴⁹.

Hellenlerin agoralarında 'Agoraios' adında iki tanrılar vardı, bunlar; Zeus ve Hermes'ti⁵⁰ ve agoralarda bu tanrılara yoğun bir biçimde ibadet etmişlerdir. Zeus'un Agoraios epiteti, agora ile politik meclisler, adalet ve pazarda gerçekleşen ticari faaliyeti betimlemektedir ve bu durumlar Zeus'la olduğu kadar Hermes'le de bağlantılıydı⁵¹. Agoralarda çok çeşitli dini uygulamalar görülmektedir. Bu durum ise agoralarda bulunan heroon yapılarıyla, dini yapıların türlerinde büyük değişimlere yol açmaktadır fakat arkeolojik kalıntılar özelinde bu durum pek belirgin değildir. Bu konuda özellikle Pausanias'ın çalışmaları, agoralara yerleştirilen kült yapılarının çeşitliliği ile ilgili önemli bilgiler içermektedir⁵².

Coulton, agoralarda yer alan tapınakların ve kült alanlarının hiçbir zaman agoranın odak noktasını oluşturmadığını aktarmaktadır⁵³. Bir diğer hipotez ise, agoralarda yer alan yuvarlak yapıların veya kült alanlarının bir şekilde ritüel bir dansın veya tiyatral bir durumun sonucu olduğudur. Çünkü bu yapılar genel olarak çok benzer mimari forma sahiptirler. Frank Kolb agoralarda düzenlenen festivallerin bir örnekleme yapmaktadır ve bu alanların tanrılar onuruna düzenlenen törenler için kullanıldığını söylemektedir⁵⁴.

Agoralarda düzenlenen festivaller –özellikle spor festivalleri- erken dönem agoraları ve Panathenaik Oyunlar'la ilişkilendirilmektedir. Arkaik Dönem itibarıyla, Hellenistik Dönem'in sonlarına kadar Panathenic Oyunlar'ın orijinal mekanlarının agoralar olduğu bilinmektedir ve festivaller, oyunlar ve agora arasındaki bağlantı ilk olarak Thomson tarafından ortaya konulmuştur⁵⁵.

---

⁴⁹ Paus. II.3.2.'de "... Geçitten biraz uzakta, sağda, bronz bir Herakles heykeli vardır..." diye aktarmaktadır.

⁵⁰ Hermes Agoraios için bk. Martin 1951, 189 vd.

⁵¹ Martin 1951, 176 vd.; Wycherley 1957, 300. Krş. Dickenson 2017, 97 vd.

⁵² Paus. II.3.1.' de "Argos'ta pazarın ortasında, kaide üzerine kabartma figürleriyle işlenmiş bronz bir Athena vardır. Pazarın üstünde, Augustus'un kız kardeşi Octavia tapınağı bulunur" diye aktarmaktadır

⁵³ Coulton 1976, 172.

⁵⁴ Kolb 1981, 15-20.

⁵⁵ Thomson 1961.

Frank Kolb, tiyatro yapısının agoradan doğduğunu aktarmaktadır ve Klasik Dönem'in geç dönemlerinde özel tiyatro binalarına taşındığını aktarmaktadır⁵⁶. Hansen ise, arkeolojik ve epigrafik materyaller üzerinden yaptığı değerlendirmelerinde, tiyatroların kentlerde çoğunlukla Hellenistik Dönem'den itibaren görüldüğünü aktarmaktadır⁵⁷. Dolayısıyla agoralar ve tiyatro yapısının gelişim sürecine kadar, festivallerin ve oyunların arasındaki bağlantı devam etmektedir. Bu süreç kentleşme durumunu da etkilemiştir. Agoraların şehrin merkezi durumundaki konumu, tiyatroların agoraların etrafında konumlandırılmalarını sağlamıştır⁵⁸.

Hellenistik Dönem içerisinde, sadece tiyatronun, agoraların etrafında yer alması değil, gymnasiumların ve hamam yapılarının da, agoraların etrafında yer aldığı görülmektedir. Sikyon (Fig. No. 4) kentinde, agora ile birleşik bir biçimde inşa edilmiş bir gymnasium bulunmaktadır ve bu yapı agoranın orijinal tasarımının bir parçası olarak kabul edilmektedir⁵⁹.

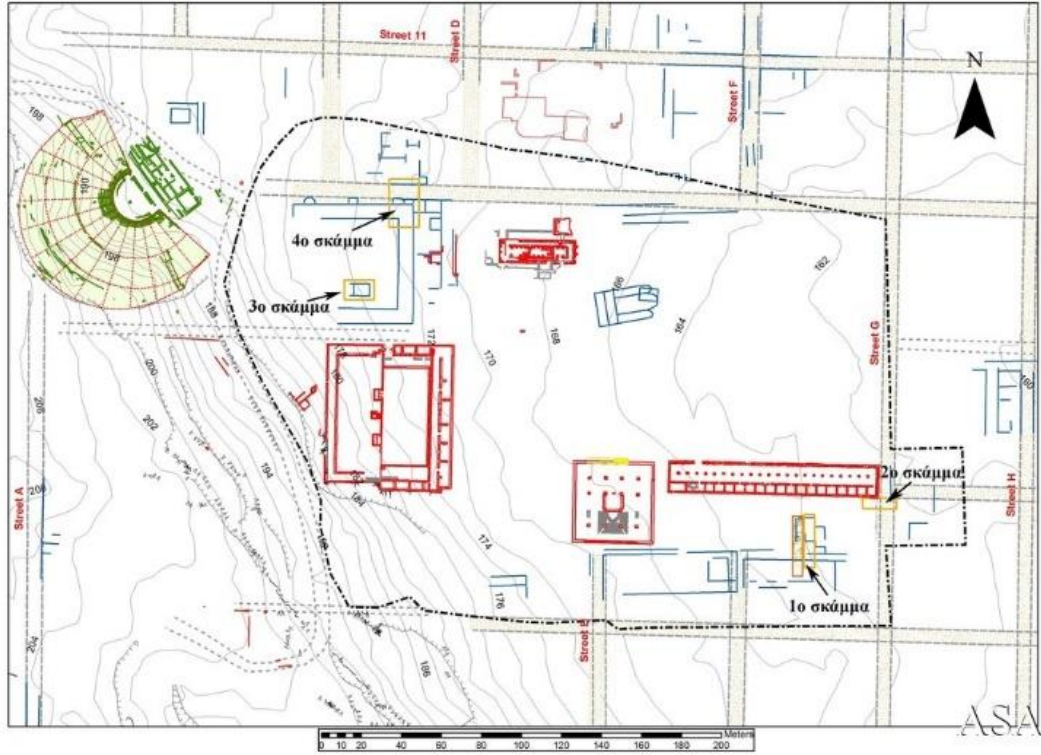

Fig. 4. Sikyon Agorası ve Çevresindeki Yapılar

MÖ II. yüzyılda Atina, Makedonya ile yaşanan mücadelelerden sonra, yapım konusunda büyük atılımlara sahne olmuştur. Gelişen süreç içerisinde, ekonomik olarak refah seviyesini

⁵⁶ Kolb 1981, 88 vd.

⁵⁷ Shipley – Hansen 2006, 56.

⁵⁸ Kolb 1981.

⁵⁹ Winter 2006, 122-123.

yükseltti ve Akdeniz kentleriyle iyi ilişkiler kurmaya başladı. Akdeniz kentleriyle kurulan bu ilişkiler sadece Atina bazlı değil, ilişki kurulan kentler özelinde de fayda sağlamaktadır. Gelişen süreç eğitim ve kültür seviyelerini arttırdı, bu durum ise agoralarda uygulanma fırsatı bulan birçok kültürel, sanatsal ve eğitim ile ilgili olan faaliyetlerin artmasına ve kent içerisinde agoraların yeniden ilgi oldağı olmasına neden oldu⁶⁰. Modern araştırmacılar, bu etkinliklerin yeniden ortaya çıkışını, Atina vatandaşlarının yaşamının canlılığının ve aynı zamanda agoraların Klasik Dönem'deki kamusal alan özelindeki merkezi durumunun bir tezahürü olarak görmektedirler⁶¹.

1.5 Roma İmparatorluk Dönemi'nde Kent ve Agora

Hellenistik Dönem'den Roma İmparatorluk Dönemi'ne geçtiğimizde, İmparatorluğun şehirlerindeki agoralarda, bir değişimin başladığı fark edilmektedir. Özellikle kamusal ve siyasi yaşamın birbirinden ayrılması ile birlikte, agoraların da siyasi meydanlardan ziyade, işlevsel olarak pazar alanlarına, yapısal olarak kapalı kare formlara dönüşümünün arttığı izlenmektedir⁶².

Roma'nın gelmesiyle Akdeniz'de önemli ölçüde değişiklikler görülmektedir. Hellenistik Krallıklar'ın sona ermesiyle birlikte, imparatorluk yönetimine giren Akdeniz, sürekli savaş dönemlerinin sona ermesiyle birlikte istikrarlı bir yönetim içerisine girmiştir. Bu istikrar MS II. yüzyılda yüksek bir noktaya ulaşacak olan ekonomik yükselişin ilk adımlarını oluşturmuştur⁶³.

Ekonominin ve siyasi istikrarın sürmesiyle Erken Roma İmparatorluk Dönemi'nden itibaren Hellenistik Dönem içerisinde ve öncesinde uygulanmaya çalışılan kentleşme konularındaki bazı eğilimler, kurallara bağlanmıştır. Öncelikle kentlerdeki agoraların birden fazla olması düşüncesi bir gereklilik halini almıştır. Özellikle Klasik ve Hellenistik Dönem'de kapalı formdan ziyade bir alan düşüncesiyle oluşturulan agoralar, artık kapalı, kare, etrafı stoalarla çevrili mekanlar haline getirilmiştir. Ticaret ve pazar unsurları için kullanılmaya başlanmıştır ve standart bir mimari tip üzerinde, şehirden şehire veya bölgeden bölgeye değişiklik gösteren bazı etmenlerin dışında, mimari olarak netleşmiş bir biçimde izlenmektedir.

---

⁶⁰ Habicht 1997, 8-12.

⁶¹ Dickenson 2017, 252'de, Klasik agoranın işlevini koruduğunu, Hellenistik ve Roma İmparatorluk Dönemi agoralarının Klasik Dönem agoraları ile tamamen aynı işlevde olmadıklarını aktarmaktadır.

⁶² Dickenson 2017, 201.

⁶³ Rizakis 2010, 1-6

Roma'dan erken dönemlerde agoralarda anıtsallığı ve cephe mimarisine önem verilmekteyken, Roma'nın gelişiyle birlikte estetik kaygı azalmıştır, bina kaplamaları olarak kullanılan malzemelerde daha düşük bütçeli malzemeler seçilmiştir (sıva ve harç gibi) ve bazı agoraların kullanım şekillerinde İmparatorluk kültürü ile bağlantılar fark edilmiştir⁶⁴.

Bu mimari özellikler sadece agoralarda değil, kentlerde standart olarak bulunması gereken neredeyse bütün kamu yapılarında kendini göstermiştir. Özellikle Vitruvius'un⁶⁵ önerdiği, dikdörtgen form ve 3:2 oranı, birçok yapıda vücut bulmaktadır. Kamusal meydan tasarımları, Roma'da, özellikle imparatorluğun doğu yakasında net bir biçimde izlenmektedir, bunun birçok nedeni olduğu gibi, imparatorluk içerisinde doğu bölgelerde Hellenizasyon'un imparatorluğun merkezinden daha yoğun bir biçimde kendine yer bulması olarakta değerlendirilebilir⁶⁶.

Antikitenin bu dönemi içerisinde mimari değişimlerle birlikte kültürel değişikliklerde izlenmektedir. Özellikle Romanizasyon olgusu bu duruma açık bir şekilde direkt olarak etki etmektedir. Hellen kültürünün etkili olduğu bölgelerde Roma kültürü kendisine açık bir şekilde alan bulmaktadır ve bu kültürel gelişimin sonucu olarakta yapılaşmalar bu yönde ilerlemektedir. Özellikle hamamlar, imparatorluk kültürü ve gladyatör oyunları değişimin mimariye etkisinin başlıca gözlemlendiği olgulardır. Zira gladyatör oyunları için daha büyük tiyatrolara, Romalı'ların sosyalleşme ve kültürel olarak aristokratik sosyal hayatları için vazgeçilemez bir unsur olarak gördüğü yıkanma kültürü⁶⁷ için daha büyük ve kompleks hamam ve gymnasiumlara ihtiyaç duyulmuştur. Hellen agoraları ve Roma forumları kentlerde yaygınlaşmaya ve belki de Aristoteles'in iki agoralı kent düşüncesi Hellenistik Dönem ile başladığı gelişmeye, Roma ile birlikte en üst seviyede noktalanmaya hazırdı. Nitekim agoralardaki bu gelişim, salt Roma ile ilgili olmaktan ziyade, Hellenistik Dönem'in, yani Hellenizasyonun etkisinin devamı olarak değerlendirilmelidir.

Kentsel dönüşüm çerçevesinde, Hellen mimari anlayışının, Roma'dan hangi ölçülerde etkilendiği önemli bir tartışma konusudur. Hellen uygarlığı ile birlikte gelişen mimari yapıların dışında, Roma Uygarlığı süresince de varlığı devam eden pazar yerleri, odeionlar ve tiyatro

---

⁶⁴ Dickenson 2017, 205-206.

⁶⁵ Vit. V. 1. 2.'de "...Genişlik, uzunluğunun üçte ikisine oranlanarak elde edilir, bu ona dikdörtgen bir şekil verir ve gösterilerin amacına uygun hale getirir..." diye aktarmaktadır.

⁶⁶ MacMullen 2000, 41; 60; 102; 104.

⁶⁷ Roma'da yıkanma kültürünü ayrıntılı incelemek için bk. Yegül 1992.

yapılarını tartışmak gerekmektedir. Bunların arasında agora ile olan ilişkisini doğrudan erken dönemlerden Roma İmparatorluk Dönemi'ne kadar saptayabildiğimiz hukuk davalarının görüldüğü konuşmacı platformları almaktadır⁶⁸.

MÖ I. yüzyılın ikinci yarısında, yeni Roma kentleri kurulma aşamasındaydı⁶⁹. Bu şehirler aslında temel yerleşimler üzerine yeniden temellendirmeye kurulmaktadırlar. Roma siyasi tarihi açısından önemli durumları, özellikle başarıları, bir şekilde pratize etmek amacıyla kurulmuş oldukları bilinmektedir. Susan Alcock kurulan bu kentlerin coğrafi temellerine dayanarak bu kentlerin Roma ile ticaret yapmak amacıyla kurulduklarını aktarmaktadır. Roma tarafından kurulan veya geliştirilen bu şehirlerde, Hellen etkisi oldukça açık bir biçimde izlenmektedir⁷⁰. Bunun en büyük kanıtı ise bu kentlerin Roma forumuna değil, Hellen agorasına sahip olmalarıdır⁷¹.

Erken Hellenistik Dönem içerisinde kentleşmeye dair yürütülen teoriler ve pratikler, Romalılar için bir uygulama alanına dönüşmektedir. Bir kenti baştan inşa etmekten ziyade genelde olanın üzerinde düzenleme yaptıkları için, yeni fikirlerin hayata geçirilmesinden ziyade, Erken Hellenistik Dönem'de varolan tasarımsal düşünceye dair fikirleri kamusal alanın planlanmasında uygulamayı daha kolay görmüşlerdir⁷².

Bu düşünce aslında forum ve agora arasında farkı düşünmektedir. Nitekim, kurulan kentlerde agoraların inşa edilmesi, kullanılacak olan binanın işlevini sorgulatmaktadır ve bu işlevsel farklılıklar forum ve agora arasındaki işlevsel farktan dolayı mı böyleydi, önemli bir tartışma konusu olarak görülmektedir. Evangelidis, yaptığı tartışmada, mekansal analiz yaparak, her bir yapının farklı bir işlevinin olduğunu aktarmaktadır. Agora ve forum arasında göze ilk çarpan farklardan birisi olan monumental giriş olgusu, tek başına bu durumu kanıtlar nitelikte değildir. Epigrafik olarak ise bu iki yapıyı birbirinden keskin ve net bir biçimde ayırabilecek kaynak ve veri bulunmamaktadır. Bu konuda Vitruvius (V.1.1) Roma meydanlarının Hellenlerden geldiğini söylemektedir. Çünkü bu durum aynı zamanda Romalılar için işlevsel olarak kullanılmaya uygundu ve bu durumu değiştirmeyip sadece kendilerine göre

---

⁶⁸ Polyb 26.1'de Antiochos Epiphanes'in "... Pazar yerinde gezerken, oy vermeyi düşündüğü çeşitli insanlarla kucaklaştı ve agorada açılan davaları duydu..." diye aktarmaktadır.

⁶⁹ Caesar, Octavian ve Augustus'un kurduğu şehirler için bk. Rizakis 1997, 18.

⁷⁰ Nikopolis ve Epiros kentlerinin kuruluşu için ve Roma'nın kurduğu kentlerdeki ticaret amacı için bkz. Alcock 1993.

⁷¹ Dickenson 2017, 210 vd.

⁷² Dickenson 2017, 210 vd.

kontrol edip düzenlemişlerdir. Mimari açıdan incelendiklerinde ise bu iki yapı katı sınırları olmasa dahi, aynı kategori içerisinde değerlendirilebilirler⁷³.

MÖ I. yüzyıla başlayan imar faaliyetlerindeki artış, özellikle dinsel yapılara odaklanıldığını göstermektedir. Özellikle Hellas'taki yapılaşmada Atina Agorası'ndan daha büyük oranlarda dini yapılar görülmektedir⁷⁴. Aynı zamanda bu dini yapıların İmparatorluk kültürü ile ilgili olarak agoralarda yer aldığı bilinmektedir. Roma'dan sonra Doğu Roma içerisinde ise bu tarz yapılarda bazilikal kiliselerinde yer aldığı bilinmektedir⁷⁵.

Yapılan dini ve kült alanı değişiklikleriyle birlikte agoralar Roma İmparatorluk Dönemi içerisinde özellikle II. yüzyıl içerisinde kült alanı olarak faaliyet göstermişlerdir. Roma İmparatorluk Dönemi'nde agoralar, yalnızca insanların görsel kaygıları için heykellerin ve diğer anıtların sergilendiği bir yer olmaktan çok, kent nüfusunun farklı alt bölümleri arasında bir faaliyet ve etkileşim merkezi olmuştur. Bu nedenle birlikte anıtsallıkta ve kült alanı olduğundan dolayı heykel sergilemede bir artış olduğu kesindi fakat Roma İmparatorluk Dönemi agoralarına bir 'müze' demek için yeterli sebep olduğu kanısına varmak zordur⁷⁶.

---

⁷³ Evangelidis 2014, 338 vd.

⁷⁴ Fox 1986, 74 vd.

⁷⁵ Cavalier *et al.* 2012, 13-25

⁷⁶ Dickenson 2017, 396.

İKİNCİ BÖLÜM

PHASELİS'TE İMPARATOR HADRIANUS DÖNEMİ KENTLEŞMESİ VE ROMANİZASYON ETKİLERİ

Tahta çıkışından sonra⁷⁷ Hadrianus, yirmi bir yıllık egemenliği boyunca, Küçük Asya'ya imparator sıfatıyla iki kez seyahat düzenlemiştir⁷⁸. Bunlardan ilki 123-124 yıllarına tarihlenmektedir. İmparator söz konusu gezileri sırasında kentlere hem yeni yapılar yaptırmış, hem de zarar görmüş olan yapıları restore ettirmiştir⁷⁹. İmar faaliyetleri yanında yönetsel birtakım değişikliklerin yapılmasını sağlamıştır⁸⁰. İmparatorluk bütçeli yapıların dışında ziyaret edilecek kentlerin önde gelenleri tarafından imparatorun gelişini onurlandırmak amacıyla inşa ettirilen anıtsal kapı yapıları ve kamu binaları da kentlerin imar faaliyetlerini zenginleştirmiştir⁸¹.

İmparatorun bu seyahatleri sırasında yeni kentler kurduğu ve bunların bir kısmına kendi ismini verdiği bilinmektedir⁸². Askerlikten geldiği için⁸³ askeri garnizonları sık sık ziyaret ettiği görülmektedir. Bunun sebebi imparatorluğun eyaletlerindeki ekonominin durumunu ve

---

⁷⁷ Hadrianus için, 'yetinen imparator' terimi doğru olabilir. O başka toprakları fethederek hüküm alanını genişletmektense elindeki eyaletlere değer katmaya ve geliştirmeye çalışmıştır. Elindekiyle yetinmeye çalışması, Roma eyaletlerinde barışı sağlamasını kolaylaştırmıştır. Çünkü eyaletler bu yönetimden -gerek neokorosluk gerekse Panhellenia şenliklerine katılmak için kıyasıya rekabet ederek- memnun olduklarını fazlasıyla belli ediyorlardı. Bu konuda bk. Oktan 2011, 198.

⁷⁸ Bu seyahatlerin asıl amacının daha ayrıntılı incelenmesi için bk. Dürr 1881, 1-6; Akşit 1985, 198; Birley 1997.

⁷⁹ Uğradığı kentlerdeki imar faaliyetlerini ayrıntılı incelemek için bk. Boatwright 2000, 184-190.

⁸⁰ Bu yönetsel değişiklikler öylesine etkili oluyor ki, kendisinden sonra gelen imparatorlar, seyahat etmekle iktidar olmak arasında yakın bir bağlantı kuruyor, konuyla ilgili ayrıntılar için bk. Grey 2016, 4. Ayrıca Hadrianus antikitede emperyal yönetimin kavramsallaştırılmasında önemli bir rol oynamaktadır, bk. Grey 2016, 7.

⁸¹ Özlem-Aytaçlar 2009, 4-5

⁸² Hadrianoi ve Hadrianopolis kurduğu kentlerden bazılarıdır, ayrıntılar için bk. Yıldırım 2015.

⁸³ Bir asker olmasına rağmen Hadrianus, kendisinden bağımsız gelişmiş, kendinden önce başlatılan savaşlar veya fetihler konusunda aynı etkiyi sürdürmemiştir ve çıkan veya çıkmasını muhtemel gördüğü ayaklanmaların kendileri için bir sorun teşkil etmesini önlemek amacıyla, buraları Roma hakimiyetinden çıkartmıştır. Ülkeyi bir kumandanandan ziyade bir mimar gibi yönetmiştir. Daha ayrıntılı bilgi için bk. SHA Hadr. 5.3; 9.1.

militarizmin⁸⁴ ne şekilde olduğunu bizzat görmek ve herhangi bir önlem ya da düzenlemenin gerekip gerekmediğini anlamak istemesi olarak açıklanabilir⁸⁵.

Hakimiyet yılları altında sürdürülen imparatorluk bütçeli imar faaliyetleri iki bölüme ayrılabilir⁸⁶. İlki neokorosluk yani kült alanları⁸⁷ ile ilgili sürdürülen; diğeri ise kamu alanlarında, kamu yapılarıyla ilgili yapılan faaliyetlerdi. Hadrianus'un, Augustus Dönemi'yle ortaya çıkan *neokoros* kültüne kendini tanrısallaştırmak için fazlasıyla önem atfettiği görülmektedir. Bu nedenle Küçük Asya'da çok sayıda tapınak inşa ettirilmiş⁸⁸ ve kentler de *neokorosluk* unvanı alabilmek için -antikitede tapınak turizmi önemli bir gelir kapısı olarak görülmekteydi- kıyasıya yarışmışlardır.⁸⁹ Tezin kapsamında bir çalışma alanı olan Lykia Bölgesi'nde ise herhangi bir kente böyle bir unvan verilmemiş olmasına rağmen imparator bu bölgeden de imar faaliyetlerini esirgememiştir⁹⁰.

Romanizasyon, Lykia Bölgesi kentlerinin yapılaşmasında ve gelişmesinde önemli bir faktör olarak kendini göstermektedir. Lykia Bölgesi kentleri Roma İmparatorluk Dönemi'ndeki kentleşmenin fiziki yapılarını oldukça net bir biçimde göstermektedir. Bu kentler içerisinde topografyası ve coğrafyası gelişmeye ve yapılaşmaya müsait olanlar dağ kentlerinden ziyade liman kentleri olmuşlardır. Yapılaşmaya -özellikle anıtsal yapılaşmaya- izin veren topografyaları ve limanları sayesinde yüksek ticaret hacimleri romanizasyon olgusunun belirgin bir biçimde gelişmesi için uygun şartları sağlamıştır.

Her ne kadar anıtsal yapılaşmaya izin veren topografyaları olsa da bazı kentler özellikle dağların konumundan ve tarım yapabilmek için yeteri kadar düz alana sahip olamadıklarından dolayı ticarete bağımlı haldeydiler. Bu da bu bölgelerin geç dönemlere kadar birçok bölgeyle

---

⁸⁴ Askerlerin disiplini ve imparatorun karakteri hakkındaki ayrıntılar için bk. Cass. Dio LXIX.9.1-4. Ayrıca bk. Gray 2016, 13.

⁸⁵ Garnizonları ziyareti ve askerleriyle olan ilişkilerini incelemek için bk. Barrow 2002, 97-98.

⁸⁶ Konuyla ilgili ayrıntı için bk. Gray 2016, 10.

⁸⁷ İmparatorun kült alanlarında yapmış olduğu faaliyetlerin onu Pausanias tarzında dinci bir turiste veya bir hacıya dönüştürdüğü fikri için bk. Gray 2016, 10.

⁸⁸ Cass. Dio (VIII.433) Hadrianus'un egemenliği döneminde mimari ve sanatsal alandaki özgünlüğe, Hadrianus'un Venüs ve Roma tapınağının yapımı sırasında farklı mimarlara danışmasını aktarırken açıklık getirmiştir.

⁸⁹ Bu sayede hem ayrıcalıkları olacak hem de imparatorun bu ideasından faydalanarak bir kazanç elde edeceklerdi. Bu konuda ayrıca bk. Oktan 2011, 197-198.

⁹⁰ Lykia Bölgesi örnekleri için bk. Gulbay 2009, 50.

ticaret ilişkisi içerisinde girmesine neden olmuş ve bu zorunluluk ticaretle birlikte maddi olarak güçlenmelerini de sağlayıp yapılaşma için gerekli olan maddiyatı külfet olmaktan çıkartmıştır.

Kentlerin fiziki yapılarını etkileyen anıtsal yapıların Roma mimarisi ve Roma egemenliği altında geliştiği bölgede, özellikle ‘Pax Romana’ ile birlikte ve İmparator Hadrianus’un Küçük Asya’ya verdiği önemle iyiden iyiye kendini göstermiştir⁹¹. Pax Romana⁹² sadece bir barış ortamı olmakla kalmamış aynı zamanda bir yeniden kuruluş, bir kalkınma hamlesi olarak da benimsenmiştir. Böylece askeri ve politik yapılanmanın ardından geçmiş dönemlerin ihtişamı ve felsefesinin benimsenmesi için panhellenik faaliyetlere girişilmiştir⁹³.

İmparator Hadrianus Dönemi’nde Traianus’tan emanet aldığı imparatorluk yaklaşık olarak 3000 kilometrelik bir alana yayılmış, Akdeniz bir iç deniz haline getirilmiştir. 20 milyon kişiye hükmeden imparatorun özellikle ikinci seyahati sırasında Lykia Bölgesi’nde önemli imar faaliyetlerinin gerçekleştirildiği görülmektedir⁹⁴. Küçük Asya’daki yapılaşmanın yaklaşık üçte biri⁹⁵ tek bir dönemde, Pax Romana’nın getirdiği huzur ve barış döneminde gerçekleştirilmiştir⁹⁶. İmparatorun Küçük Asya’da yürütülen faaliyetlere bu denli önem vermesinin ardında II. Sofistik hareketin yattığı söylenebilir⁹⁷. Hellen ideasının yeniden doğması olarak açıklanabilecek söz konusu akım dolayısıyla sanat alanında ve plastikte birçok Klasik ve Hellenistik dönem eserlerinin kopya edildiği ve yapılarda Hellen sanatından örneklerin tekrar uygulandığı görülmektedir⁹⁸.

---

⁹¹ Hadrianus’un Küçük Asya’ya verdiği önemin sebebi ve dostluk kurduğu Polemon gibi sofistlerle olan ilişkisi için bk. Bowersock 1969, 43-58.

⁹² Hadrianus’un, Traianus’tan devraldığı imparatorluk eyaletlerinde yaptığı faaliyetlere odaklanabilmesinde şüphesizki en büyük katkı yine Traianus’undur. Çünkü imparatorluğa karşı tehlike yaratabilmesi olanaklı bölgeleri Traianus ele geçirmiş ve Hadrianus’a sadece bu bölgeleri idare etmek, idare edemeyeceğini düşündüklerini veya isyan çıkmasını mümkün gördüğü yerleri elinden çıkartmak kalmıştı. Böylece topyekün barışçıl bir ortam oluşturabilecekti. Konuyla ilgili ayrıca bk. Oktan 2011. Krş. için bk. Pirenne, 1982, 45.

⁹³ II. Sofistik olarak adlandırılan söz konusu dönem hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Akgün 2015, 49-73

⁹⁴ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Oktan 2011, 225.

⁹⁵ Gülbay 2009, 1.

⁹⁶ Boatwright 2000, 99.

⁹⁷ Bowersock 1969, 17-29.

⁹⁸ “Peopled scroll” olarak isimlendirilen süsleme örneklerinin Hadrianus hamamlarında kullanılması ile ilgili olarak bk. Erım 1986, 94. Hadrianus bu sayede kendi dönemine has özelliklerle sanata ve mimariye katkıda bulunmuştur, ayrıca bk. Özlem-Aytaçlar 2009, 7.

Hadrianus'un hayran olduğu Hellen kültürünü yeniden canlandırma ideasının Atina'da başlattığı Panhellenia şenlikleriyle bütün Roma'ya ulaştırmayı düşündüğü söylenebilir. Bununla bağlantılı olarak birçok kentin kendi kuruluş mitolojilerini Hellen anakarasına uygun olarak yeniden düzenleyerek kökenlerini Hellen kültürüne bağladıkları ve bu şenliklerde yer almaya hak kazanmak için mücadele ettikleri bilinmektedir⁹⁹.

MS I. yüzyılın ortalarından II. yüzyılın sonlarına kadar yüksek bir nitelikte kendini gösteren Romanizasyon olgusu Hadrianus'tan sonraki imparatorlarla birlikte yaklaşık olarak 63 sene daha baskınlığını korumuştur¹⁰⁰. Yine bu nedendir ki özellikle MS II. yüzyılı anlamak için bu dönemleri iyi analiz etmek gerekmektedir. İkinci yüzyılın ikinci çeyreği, kültürel ve sanatsal olarak hem devam eden hem de devam etmekle kalmayıp baskınlığını sürdüren bir düşüncenin ortaya çıktığı zaman dilimidir.

Üç doğal limana ev sahipliği yapan ve ticaret hacmi oldukça yüksek olan aynı zamanda çeşitli emtia ürünleri ihtiva eden kentte güney limanda Hadrianus'un Phaselis'i ziyaret etmesi anısına yaptırılan Hadrianus Propylonu¹⁰¹ ile Hadrianus Romanizasyonu kendini göstermeye başlar. Nitkekim, Domitianus Agorası'nın MS I. yüzyıla tarihlendirilmesinden önce, kent içerisinde romanizasyon olgusundan bahsetmek mümkün değildir, ayrıca yapıların tümüne bakarak zamandizimsel bir düzene oturtmak da mümkün değildir¹⁰². MS 131/2 yılında imparatorun kenti ziyareti sırasında, onurlandırmak amacıyla adına adanmış bu yapı kentteki bezeme ve mimari parça niteliği bakımından, en nitelikli parçaların yer aldığı yapıdır¹⁰³.

Phaselis içerisinde, komşu kentler Perge ve Side gibi, ihtişamlı yapılara sahip olan kentlerle ölçülecek nitelikte yapılar Phaselis'in finansal gücü nedeniyle görülememektedir. Üç limanıyla güçlü bir ticaret hacime sahip olsa da bu durum komşu kentler kadar kazanç sağlayamadığını göstermektedir¹⁰⁴.

Hadrianus Propylonu'ndan başlayan kentin anacaddesi üzerinde bulunan yapılardan kentteki MS II. yüzyılda gerçekleştirilmiş olan büyük imar faaliyetleri kapsamında inşa edilmiş

---

⁹⁹ Burrell 2004, 181.

¹⁰⁰ Panhellenia kültürünün, 211 yılına kadar etkisini sürdürmesi hususunda bk. Spawforth – Walker 1985, 86. Krş. için bk. Özlem Pınar-Aytaçlar (2009).

¹⁰¹ Birley 1997, 261. Phaselis Hadianus Propylonu'nu diğer propylon'lar ile krş. için bk. Bowersock 1985, 82; Halfmann 1986, 130.

¹⁰² Schäfer 1981, 170.

¹⁰³ Blackman 1981, 87.

¹⁰⁴ Schäfer 1981, 171.

olduğu bilinen 3 yapı daha vardır¹⁰⁵. Bunlar Tetragonal Agora, Küçük Hamam ve Tiyatro'dur¹⁰⁶.

Kamu yapıları genellikle bu cadde üzerinde konumlanmıştır. Merkezi limandan başlayarak sırasıyla cadde üzerinde karşılıklı konumlanmış yapılar, güney limandan kuzeye doğru yönelir ve bataklık ardı sıra konumlanmaya devam eder. Fakat caddenin yeteri kadar uzun olmasına izin vermeyen topografya sebebiyle birtakım yapılar cadde üzerindeki ilk sıra yapıların arkasında konumlandırılmışlardır ve o yapılara, yapılar arasındaki ara sokaklardan geçiş yapılabilmektedir.

Romanizasyon sırasında inşa edilen yapılar, kent meydanının oluşmasında öncül konumda bulunmaktadır ve kentin meydanını bu üç yapı oluşturmaktadır. Bu nedenle kentin en önemli yapılarının inşa sebebine Hadrianus Dönemi Romanizasyonu diyebiliriz ve bu durumla birlikte Phaselis için bu dönemin önemini ortaya koyan bir sonuç karşımıza çıkmaktadır.

Roma agoralarının İmparatorluk Dönemi içerisinde *arkhiereus* kurumu ile birlikte Atina'da imparatorluk kült merkezi olarak kullanılması, şüphesiz Phaselis Tetragonal Agorası'nın Hadrianus'a ithaf edilmesi ve cephe tarafında onurlandırma anıtlarıyla anıtların üzerinde heykellerin yer aldığı bilinmesi, monumental bir girişe sahip olması, yapının İmparatorluk kültürüyle de ilintili olduğu fikrini uyandırmasında etkili mekanizmalardır. Romanizasyonun emperyal bir biçimde kültüre etki etmesini sağlamak isteyen Romalılar için, kentte inşa edilen bir yapının bu amaçla kullanılmış olması da hiç şüphesiz, Romanizasyon sürecini hızlandıran bir etmen olarak görülmelidir. Çünkü Romalılar'ın politik propagandası için İmparatorluk kültürü çok önemsenen bir kurumdur¹⁰⁷.

Phaselis kent merkezinde genel olarak Roma İmparatorluk Dönemi yapıları, kısmende olsa Doğu Roma İmparatorluk Dönemi yapıları görülmektedir. Hellenistik ve Doğu Roma İmparatorluk Dönemi yapılarının yoğun olarak görülebileceği akropolis'te ise henüz kazı çalışmaları başlamadığı için, net verilere ulaşılamamıştır ve gelecek yıllarda yapılan çalışmalarda bu yapılar hakkında yayınlar yapılacaktır. Fakat kentin geneline bakıldığında özellikle yoğun kullanımlı kamu yapılarının Roma İmparatorluk Dönemi içerisinde, bu yapıların birçoğunun ise MS II. yüzyıldaki imar faaliyetleri içerisinde yapıldığı görülmektedir.

---

¹⁰⁵ bk. Sf. 28, 29, 50.

¹⁰⁶ Bayburtluoğlu 2004, 183.

¹⁰⁷ Akşit 1971, 141-142.

Özellikle anacadde ve cadde üzerinde inşa edilen yapıların erken dönemler içerisinde de faaliyet gösterildiği geçmiş yıllarda yapılan çalışmalar sırasında birtakım verilerle desteklenebilir fakat yine de bu kesinlik arz etmeyen bir durumdur. İmparator Hadrianus'un Küçük Asya içerisinde ve genel olarak İmparatorluk sınırlarında izlediği imar faaliyetleri politikası burada bir neokorosluk unvanı olmasa dahi önemli ölçüde kendisini göstermektedir. Kent Hadrianus zamanında ve Hadrianus'tan sonraki dönemlerde de bu tarz imar faaliyetlerini sürdürmüş ve özellikle ticaret kenti olmasının verdiği bir sonuç olarak görülecektir ki güney liman bölgesinde Doğu Roma İmparatorluk Dönemi agorası veya agoraları inşa edilmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM PHASELİS AGORALARI – TETRAGONAL AGORA

3.1 Klasik – Hellenistik Dönem Agoraları

Antik söylencelere göre MÖ 690 yılında kurulan Phaselis, oikisteslerin bir şehir planlamacısı gibi çalışması sonucunda bir plan içerisinde kurulmuştur. Arkaik Dönem kentlerinin genel özelliği olan akropol yerleşmeleri, surla çevrili bir alan içerisinde, agoraların kentin merkezi olduğu döneme kadar kentin merkezi konumunda bulunmuşlardır. Agoralar da kentin kamusal olarak neredeyse bütün işlevlerinin görüldüğü yerler olarak bilinmektedir.

Akdeniz ticaret yolları üzerinde bulunan konumu nedeniyle Phaselis antikitenin her dönemi içerisinde son derece önemli bir ticaret kenti olmuştur. Bu konumunun getirdiği bu getiriye ise siyasi süreç içerisinde hangi durumda olursa olsun Atina, Mısır gibi büyük bölgelerle geliştirdiği ticaret ilişkisini koruyarak sonuna kadar kullanabilmiştir. Özellikle Atina içerisinde Phaselis’li tüccarların varlığı bilinmektedir. Phaselis’in Atina ile geç dönemlere kadar yürüttüğü ticari ilişkileri, kentin geç dönemlere kadar yaşayabilmesinin de önemli bir sebebidir. Aynı zamanda Phaselis MÖ VI. yy’dan itibaren kendi sikkelerini basmıştır¹⁰⁸. Ayrıca Phaselis, Solymos Dağı eteklerine kadar uzanan hinterlandı sayesinde geniş işlik alanlarına sahip olmuştur¹⁰⁹. Bölüm 2.3’te anlatıldığı üzere kent içerisinde oldukça geniş çapta ürünlerin ticareti yapılabilmektedir.

Mimari kalıntılara henüz ulaşılammış olsa da, Plutarkhos, İskender’in Phaselis’te kaldığı sırada, hocası Aristoteles’in etrafında gördüğü ve bu sayede hatırladığı, Phaselis’li şair ve rhetor Theodektes’in heykelini agoranın ön tarafında gördüğü ve ona bir taç takma ritüeli gerçekleştirdiğini aktarır. Bu aktarımdan dolayı Phaselis’te bir Hellenistik Dönem agorası olduğu bilinmektedir¹¹⁰ ve bu agoranın şehrin akropolisinde olduğu düşünülmektedir¹¹¹.

Hellenistik Dönem içerisinde güney liman kıyıları kentin en önemli ticaret bölgesidir. Bu bölgede rıhtım ve bir dalgakıran olduğu bilinmektedir¹¹². Bölge içerisinde MÖ 600 – MÖ 400 yılları arasında inşa edilmiş bir Emporion yapısı olduğu düşünülebilir ama tam yeri henüz

¹⁰⁸ Tüner-Önen 2008, 111; 208.

¹⁰⁹ Bu bölgelerdeki işlikler Atilla 2018 yayınında yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır. İşlikler için ayrıca bk. Tüner-Önen 2008, 36; 63; 255.

¹¹⁰ Plut, alex. XVII 9. Ayrıca bk. Schäfer 1981, 165; Tüner-Önen 2008, 112.

¹¹¹ Perga kentinin Hellenistik Dönem agorasının da kentin akropolisinde olduğu düşünülmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. Alanyalı 2004, 6.

¹¹² Schäfer 1981, 165.

kesinleştirememiştir¹¹³. Yoğun olarak kullanıldığı bilinen güney liman, kente bir yapı ile bağlanmaktadır. Bu tesis gemilerin yanaşabilmesi için inşa edilmiş iskelelerle kente bir bağlantı sağlamaktadır. Bu da gemilerin burada bindirme ve indirme yapabilmesini kolaylaştırmaktadır. Çünkü dönem içerisindeki büyük yük gemileri manevra yapmak ve sahile yanaşabilmek için böyle yapılara ihtiyaç duymaktadırlar. Bu yapılarda Phaselis kıyılarına yanaşan gemilerin hem sayıları hakkında hem de kapasitelerinin yoğunluğu hakkında bilgi vermektedir¹¹⁴.

Agoraların dışında, yoğun miktarda yapılan ticaret sonucu gelen malların hem karantina süreçleri hem de depolanma sorunlarını egale edebilmek için güney limanın kuzey kısmında yer alan tepe yamacından tepenin zirvesine doğru inşa edilmiş depoların olduğu bilinmektedir. Burası aynı zamanda bir kargo yeri işlevini görmektedir. Bu rihtimin küçük olmasını sebebi ise kentli tüccarların kendi işleri için kullanmasından kaynaklıdır¹¹⁵.

3.2 Roma ve Doğu Roma Dönemi Agoraları

Bu dönem içerisinde, MÖ 1. yy'da, korsan faaliyetleri dolayısıyla Romalı bir komutan olan P. Servilius, Phaselis'i Ager Publicus ilan etmiştir ve kent kendini MS III. yy'a kadar toparlamakta zorlanmıştır¹¹⁶. Dolayısıyla Phaselis, Klasik ve Hellenistik Dönem içerisinde yaşadığı ticari olarak yüksek getirili zamanlarını yaşayamamıştır.

Roma Dönemi içerisinde bilinen erken tarihli agora yapısı Domitianus döneminde inşa edilmiştir¹¹⁷. Domitianus Agorası'ndan sonra ise Hadrianus Agorası inşa edilmiştir. Bu iki agora dışında, gerek Roma'dan erken dönemlerde kullanılan agoraların Roma'da da kullanılmış olması, gerekse bu dönemde limanlarda yapılan değişiklikler ve en önemlisi kuzey liman tarafının da kullanıma başlanması dolayısıyla bir genişleme söz konusudur.

Bunların dışında MS II. yy. içerisinde ana caddenin hem güney hem de kuzey bölgesinde karşılıklı olarak yapılan dükkanlar Perge ve Side meydanlarındaki gibi bir görüntü oluştururlar¹¹⁸. Buralarda henüz kazı çalışmaları yapılmamıştır fakat buraların dükkan veya atölye olduğu bilinmektedir.

---

¹¹³ Tüner-Önen 2008, 67.

¹¹⁴ Schäfer 1981, 168.

¹¹⁵ Schäfer 1981, 169.

¹¹⁶ Tüner-Önen 2008, 66.

¹¹⁷ Bk. Bölüm 2.7.

¹¹⁸ Özdizbay 2008, 137.

Kuzey limanın merkezi limanla birleştiği noktada ise bir tesis bulunmaktadır ve bu tesis içerisinde birçok dükkan benzeri yapı, bir avlu ve bu bölgenin kuzey liman tarafında bir adet iskele yapısı bilinmektedir. Bu bölgeden gelen malların bu tesisler içerisine taşındığına bir gösterge olabilecek niteliktedir.

3.3 Phaselis'in Emtia Ürünleri ve Ürün Hacmi

Phaselis kentinin hiç şüphesiz ki en büyük şansı konumudur. Nitekim bu konumu ve konumunun barındırdığı üç doğal liman özelliği gösteren koyu ve bir adet lagünü sayesinde hem gemilerin kolayca demir atabileceği bir yer halindedir hem de Akdeniz ticaret rotası üzerinde önemli bir konumda bulunmaktadır. Kent coğrafi yapısı nedeniyle, ekim dikim için uygun düz ovalara sahip olmamasına rağmen, biyolojik çeşitliliği oldukça yüksek bir noktadır ve bundan dolayıdır ki, hinterlandı içerisinde oldukça farklı bitkiler bulunmaktadır. Phaselisliler ise bu durumu iyi analiz etmiş olacaklar ki, bu bitkilerden faydalanabilmişlerdir¹¹⁹.

Plinius, kent içerisinde parfüm yapımında kullanılan zambakların ve yağ yapımında kullanılan güllerin¹²⁰ olduğundan bahsetmektedir¹²¹. Bu ürünlerin kent içerisinde emtia için kullanılabilir kadar yoğun bulunması gerekmektedir. Nitekim Nihal Tüner Önen'in¹²² 2008 yılında yayımladığı doktora tezinde belirttiği üzere, 1 kg. gül yağı için yaklaşık olarak iki milyon adet gül yaprağına ihtiyaç duyulduğudur. Dolayısıyla kentin içerisinde, ticareti ve özellikle ihracatı yapılan bu ürünlerin ne denli yoğun bulunduğu ve üretildiğine dair bir çıkarımda bulunabilmekteyiz.

Spesifik ürünlerden ziyade kent içerisinde gerek coğrafyanın ve iklimin, kentte bulunmasını sağladığı ürünler, gerekse hemen hemen her Akdeniz kentinde üretimi yapılan ürünler de bulunmaktadır. Lykia'nın coğrafyası genel olarak ormanlıktır, dolayısıyla hem alçak kesimlerde bulunan çam ağaçları hem de yükseklerde bulunan sedir ağaçları, hem gemi yapımında kullanılmak üzere, hem de Lykia lahitlerinden ve kaya mezarlarından bildiğimiz, Lykia ev mimarisinde¹²³ kullanımını gördüğümüz hatıllar için gereken ahşap malzemenin temini konusunda Phaselis iyi bir konumda bulunmaktadır. Çünkü hem sedirlerin doğal

---

¹¹⁹ Tüner-Önen 2008, 60 vd.

¹²⁰ Detaylı bilgi için bkz. Tüner-Önen 2008, 61 vd.

¹²¹ Plin. *Nat Hist.* XXI 31.

¹²² Tüner-Önen 2008.

¹²³ İşkan - Işık, 2005, b.a.

yayılımı hem de alçak bölgelerdeki çam ağacı yayılımı, Solymos Dağı üzerinde bulunmaktadır ve bu alanlar Phaselis'in teritoryumuna girmektedir¹²⁴.

Kentin bir liman kenti olması dolayısıyla ve antikçağda balığın beslenme için önemli bir unsur olduğu bilindiğinden dolayı balıkçılığın da Phaselis için önemli bir ekonomik gelir kapısı olduğunun yadsınmaması gerekmektedir.

Solymos (Tahtalı) Dağı eteklerinde, Phaselis teritoryumunda, kentin işlik alanları bulunmaktadır¹²⁵. Burada bulunan yamaçlara çeşitli yöntemlerle inşa edilen teraslamalar sayesinde tarım alanları ve işlikler kurulmuştur (**Fig. No. 5**). Bu işliklerin ise zeytinyağı ve şarap üretimi ve bu üretimlerin depolanması amacıyla kullanıldığı bilinmektedir¹²⁶.

---

¹²⁴ Orman Atlası (n.d.).

¹²⁵ Atilla 2018. Ayrıca bkz. Arslan 2018, 32 – 33.

¹²⁶ Atilla 2018, 14 vdd. Ayrıca bkz. Tüner-Önen 2008, 64 vdd.

Fig. 5. 2014 – 2016 yılları arası Phaselis Antik Kenti ve Teritoryumu Araştırma Projesi kapsamında hazırlanan bölgesel harita üzerinde tespit edilen paralel tipte antik teras yapıları (D. Atilla 2018)

Phaselis ve çevresindeki yeryüzü şekillerinin özellikle hububat tarımına kısmen elverişli olması, kentin hububat tüketimini¹²⁷ karşılamak için Mısır ile ithalat yapmak zorunda kaldığını göstermektedir ve Phaselis ile Mısır arasındaki bu ilişkiyi gösterecek çok sayıda sikke bulunmaktadır¹²⁸.

Nitekim kent, yetiştirdiği ve ihraç ettiği ürünler sayesinde, bilhassa Klasik ve Hellenistik dönemler içerisinde, kentlerin deniz yoluyla ticaret yapmaya daha fazla önem vermelerinden dolayı zenginlik yaşamış bir kenttir. Bu ticaretin bir diğer sonucu olarakta kentin Hellenistik Dönem’den itibaren akropol bölgesinde bir agoraya sahip olmasıdır.

3.4 Phaselis Tetragonal Agora’sı

Phaselis’in Roma İmparatorluk Dönemi’ne tarihlenen, bilinen iki agorasından birisi olan Tetragonal Agora, kentin meydanını ve merkezini oluşturan üç yapıdan birisidir¹²⁹. Kentin anacaddesi üzerinde, kuzeyinde ve güneyinde kendisini kuşatan sokaklarla birlikte, kuzeyinde Büyük Hamam güneyinde Domitianus Agora’sı bulunmaktadır. Monumental bir kapıya sahip

¹²⁷ Bölgenin tarım ürünleri ve tarımsal faaliyetleri için bkz. Atilla 2018.

¹²⁸ Tüner-Önen 2018, 65.

¹²⁹ Bk. sf. 33

olan yapı kentin meydanına açılmaktadır. Duvarlar, fanglomera cinsi bloklardan oluşturulmuştur ve bir kısmı bosajlı bir kısmı da düz blok tarzında kullanılmışlardır.

Yapının tam kareye yakın formu – 37.00 x 33.00 m – yapının genel agora kavramları arasında, kare diye adlandırılan düzenli İon tipi agoralar içerisinde değerlendirilmesine neden olmaktadır fakat yapının arşitravı üzerinde yer alan yazıtta tetragonal ifadesi yer almaktadır ve onu tetragonal kategorisine sokmaktadır¹³⁰.

İmparator Hadrianus'un Phaselis'i ziyareti sırasında, İmparator'u onurlandırmak adına, Phaselis'li Tyndaris, yapıyı imparatora ithaf etmiştir¹³¹. Yapı, bu yüzden, MS 131 yılına tarihlendirilmiş olsa da hem yapı içerisinde bulunan Arkaik Dönem yazıtı¹³² hem de Prof. Dr. Cevdet Bayburtluoğlu'nun yürüttüğü kazılarda ele geçen Klasik Dönem seramik parçası, yapının bu dönemden önce de kullanılıyor olduğunu göstermektedir¹³³. Buna rağmen yapının agora olarak kullanılmadan önce hangi formda ve hangi işlevsellikte kullanıldığına dair herhangi bir materyal ve buluntu bulunmamaktadır. Nitekim Hellenistik Dönem'den önce, Klasik ve Arkaik dönemlerde Lykia Bölgesi içerisinde herhangi bir agora yapısı bulunamamıştır¹³⁴.

Yapının iç bölümünde üç tarafın portikolarla çevrili olduğu gözlemlenebilmektedir; batı kısmı henüz kazısı tamamlanamadığı için bilinmemektedir. Ancak Tetragonal Agoralar incelendiğinde dört tarafta da portikoların ve dükkanların olması beklenmelidir. Yapı Lykia Bölgesi içerisinde, Tetragonal formda (**Fig. No. 6.**) olan diğer agoralar gibi tek katlıdır ve mimari özellik olarak diğer yapılardan oldukça farklıdır. Tetragonal Agoralar içerisinde iki katlılık özellikle Pergamon Yukarı Agorası, Assos Agorası ve Aigai Agorası'nda görülmektedir fakat bu yapılar Hellenistik Dönem kökenli oldukları için, Phaselis Tetragonal Agorası'nın Roma İmparatorluk Dönemi içerisindeki değişiklikleriyle karşılaştırma yapmak net bir sonuç için yeterli olmayacaktır¹³⁵.

---

¹³⁰ Tüner-Önen 2008, 157.

¹³¹ Tüner-Önen 2008, 176.

¹³² Tüner-Önen 2008, 3.

¹³³ Bayburtluoğlu 2004, 301-312

¹³⁴ Dönmez 2014, 61.

¹³⁵ Ephesos Agorası için bk. Scherrer-Trinkl 2006, 15-19; Pergamon Agorası için bk. Coulton 1976, 176; Priene ve diğerleri için bk. Wycherley 1993, 21-32, 63-71.

Bununla birlikte agoralar, Roma İmparatorluk Dönemi ve I. yüzyıl ile birlikte kent içerisinde genellikle siyasi ve kült alanı olarak kullanım görmüşlerdir ve bu düzlemde belli başlı değişikliklere uğramışlardır. Muhtemelen söz konusu olan yapı içerisinde de gerek yapının Hadrianus'a adanmasından, gerekse Domitianus Agorası adında bir başka agora olmasından kaynaklı, bu yapının hem şehrin merkezinde olması hem

de Doğu Roma İmparatorluk Dönemi içerisinde, içerisine bir bazilikal kilise eklenmesi, burasının imparatorluk kültürüyle doğrudan alakalı olduğunu gösterebilir¹³⁶.

Söz konusu bazilika kullanımı sırasında yapı oldukça yoğun bir değişime uğramıştır. Dönüşüm sonucunda agoranın Roma İmparatorluk Dönemi kullanımı ile ilişkilendirilecek bir tasarımdan söz etmek oldukça zordur. Çünkü yapı artık agoradan ziyade bir kutsal mekan olarak kullanılmaya başlanmıştır.

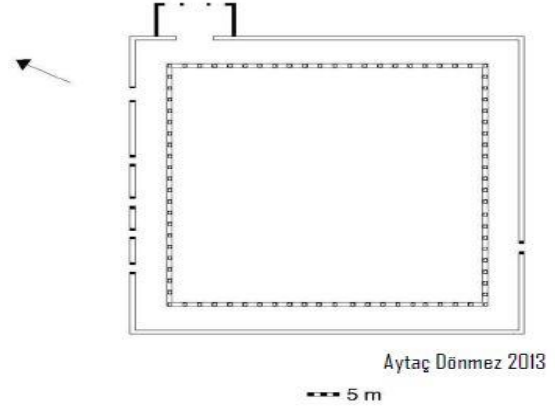

Fig. 6. Ksanthos Agorası

¹³⁶ Agoralara içerisinde yer alan bazilikalılar hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Cavalier – Descat 2012.

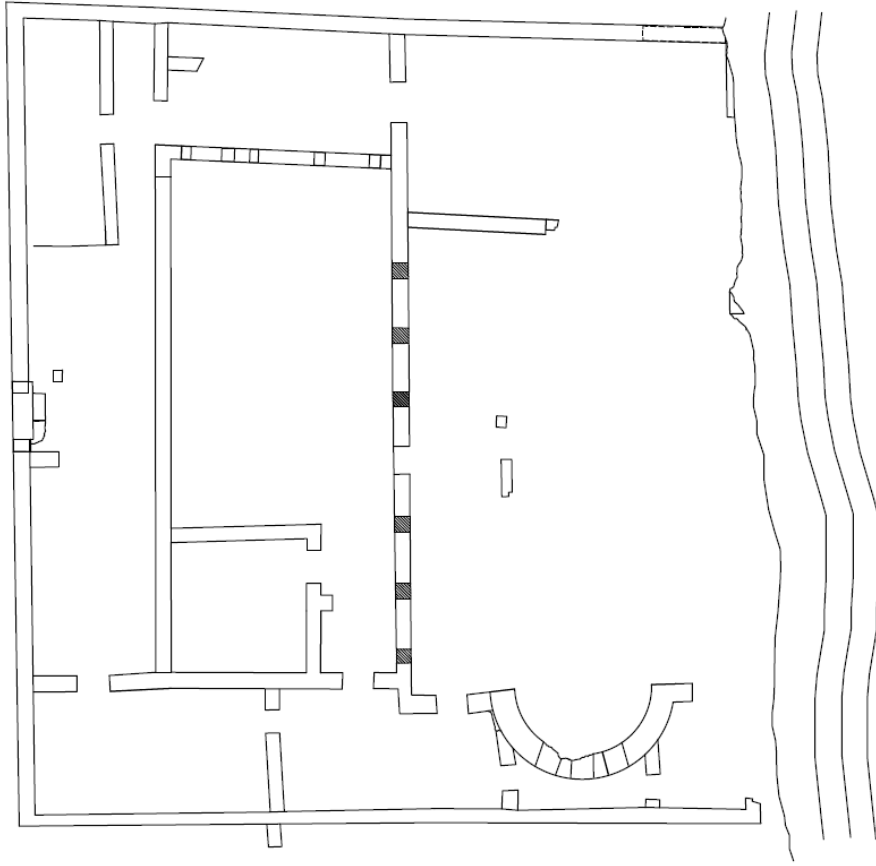
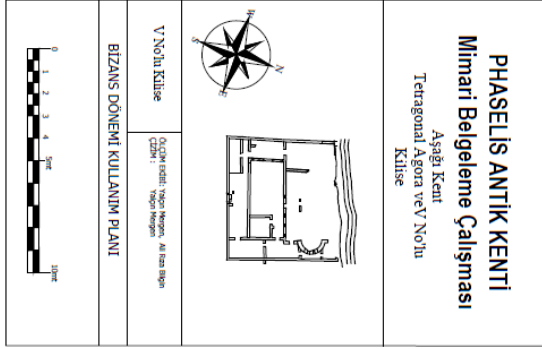

Fig.7. Phaselis Tetragonal Agora Planı

Kentlerin meydanlarında görmeye başladığımız agoralara çok güzel bir örnek olan Phaselis Tetragonal Agorası (Fig. No. 7 - 8 - 9), Phaselis'in agora merkezli kent örneği göstermesini sağlamaktadır. Kent meydanının ve ana kamu yapılarının agora etrafında konumlandığı ve Küçük Asya'da sınırlı sayıda gördüğümüz Tetragonal Agoralara iyi bir örnek teşkil etmektedir. Yapı çok yoğun tahribata uğramamış olsa da işlevsel olarak değişikliğe uğramış olduğundan mimari olarak çalışılması ve tanımlanması son derece zor olmaktadır.

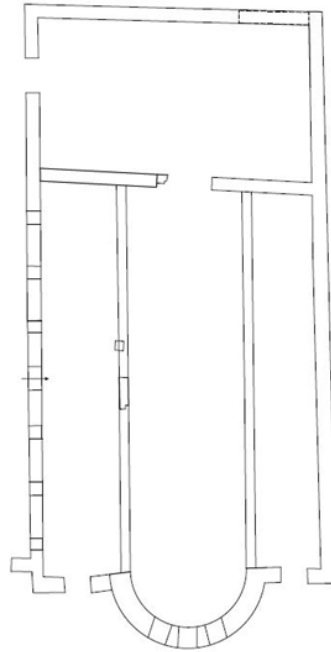
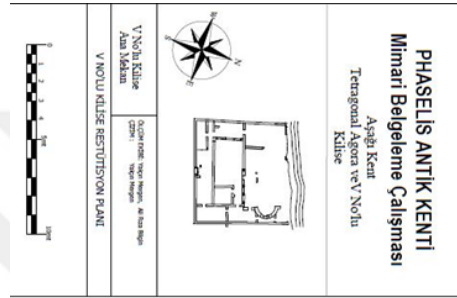

Fig. 8. Phaselis Tetragonal Agora Bazilikası Planı

Fig. 9. Phaselis Tetragonal Agorası

3.4.1 Mimari Özellikleri

Yapının 3 tarafının portikolarla çevrili olduğunu biliyoruz fakat Doğu Roma İmparatorluk Dönemi düzenlemeleri sırasında inşa edilen bazilika yüzünden batı tarafında da portikler var mıydı bilinmemektedir çünkü bu tarafın kazısı henüz yapılmamıştır (**Fig. No 10**). Dışa kapalı, sınırları belli olan bir yapıdır. Mimari eleman olarak yapı içerisinde geçmiş dönem çalışmalarında yapılan düzenlemeler sırasında kuzey tarafa düzenli bir biçimde yerleştirilmiş olan birkaç parça arşitravdan başka herhangi bir bezemeli kalıntıya ulaşılamamıştır. Phaselis kent merkezindeki yapılarda genelinde gördüğümüz gibi burada da bezeme son derece zor bulunan bir unsurdur.

Geçmiş yıllarda yapılan çalışmalarda, yapı içerisinde, özellikle bazilika dışında kalan bölümde kazı çalışmaları yapılmıştır. Yapılan bu çalışmalar sonucunda payelerin bir kısmı stylobatlar üzerine yerleştirilmiştir. Apsisin arkasında, bazilikanın dışında kalan, agoranın kuzey kısmı dahil kazılmıştır ve çalışmalar yayınlanmıştır¹³⁷.

¹³⁷ Dörtlük *KST III*, 80-82.

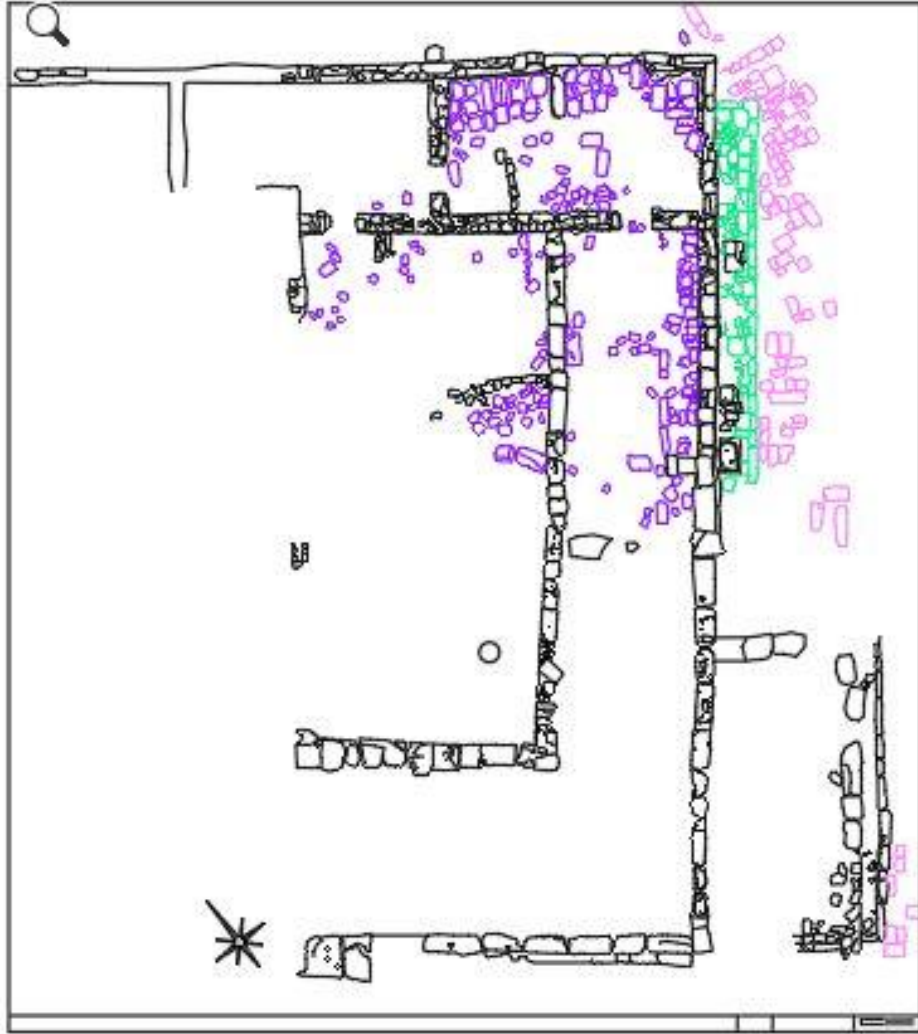

Fig. 10. Agora Taş Planı

- Müze Tarafından Yapılan Çalışmalar Sırasında Agora İçerisine Taşınan Mimari Parçalar
- Podyum Yapısı
- Nymphaion ve İzlenebilir Duvar ve Stylobat Sırası

3.4.2 Teraslama ve Topografya

Düzenli İon kentlerinde, ızgara planlı sistemler olarak bildiğimiz agora merkezli, birbirini dikine kesen sokakların oluşturduğu kentler gibi Phaselis de bir anacadde ve üzerinde inşa edilmiş kamu yapıları ve sokaklardan oluşmuştur. Kuzey-güney eksenli, 225 m uzunluğundaki anacadde üzerinde yer alan meydanın bir ucu güney limanda, diğer ucu merkezi limanda sonlanmaktadır (Fig. No.11, Fig. No. 12).

Fig. 11 Phaselis Ana Cadde Güney Kesim

Fig. 12 Phaselis Ana Cadde Kuzey Kesim

Caddenin merkezi kuzey limandan 98.00 m uzaklığında, güney limandan 77.5 m uzaklığında kent meydanı yer alır. Kent meydanının güney limanla olan yükseklik farkı + 5.75 m, merkezi limanla olan yükseklik farkı ise +4.75 m'dir. Dolayısıyla merkezi limanla olan eğim % 7,4, güney limanla olan eğim ise % 4.8'dir.

Anacadde üzerinde yer alan kent meydanının merkezinde yer alan agoranın doğu-batı aksındaki eğimi, agoranın her iki tarafından –hem Domitianus Agorası'yla olan hem de büyük hamamla olan arasından- doğu-batı akslı bir sokak geçmektedir.

Bu sokakların dolgu toprakla dolması ve bu alanlarda geçmişte ve günümüzde herhangi bir kazı çalışması yapılmadığı için zeminlerinin eğimi, toplam uzunlukları ve zemin yapılarıyla ilgili herhangi birşey söylemek mümkün değildir fakat anacaddenin meydanla birleştiği noktada olduğu gibi bu sokakların da anacaddeyle kesiştiği noktalarda basamaklar olması, bu sokaklara, anacadde üzerinden araba girmesini imkansız kılmaktadır. Aynı zamanda bu basamak yapısı batıya doğru bir eğim olduğunu göstermektedir.

Yapının bir teras üzerine mi inşa edildiği yoksa zeminin eğiminin uygun olmasından dolayı sadece düzeltilme yapılarak mı konumlandırıldığı konusunda fikir belirtmek için yapının kuzey bölümünde bir sondaj çalışması yapılmıştır. Düzenleme yapılırken öncelikle var olan alan kayaç yapısının uygun olması sayesinde tıraşlanarak düzenlenmiştir. Daha sonra ise dolgu malzemeleriyle doldurularak sert bir hale getirilmiştir¹³⁸. Bu doldurulan alan ile kentin meydanı arasında bir yükseklik farklı oluşturulmuştur. Agora yapısının iç tarafı ile dış bölümü aynı yükseklikte değildir. Agora yapısının iç bölümü meydandan yaklaşık olarak 1 m kadar yüksektir. Stylobatların ve portikoların olduğu bölüm ile agora meydanının olduğu bölüm farklı düzenlemelere sahne olmamıştır (**Fig. No. 13**). Portikoların olduğu bölüm agora meydanıyla aynı zemin seviyesine sahiptir. Stylobatlar ise mevcut zeminden yaklaşık olarak +0.35 m seviyesinde bulunmaktadır.

Fig. 13. Güney Kısım Paye ve Stylobat Detayı

Agoranın kuzey bölümü dolgu toprakla kaplanmış vaziyettedir. Duvarın ise diğer üç cephenin duvarlarıyla aynı seviyede korunamadığı görülmektedir. Batı duvarıyla kesiştiği noktada diğer duvarlarda kullanılan blok kesme taşlardan ziyade, moloz örgü sistemiyle inşa edilmiş bir kısım izlenmektedir fakat bu kısımdaki duvarın tamamıyla ilgili bir fikir geliştirmemize imkan vermemektedir.

¹³⁸ Ksanthos Batı Agorası zemin düzenlemeleriyle karşılaştırmak için bk. Dönmez 2014, b.a.; Pergamon Agorası ile karşılaştırmak için bk. Coulton 1976, b.a.

3.4.3 Portikler

Roma İmparatorluk Dönemi'nin geç evrelerinde ve Doğu Roma İmparatorluk Dönemi'nin başlarında, Erken Hıristiyanlık Dönemi'nde, yapının yoğun olarak kullanıldığı gözlenmektedir. Bundan dolayıdır ki birçok evre ve önemli değişiklikler izlenmektedir. Yapının özellikle kuzey bölümü bazilikanın kullanımına uygun bir şekilde düzenlenmiştir ve birçok uygulama görmüştür (**Fig. No. 14**).

Fig. 14. Doğu Portiko Sırası

Bu uygulamalar yapının Roma İmparatorluk Dönemi düzenini büyük ölçüde değiştirmiştir. Zira artık yapı agora olmaktan ziyade kutsal bir alan olarak kullanılmaya

başlanmıştır. Dolayısıyla portikler ve dükkanlar ortadan kaldırılmıştır ve değişim geçirdiği evrenin işlevine göre yeniden düzenlemelere gidilmiştir.

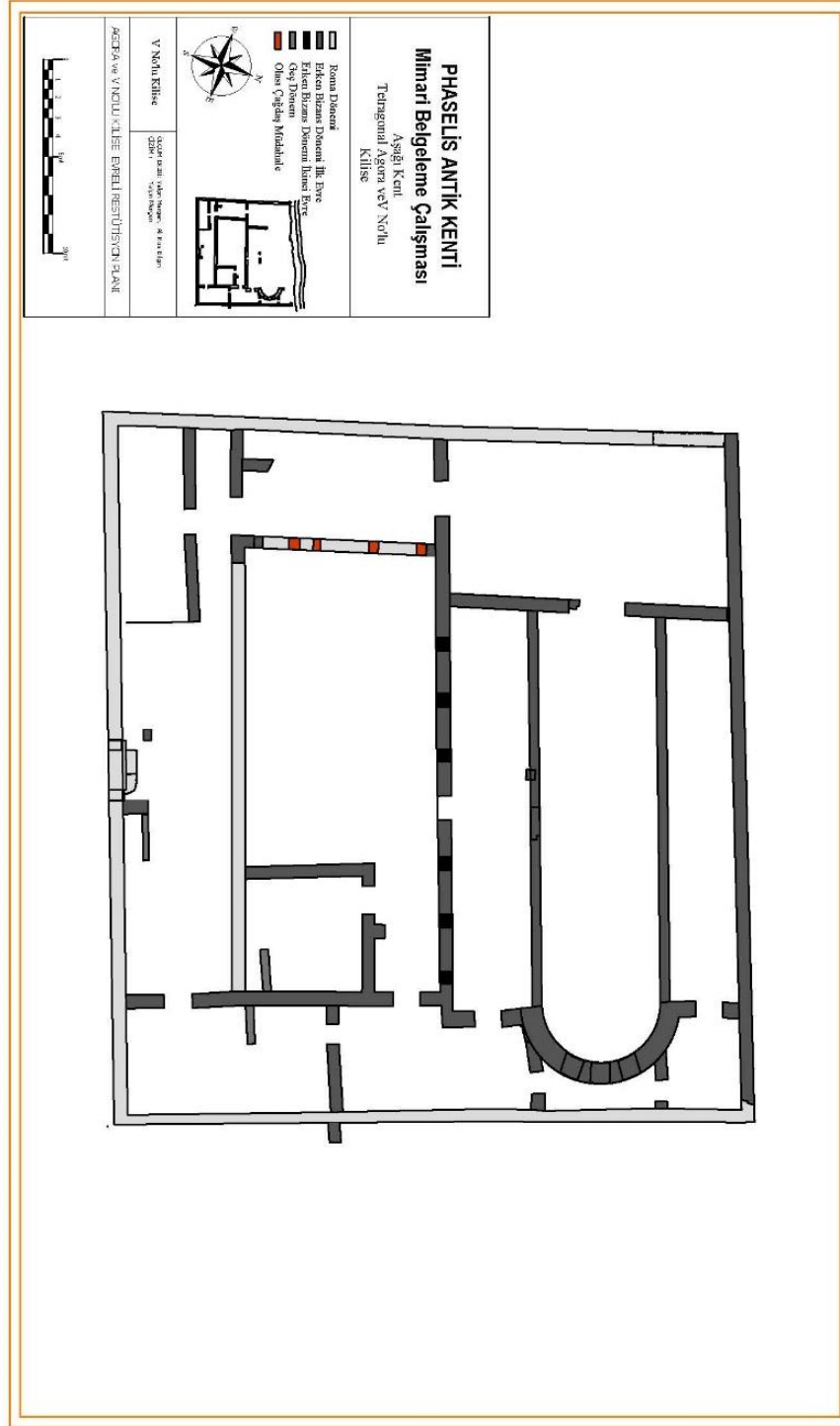

Fig. 15. Phaselis Tetragonal Agorası Doğu Roma Dönemi Planı

Portiklerin tam olarak genişliklerini ölçmek dükkanların ön cephe duvarlarının korunamamış olmasından dolayı mümkün olmamaktadır. Fakat hem yapının korunagelmiş hali hem de yapı formunun diğer örneklerine bakıldığında birtakım öngörülerde bulunulabilir (**Fig. No. 15**).

Öncelikle stylobatlarla yapının ana duvarları arasında kalan mesafelerin göz önüne alınması gerekmektedir. Dükkanlar ve portiklerin olduğu alanı oluşturan bu bölüm agoranın temel işlevinin görüldüğü bölümdür, yani dükkanların ve atölyelerin olduğu alandır. Yapının güneydoğu köşesinde korunabilmiş olan dükkan göz önüne alındığında stylobatlarla dükkanın ön cephe duvarı arasında 2.00 m'lik bir mesafe olduğu görülmektedir. Bu da bize yapının kare formda olmasından ve bir düzen içerisinde inşa edilmesinden dolayı, portiklerin mesafelerinin tamamı hakkında bilgi vermektedir. 5.00 m'lik alanın 2.00 m'si portikoya ayrılmış, geri kalan 3.00 m'si ise olası dükkanların genişliğini oluşturmuştur. Fakat dükkanlara dair kalıntılar bulunamamış olmasından dolayı ve devlet agoralarında dükkanların ya dört alanda da olmadığı ya da sadece bir alanda olduğu bilindiğinden dolayı bu alanın sadece yürüyüş alanı olarak kullanılmış olması kuvvetle muhtemeldir. Bazilikanın kapladığı alanı yapıdan çıkarıldığı takdirde doğu bölümün tamamı, kuzey ve güney bölümlerin ise yaklaşık 11.00 m'lik kısmı kalmaktadır.

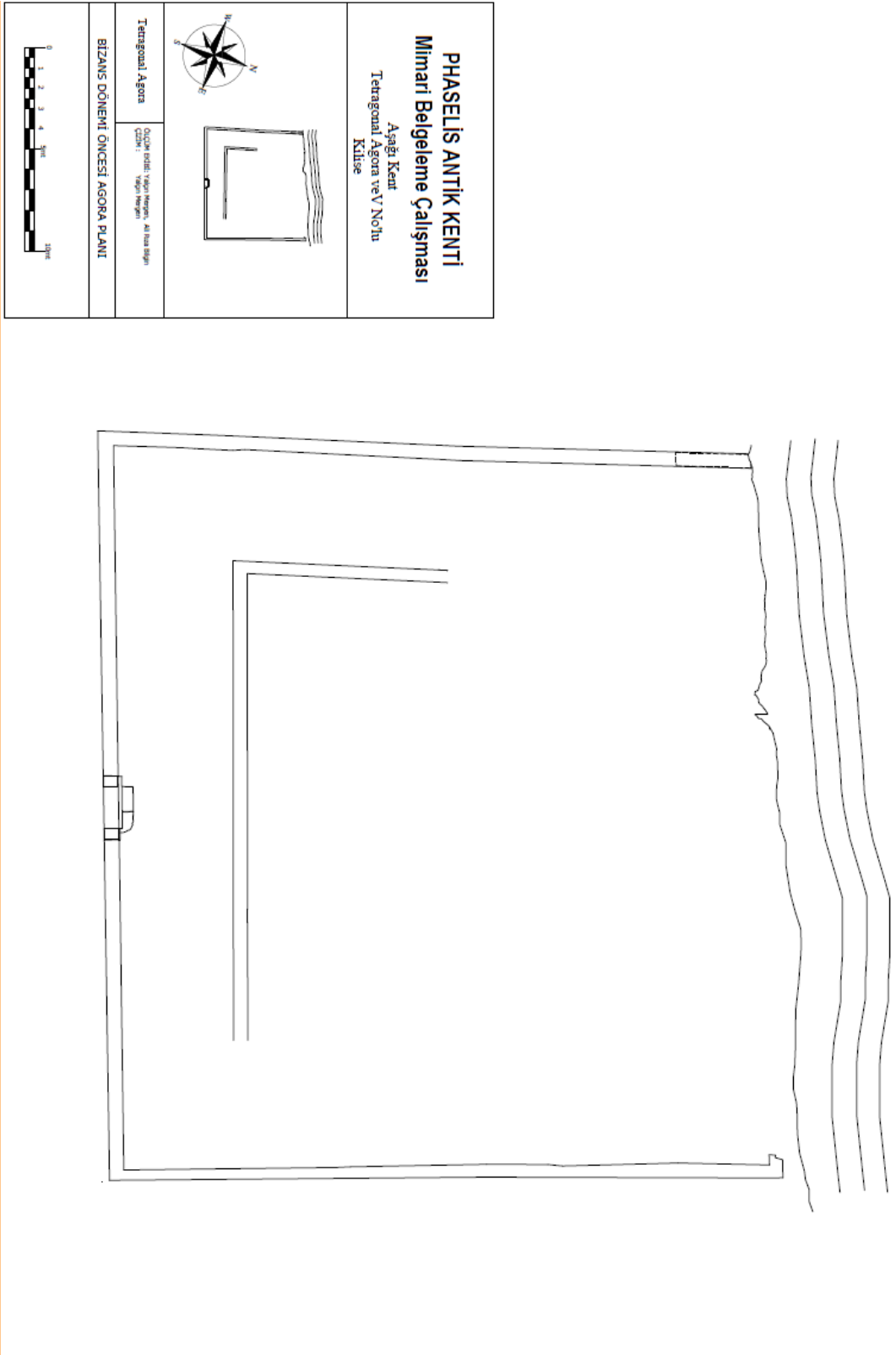

Fig. 16. Tetragonal Agora Roma Dönemi Planı

Yapının kuzey tarafında moloz duvar tekniğiyle inşa edilmiş ve bazilikayla aynı evrede yapıldığı düşünülen birkaç oda bulunmaktadır. Zira söz konusu odaların duvar örgü sistemleri ve kullanılan materyaller benzerlik göstermektedir. Oldukça değişim gören kuzey bölümünde, yapının erken evresinden kalma herhangi bir mimari özellik bulunmamaktadır (**Fig. No 16**).

Diğer iki bölüme bakıldığında ise stylobatlarla duvarlar arasındaki mesafenin yapının güney bölümünde, kuzeyden güneye doğru azalacak şekilde, 5.50 m'den 5.30 m'ye doğru daraldığı gözlemlenmektedir. Yapının doğu bölümünde ise, bu bölge agoranın cephe bölümü olduğu ve düz bir hat üzerinde inşa edildiği için mesafesini 5.30 m'de stabil olarak korumaktadır (**Fig. No. 17**). Yapının kuzey bölümünde ise stylobat levhalar kaldırılmıştır fakat kaldırılan levhaların yerine bir geç dönem duvarı ve bu duvarla bağlantılı bir oda oluşturulmuştur.

Fig. 17. Kuzey Portiko Sırası ve Doğu Roma Dönemi Kullanımı

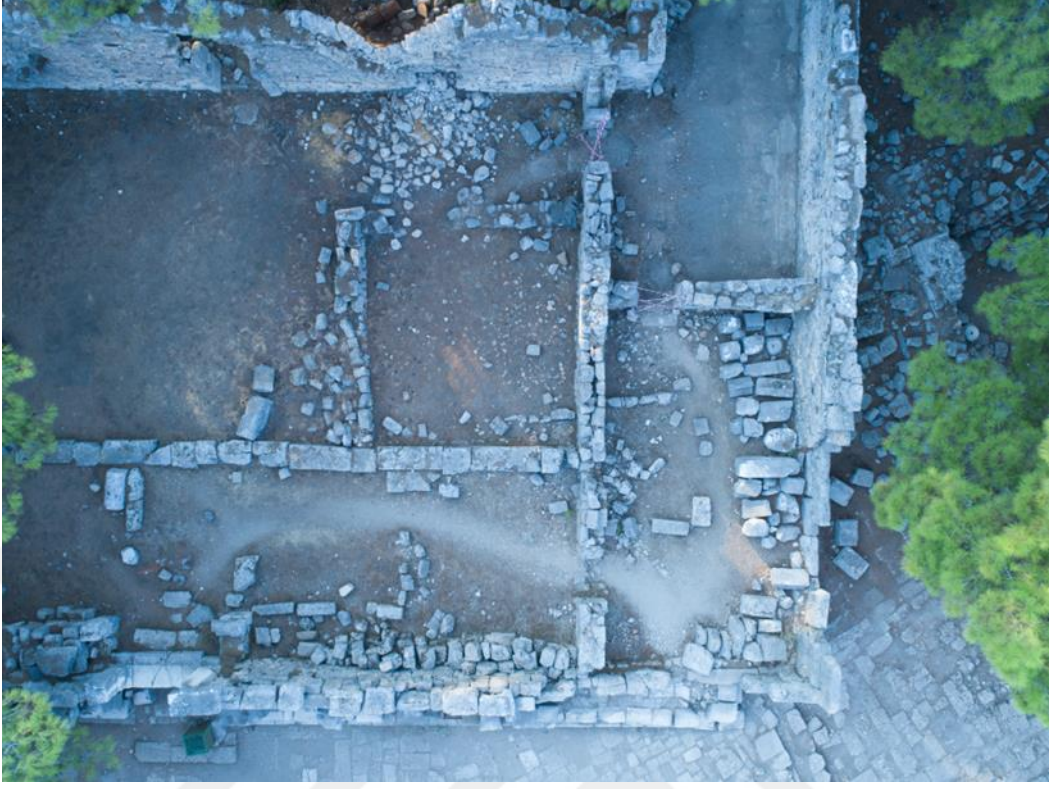

Fig. 18. Tetragonal Agora Kuzey Bölüm

Bu duvardan yapının ana duvarına olan uzaklık ise 5.50 m'den 5.30 m'ye doğru bir daralma göstermektedir. Bu da portikonun mesafesinin güney bölümde olan daralmanın tersi yönünde olduğunu yani güneyden kuzeye doğru azaldığının göstergesidir (**Fig. No. 18**).

Yapının güney kesiminde Doğu Roma İmparatorluk Dönemi'nde yıkılmamış olan moloz örgülü bir duvar bulunmaktadır. Söz konusu duvarın plandaki yerine bakıldığında dükkan duvarı olarak kullanıldığına dair birtakım değerlendirmeler yapılabilmektedir.

Fig. 19. Doğu Roma Dönemi Odası ve Portiklerin Kesişim Alanı

Fig. 20. Güney Portiko Sırası ve Güney Portiko Giriş Alanı

Yapının güneyinde, 2.00 m boyutunda kapı açıklığı olarak kullanıldığı düşünülen bir açıklıktan, doğu portikten güney portiğe doğru geçiş yapılmaktadır. Bu açıklığın tam karşısında 1.00 m'lik ölçüde yapılmış, doğu portikonun güney portikoyla 90 derecelik açı yaptığı bölgede bulunan dükkanın kapısıyla karşılıklı bir kapı daha bulunmaktadır (**Fig. No. 19, Fig. No. 20**). Bu da portikonun doğuda 1.70 m'lik, güneyde ise yaklaşık 2.00 m'lik bir açıklıkta olduğunu göstermektedir. Buradan yola çıkarak ise dükkanların yaklaşık 3.00 m uzunluğunda olduğunu, genişliklerinin ise payelerin konumlarına göre tartışılacağı söylenebilir, öyle ki yapının doğu kısmında bulunan dükkanların uzunluğu da 2.90 m olarak ölçülmektedir. Yapı planına simetri uygulanıp var olan plan yorumlandığında bu uzunluklar yapının genelinde görülebilmektedir.

3.4.4 Stylobatlar

Yapının kuzey bölümünde, Doğu Roma İmparatorluk Dönemi'nde bir bazilika inşa edilmesi nedeniyle stylobat sırasının kuzey-güney aksının batı bölümünde yarısı korunmuş olup, doğu bölümünde levhalar kaldırılıp aynı hat üzerine geç döneme tarihlenen bir duvarın inşa edilmiş olduğu gözlemlenmektedir. Buradan kaldırılan levhaların nerede ve ne amaçla kullanıldığı bilinmemektedir. Bazilika içerisinde herhangi bir kazı çalışması yapılmadığı için bu durum net değildir. Fakat bazilikanın üç nefli olması ve neflerin sütunlar barındırması sebebiyle söz konusu levhaların buradaki sütunlara altlık olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Agoralarda inşa edilmiş bazilikal yapılar incelendiğinde, bu stylobat parçalarının nefleri ayırmak için kullanılan kolonadların kaideleri olarak kullanıldığı görülmektedir.

Agoranın mimari yapısı gereği dört tarafının portikolarla ve dolayısıyla stylobatlarla çevrili olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla stylobatları simetrik bir şekilde yerleştirirsek, doğu-batı ekseninde 24.00 m, kuzey-güney ekseninde ise her bir bölümde 21.00 m boyunda stylobat sırasının olduğu görülmektedir. Fakat kuzey bölümde kazıların yapılmamış olmasından ve bazilikanın da bu bölümde yer almasından dolayı yapının kuzey bölümü hakkında edindiğimiz bu fikrin sadece bir olasılık dahilinde kalmasını zorunlu kılmaktadır. Birbirinden farklı uzunluklarda olan levhaların bir kısmı iyi şekilde korunabilmişken bir kısmı ise son derece tahrip olmuş durumda ele geçmiştir. Yükseklikleri 0.35-0.40 m boyutunda, genişlikleri ise 0.60-

Fig. 21. Doğu Stylobat Sırası

0.70 m arasında değişen ölçülerdedir. Doğu-batı ekseninde 19 adet levha korunmuştur ve dolayısıyla payelerin yerleri ve konumlandırma aralıkları anlaşılabilirken bir çoğunda bu dübel delikleri korunamadığından bir karşılaştırma yapmak, oranlamak ve payelerin yerlerini öğrenebilmek ne yazık ki mümkün olamamaktadır. Ayrıca 1980'li yıllarda Prof. Dr. Cevdet Bayburtluoğlu ve 1990'lı yıllarda Kayhan Dörtlük başkanlığında Antalya Müzesi tarafından gerçekleştirilmiş kazı ve temizlik çalışmaları sırasında payelerin stylobatlara gelişigüzel bir biçimde yerleştirilmiş olduğu söylenebilir¹³⁹. Yerleştirilen payelerin alt kısımlarında dübel deliklerinin olup olmadığı bilinmemektedir fakat

korunan dübel deliklerinin aralarındaki mesafe yaklaşık 2.80 m'dir. Yaklaşık 2.80 m'de bir payenin olmasını yapının 21.00 m'lik kuzey cephesine oranladığımızda ise 8 tane payenin varolabileceği hesaplanmaktadır (**Fig. No. 21**).

¹³⁹ Bayburtluoğlu *KST VII*, 375

3.4.5 Payeler

Geçmiş yıllarda yapılan kazılar ve temizlik çalışmaları her ne kadar yararlı olsalar da ne yazık ki arkeolojik belgeleme anlamında yetersiz kalmışlardır. Dolayısıyla yapılar içerisinde yapılan çalışmalarda, çalışmanın ne şekilde yapıldığı, düzenleme varsa bu düzenlemenin nasıl uygulandığına yönelik bilgiler eksiktir. Bu durum arkeolojik materyalin doğru yorumlanmasında zorluk yaratmaktadır. Bu zorluklardan bir tanesi payelerin, dolayısıyla çatı sistemlerinin ve portikoların yorumlanmasında karşımıza çıkmaktadır. Varolan stylobat sıralarının üzerinde güney bölümde 7 adet paye yer almaktadır;

Fig. 22. Güney Paye Sırası

Yapının doğu bölümünde, biri yıkılmış, diğeri ayakta duran 2 adet in-situ paye bulunmaktadır. Bununla beraber güney bölümde 2 adet, doğu bölümde ise 1 adet kırılmış; fakat geçmiş dönem çalışmalarında stylobatlar üzerine yerleştirilmiş iki parçalık paye görülmektedir. Kuzey bölümünde ise geç dönem kullanımı sırasında uygulanan değişikliklerden ötürü - stylobatlar kaldırılarak aynı hizaya duvar inşa edilmiştir - herhangi bir paye bulunmamaktadır.

Yapısal olarak farklılık gösteren bu payeler ve in-situ yapı elemanları sırasıyla güney bölümün kuzey yakasından başlanacak olursa, ilk sıradakinin ölçüleri; 0.50 m genişliğinde, 0.45 m uzunluğunda ve 1.28 m yüksekliğindedir. Tepe kısmı kesilmiş halde olmadığından maksimum uzunlukları bilinmemektedir ve devamında yer alan herhangi bir başlık olup

olmadığı hem rapor yetersizliğinden hem de malzemenin korunamamış olmasından dolayı bilinmemektedir. Güney stylobat sırasının kuzey yakasının ikinci sırasında yer alan payenin ise genişliği 0.60 m, uzunluğu 0.45 m ve yüksekliği 1.10 m'dir. Kendisinden önceki payeye olan uzaklığı ise 2.35 m'dir. Üçüncü sırada olan payeyle ikinci sırada olan payenin arasında, kırılmış ve yatay vaziyette duran bir paye daha vardır ve büyük olasılıkla geçmiş dönemde yapılan çalışmalar sırasında sağlam bir şekilde yerleştirilmiş olmalıdır; fakat geçen süre içerisinde bir sebepten dolayı yıkılmıştır ve iki parçaya ayrılmıştır. Uzunluğu 0.30 m olan bu payenin genişliği 0.60 m, yüksekliği 0.81 m boyutlarındadır. Devrilmiş ve yoğun bir şekilde deformasyona uğramış olduğundan kendinden önceki ve kendinden sonraki payelerle olan uzaklığı hakkında kesin birşey söylemek mümkün olmamaktadır. Fakat büyük olasılıkla simetrik bir biçimde yer almış olsa gerektir. Bu nedenden dolayı iki payenin yaklaşık olarak tam orta kısmına yerleştirilmiş olmalıdır. Üçüncü paye ise 0.38 m uzunluğa, 0.85 m yüksekliğe ve 0.60 m genişliğe sahiptir. Kendinden önceki payeye ise 2.5 m uzaklıkta yer almaktadır ve kendinden sonra yer alan payeyle arasında kırılmış ve yatay bir şekilde duran bir paye daha yer almaktadır (**Fig. No. 22**). Onun ölçüleri ise; uzunluğu 0.25 m, yüksekliği 0.55 m, genişliği ise 0.60 m ölçülerindedir. İki parçadır ve kırık olan diğer paye gibi geçmiş çalışmalar sırasında sağlam bir şekilde yerleştirilmiş ve geçen sürede yıkılarak iki parçaya ayrılmış olmalıdır. Güney kısımda yer alan payelerin sonuncusu Doğu Roma İmparatorluk Dönemi'nde yapılan düzenlemeler sırasında, doğu bölümünde yer alan iki sıra payeyle birlikte moloz duvar tekniğiyle birleştirilmiş ve bir duvar hattı oluşturulmuştur. Bu payeler grubunun ilki aynı zamanda güney stylobat sırasında yer alan payelerin de sonuncusudur ve ölçüleri ise; 0.40 m

uzunluk, 0.85 m yükseklik, 0.60 m ise genişliktedir. Kendinden önceki payeyle olan uzaklığı ise 1.5 m'dir. Var olan bu payelerin birleştirilmesiyle oluşan duvarın uzunluğu ise güney bölümde 0.75 m, doğuda ise 0.90 m'dir. Dolayısıyla "L" çizen bu duvar toplamda 1.65 m uzunluğunda, 0.35 m ile 0.60 m aralığında değişen genişliklerde, son paye parçasına kadar ise 0.85 m yüksekliğindedir. Bu duvar içerisinde yer alan güney stylobat şeridiyle doğu stylobat şeridinin birleşiminde olan bir diğer paye ise kendinden önceki payeyle aynı ölçülerde; 0.40 m uzunluk, 0.85 m yükseklik, 0.60 m genişliktedir.

Fig. 23. *In-situ* Detay

Doğu stylobat şeridinin ilk payesi -aynı zamanda paye duvarının da bir parçasıdır- 0.60 m uzunluğunda, 0.55 m yükseklikte, 0.35 m genişliğindedir ve payeler arasındaki en dar parça olarak göze çarpmaktadır. Doğu sırasında kapı hizasında yer alan 2 adet in-situ parçasıyla bu paye arasında devrik halde duran bir paye daha bulunmaktadır ve iki parça halindedir (**Fig. No. 23**). İlk parçası 0.90 m yüksekliğe sahip ikinci parçası ise 0.85 m yüksekliğindedir. Genişlikleri 0.40 m ile 0.50 m arasında korunmuştur. Uzunlukları ise 0.55 m'dir. Bu parçanın önemli olmasının nedeni ise payeler arasında en uzun olanı olmasıdır. Dolayısıyla çatı sistemi hakkında yapılacak olan önerileri bu payenin uzunluğunu yapının duvarlarının yüksekliği ile orantılayarak gerçekleştirilebilir. Bu payeden sonra yapının emtia kapısının sövelerinin hizasına denk gelen noktalarda biri iki parça halinde agora avlusuna diğeri ise portikoya doğru devrilmiş, iki adet in-situ paye görülmektedir (**Fig. No. 24**). Bunlardan güney tarafta, portikoya doğru devrilmiş olanın ölçüleri, 0.50 m uzunluğa, 0.55 m genişliğe ve 1.05 m yüksekliğe sahiptir. Agora avlusuna doğru devrilmiş olan ise iki parçadır ve alt parçasının ölçüleri, 0.60 m genişlik, 0.50 m uzunluk ve 1.20 m yüksekliktedir. İkinci parça ise 0.60 m genişlik, 0.65 m derinlik ve 0.65 m yüksekliğindedir. Doğu stylobat sırasının kuzey stylobat sırasıyla birleştiği noktada, Doğu Roma İmparatorluk Dönemi'nde yapılmış olan, stylobat sırasının

kaldırılmasıyla oluşturulmuş duvarla birleştirilmiş bir paye daha vardır. Bu payenin ölçüleri ise; 0.50 m uzunluk, 0.60 m genişlik ve 1.42 m yüksekliktedir.

Fig. 24. Tetragonal Agora Stylobat Sırası, Payeler ve Agora Meydanı

3.4.6 Çatı Sistemi

Yapının çatı sistemine ait arkeolojik veri elde edebileceğimiz materyaller günümüze kadar korunamamıştır. Fakat Lykia Bölgesi içerisinde yer alan agoralara baktığımız zaman¹⁴⁰, özellikle portiko ve dükkanların yapının ana duvarına ait olan mesafeleri göz önüne alındığında, yapının tek kırmalı çatıya sahip olduğu düşünülmektedir. Dış duvarların yüksekliği ve ele geçen payelerin yüksekliği de karşılaştırıldığında iki kırmalı çatıya el verecek mesafe olmadığı, payelerin ise en yüksek noktalarının bilinemediğinden dolayı, ancak tek kırma çatı olduğu düşünülmektedir.

Yapının çatısı olasılıkla stylobatların hizasına kadar gelmektedir ve yapının ortasında bulunan sarnıç dolayısıyla suları meydana yönlendirme özellikleri bulunacak şekilde inşa edildikleri düşünülmektedir. Ayrıca bölge içerisindeki agoraların sütunlu olmalarından dolayı sütun başlıkları ve tamburları bulunmaktadır¹⁴¹ fakat Phaselis Tetragonal Agorası içerisinde kullanılan çatı sistemi payelerle desteklenmekte ve herhangi bir başlığa veya tambura

¹⁴⁰ Andriake Agorası için bk. Aygün 2012, b.a.; Ksanthos Agorası için bk. Dönmez 2013, b.a.

¹⁴¹ Ksanthos Batı Agorası için bk. Dönmez 2014, b.a.; Side Agorası için bk. Mansel et. al. 1978, b.a.; Perge Agorası için bk. Abbasoğlu 2008, 61- 69.

ulařlamamıř olması da bu dūřünceyi desteklemektedir. Bilinen en uzun payenin 1.42 m olması ve ana duvarın içten yūksekliliđinin ise 3 m olması yapının çatı sisteminin 3.00 m'den en az 1.42 m'ye kadar, muhtemelen daha yūksek bir eđimde geldiđini gōstermektedir.

3.4.7 Dōřemeler

Agoranın zemini geç dōnem kullanımları dolayısıyla birtakım deđiřiklikler geçirmiřtir. Őzellikle Dođu Roma İmparatorluk Dōnemi'nde inřa edilen bazilika için yapının kuzey bōlūmūnde yer alan portiko odalara bōlūnmūřtur. Aynı řekilde apsisin hemen arkasında kalan geçit de iki odaya bōlūnmūřtur. Bu bōlūmūn batı kısmında yer alan oda ise mozaikle dōřenmiřtir. Mozaik dođu-batı dođrultusunda 11.30 metre uzunluđunda, kuzey-gūney dođrultusunda ise 5.40 metre geniřliđinde olup odanın tamamını kaplamaktadır (**Fig. No. 25, Fig. No. 26**).

Fig. 25. Mozaikli Oda

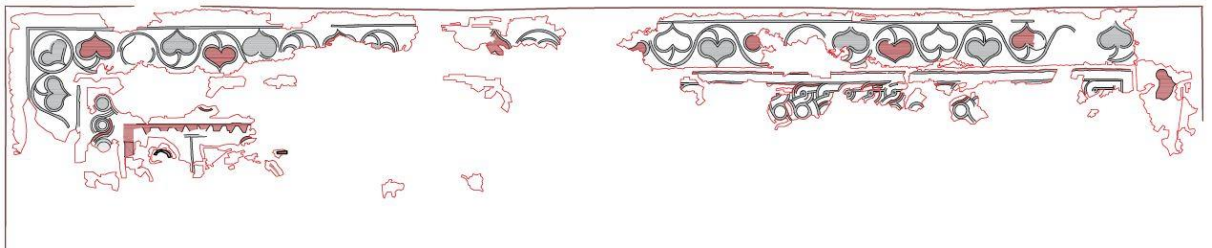

Fig. 26. Mozaik Çizimi

Geç dönemde, Erken Hıristiyanlık'ta agora içinde zemin kısmında yapılmış iki büyük değişiklikten ilkinin, bu mozaik olduğu görülmektedir. Bir diğer önemli değişiklik ise, agoranın kullanımını göz önüne alındığında ortaya çıkmaktadır. Zeminin şu anda olduğu gibi sert ve sıkıştırılmış toprakla kullanılmış olması pratik olarak zor bir ihtimaldir. Yapının meydanında yer alan sarnıç ve yapıda kullanılmış olan çatı sistemi de bu görüşü desteklemektedir. Özellikle agora meydanında sarnıcın yer alması ve üzerinin herhangi bir sistemle kapatılmamış olması, yağmur suyunun burada depolanmasına dair yüksek bir ihtimal doğurmaktadır. Yağmur sularının sarnıca doğru aktığı ve agora meydanının çatısının açık olması zeminde kaplamasız bir kullanımın mümkün olmadığını göstermektedir¹⁴².

Geçmiş yıllarda yapılan çalışmalarda zeminle ilgili ele geçmiş olan bir kalıntı belgelenmemiştir. 2018 yılı içinde yapı içerisinde yapılan çalışmalar sırasında yaklaşık 0.03 m kalınlığında 0.1 m uzunluğunda mermerden yapılmış bir kaplama parçası ele geçmiştir (**Fig. No. 27**). Dolayısıyla zeminin mermer veya kireç taşından yapılmış kaplamalarla kaplı olduğu düşünülebilir.

Fig. 27. Döşeme Parçası

Suyun sarnıca doğru akıtılması için çatılardan aşağı doğru bir gider yapılmış olmalıdır. Bunun için ise döşeme sistemi kullanılması son derece uygundur. Aksi durumda zemin her ne kadar sıkıştırılmış olsa da yağın yağmur toprağı ıslatacak ve çamurlaştıracaktır. Dolayısıyla böyle bir yapıda ve bu kullanımda zeminin sıkıştırılmış toprak olarak kullanılması düşük bir ihtimaldir.

Yapıdaki ikinci değişim ise bu zemin kaplamalarının kaldırılmış olmasıdır. Yapıdan kaldırılan bu kaplama malzemelerinin nerede kullanıldığı şu anda bilinmemektedir. Geç Roma-Erken Hıristiyanlık Dönemi'nde yapılmış bir yapıda kullanılmış olması muhtemeldir. Phaselis'in bu dönemlerdeki kentleşmesi düşünüldüğünde söz konusu yapının bir kilise ya da bazilika olma ihtimali yüksektir. Öyle ki hem akropoliste hem de kentin genelinde çok sayıda dini yapı inşa edilmiştir. Gerek Erken Hıristiyanlık gerekse Doğu Roma'da bu dini işlevli

¹⁴² Döşemeli zemin örnekleme için bk. Dönmez 2014.

yapılarda daha önceki dönemlerden kalma kaplama malzemelerin kullanılması yoğun olarak izlenmektedir¹⁴³.

3.4.8 Dış ve İç Duvarlar

Yapı 37.00 x 33.00 m'lik, tam kare plana yakın bir formdadır. Tetragonal Agora formu denilen bu tarz yapılara Coulton'a (1976, 176) göre, Anadolu'da en erken MÖ 170 yılında Pergamon'da rastlanılmaktadır. Schäfer ise MÖ IV. yüzyıla kadar erkene tarihlenmektedir. Geç Hellenistik Dönem'de inşa edilmiş olan Ephesos Tetragonal Agorası¹⁴⁴, Pergamon Aşağı Kent Agorası¹⁴⁵ ve Ksanthos Batı Agorası¹⁴⁶ da Tetragonal Agora kategorisindedir.

Phaselis'in geneline bakacak olursak duvar sistemlerinde, cephelerinde düzenli işlenmiş bloklara rastlanırken iç duvarlarda içinde tuğla ve kil parçaları olan moloz örgüler görülmektedir. Blokların araları 0.12 m genişliğindeki sıva şeridi ile kaplanmış ve sıvaya kırmızı kiremit tozu ilave edilmiştir. Düzensiz bir şekilde kesilmiş olan bu sıva şeridi, bir sisteme bağlı olamayan farklı boyutlardaki blok düzeni işçiliğini örter. Dolayısıyla işçiliğin cephesine, özenli bir işlem varmış gibi bir görüntü kazandırır¹⁴⁷.

Genel olarak iyi korunmuş olan yapının doğu, kuzey ve güney duvarlarını oluşturan blokların büyük bir kısmı ayakta. Yalnızca aynı zamanda bazilikanın da batı duvarını oluşturan kısmı gerek yıkılmış ve toprak altında kalmış olmasından gerekse bu alanda herhangi bir kazı çalışması yapılmadığından tam olarak izlenememektedir.

Duvarların izlenebildiği 3 bölgede farklı uygulamalar ve teknikler görülmektedir. Doğru ve aynı zamanda yapının ön cephesini oluşturan duvarlar incelendiğinde fanglomera blokların kullanıldığı izlenmektedir¹⁴⁸ (**Fig. No 28, Fig. No. 29 ve Fig. No. 30**). Aynı zamanda kaba taneli breş olarakta literatürde geçen bu bloklar isodomik bir biçimde yerleştirilmiş olup, 0.60 ve 0.80 m arasında değişen genişliklere, ortalama 0.80 m uzunluklara ve 0.50 – 0.70 m yüksekliklere sahiptir.

---

¹⁴³ Schäfer et al. 1981.

¹⁴⁴ Scherrer et al. 2006, 15-19.

¹⁴⁵ Coulton 1976, 176.

¹⁴⁶ Dönmez 2014, b.a..

¹⁴⁷ Schäfer 1981, 92.

¹⁴⁸ Öner 2018, b.a.

- Nymphaion
- Cephe Duvarı
- Podyum

Fig. 28. Agora Cephesi Fotogrametri Çalışması

Horizontal düzlemde 37.00 m'den oluşan duvar, yer yer farklı yüksekliklere sahiptir. Bu noktada duvarı genel olarak 3 alt bölüme ayırarak inceleyebiliriz.

Fig. 29. Agora Cephesi Güney Kısım

Öncelikli olarak duvarın kuzey bölümü ele alınacak olursa, duvar hattı üzerindeki en yoğun tahribat burada görülmektedir. Kuzey duvarıyla birleşim noktasından itibaren bir alçalma vardır ve 4 adet bloktan, 3.20 m'den, zemin seviyesinde bulunan 1 adet bloğa kadar 0.50 m'ye, kademeli olarak yıkılma izlenmektedir. Yaklaşık 1.00 m sonra tekrar yükselmeye başlamakta ve 6 adet bloğa kadar, 3.20 m'ye, yükselmektedir. Bir sonraki bölümde ise kapının sövesiyle bu arada kalan bölüm bulunmaktadır. Burada ise genel olarak korunmuş bir duvar yapısı bulunmaktadır (**Fig. No. 29**).

Fig. 30. Agora Cephesi Kuzey Kısım

5 sıra bloktan oluşan duvar yüksekliğinden 3.40 m'den, en üst kotta bulunan bloklar eksiktir¹⁴⁹. Bunun dışında duvar yapısı oldukça iyi korunmuş vaziyette olup blokların sağlığı da gayet iyidir. Üçüncü bölüm olarak ise kapı sövesiyle duvarın güney bölümü bulunmaktadır. Bu bölümde, genel olarak ikinci bölümde incelenen bölümle, korunmuşluk ve yapı bakımından son derece benzerlikler göstermektedir. Horizontal düzlemde 19.00 m olan duvar, genel olarak 4, yer yer ise 5 sıra blok yüksekliğini

Fig. 31. Agora Güney Cephesi Künk Yolu Detayı

korumaktadır, bu yükseklikler duvarın korunan yüksekliği olan 1.90 m'ye denk düşmektedir. Doğu duvarının bu kısmı yapının güneyinden gelen su kanalının künklerini taşıyan güney duvarının devamı niteliğindedir. Bu bölümün tam önünde yer alan nymphaion yapısının künklerinin bu duvar bölümüne entegre edildiği izlenmektedir. Kapı ile duvarın başlangıç

¹⁴⁹ Phaselis kazılarının geçmiş dönem çalışmalarına ait raporlar ve fotoğraflar incelendiğinde, en üst sevide blokların bu çalışmalar sırasında yerleştirildiği görülmektedir, ayrıntılı bilgi için bk. KST (1982) ve KST 1983.

noktasının tam ortasından aşağı doğru inerek nymphaion'a dökülen bir su taşıma sistemi izlenmektedir. Künkleri taşımak için duvarda 0.20 m genişliğinde ve 0.03-0.04 derinliğinde bir hat oluşturulduğu görölmektedir. Bu hat güney duvarıyla kesişim noktasından itibaren 5.90 m devam ederek 1.90 m yükseklikten nymphaion'a ulaşmaktadır (**Fig. No. 30 – 31 -32**).

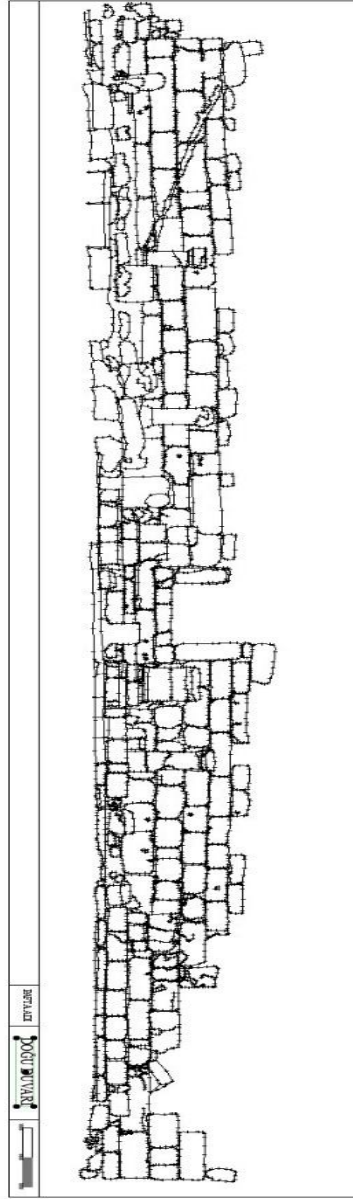

Fig. 32. Agora Cephese Taş Planı

Domitianus Agorası ile Tetragonal Agora'nın arasından geçen bir sokak bulunmaktadır ve bu sokağın kazısı henüz yapılmamıştır. Dolayısıyla duvar yüksekliğinin yaklaşık olarak yarı kotuna kadar burada bir dolgu toprak birikintisi bulunmaktadır. Bu da bu duvarla ilgili kesin yargılarda bulunmamızı zorlaştırmaktadır. Fakat duvarın dış bölümünden tam yüksekliğinin bilinmemesine rağmen iç tarafın kazısının tamamlanmış olmasından dolayı yükseklik ve dikey düzlemde kaç sıra blok olduğu bilinmektedir. Burası dıştan 1.90 m, iç taraftan ise 3.20 m yüksekliğindedir. Bu duvar yapısını içten ve dıştan, farklı iki bölümle incelemek daha nitelikli

bilgilere ulaşılması açısından faydalıdır. Dıştan 4 blok sırası izlenmesine rağmen iç taraftan 6 blok sırası izlenmektedir. Duvarın pseudo-isodomik olan blok sırası aynı zamanda pervaz işlevi de görmektedir. Dış bölümde toprak zeminden sonra dikey düzlemde 4 adet blok bulunmaktadır. Pseudo-isodomik teknikle yapılmış bu yapının alttan üçüncü sırasının blokları yatay biçimde yerleştirilerek bir pervaz oluşturulduğu izlenmektedir ve bu pervaz üzerinde künklerin sabitlenmesini sağlayan hidrolik harç izleri görülmektedir¹⁵⁰. Dışarı doğru 0.40 m genişliğinde bir çıkıntı yapan bu pervazlar duvarı doğu-batı eksenini boyunca, batı duvarıyla birleşim noktasında bulunan kemerli bölüme kadar uzanmaktadır¹⁵¹ (**Fig. No. 33**).

Fig. 33. Agora Güney Duvarı Pervaz Ayrıntısı

Duvarın batı tarafında, batı duvarıyla birleşim noktasında bir kemer ve kemerin altında, anakaya oyularak bir dehliz açıldığı görülmektedir. Özellikle Schäfer'in (1981) aktarımlarına göre bu kemerin yapılış amacı statikten dolayıdır ve bu kemer yapının batı bölümünün arkasında yer alan kamu sarnıcının yan tarafından geçen güney duvarının ağırlığını temele yaymak için inşa edilmiştir. Schäfer (1981) bununla birlikte pervaz üzerinden ilerleyen künk hattının aynı zamanda temelden de devam ettiğini fakat nereye doğru yol aldığı bilinemediğini aktarmaktadır. Kemerli yapının altında varolan dehliz alanının ise emtia kapısı olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Nitekim Schäfer'ında aktardığına göre, kentin meydanına çıkışlarda yer alan basamaklı yapı ve kapının da zemin seviyesinden yüksekte yer alması bu bölgeden agoraya emtia ürünlerinin araba yardımıyla girmesini imkansızlaştırmaktadır. Schäfer

¹⁵⁰ Antikitede taş işçiliği ve pseudo-isodomik duvar tipi için bk. Fırat 2016, 12

¹⁵¹ Schäfer 1981, 43.

(1981, 120), Hem Domitianus Agorası hem de Tetragonal Agora'nın karşılıklı birer emtia kapısının olduğunu aktarmaktadır. Dolayısıyla bu kemerli yapının altından, agoranın içerisine bir lojistik hizmet verilmesi son derece uygun görülmektedir fakat bu durum bir öneri olarak kalmaktadır nitekim kazı çalışmalarının bu alanda henüz gerçekleştirilmemiş olması nedeniyle bu öneriyi kanıtlayacak herhangi bir materyale ulaşamamıştır.

Fig. 34. Agora Kuzey Duvar Bölümü Ayrıntısı

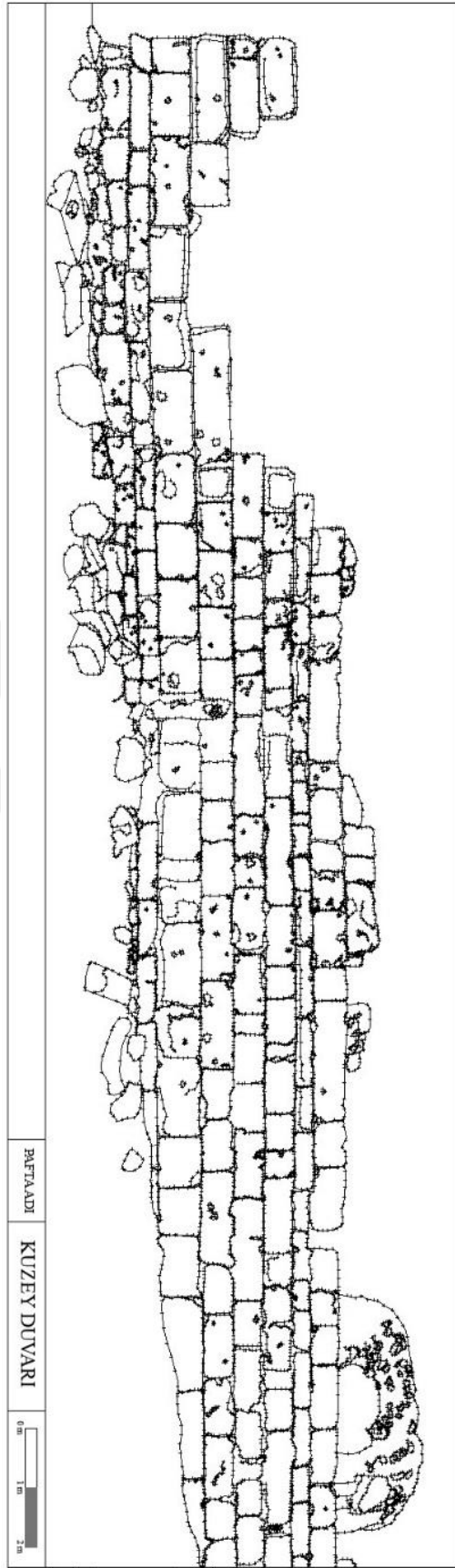

Fig. 35. Kuzey Duvarı Taş Planı

İzlenebilen duvar sisteminin sonuncu bölümü olan kuzey duvarı ise oldukça iyi korunmuştur. Kuzey duvarın batı kısmında ufak bir tahribat vardır (**Fig. No. 34 ve Fig. No. 35**). Burada bloklar, 3.20 m'den 1.00 m'ye doğru devrilmiştir. Sonra tekrar iki sıra da birer blok yükselerek 2.20 m'den 4.10 m'ye yükselmiştir ve duvar sona kadar bu yükseltide kalmaktadır. Fakat Agora ile Büyük Hamam arasındaki sokak dolgu toprakla dolu olduğundan ve bu alanda bir kazı çalışması yapılmamış olduğundan dolayı burası eğimli bir haldedir ve bu eğimden kaynaklı olarak kuzey duvarın doğu bölümü 2.40 m yüksekliğindedir ve bu eğim duvarın onbirinci m'sinde başlayıp 22.00 m boyunca devam etmektedir. Dolayısıyla 22.00 m'de duvar 1.90 m lik bir toprak tabakada kalmıştır. Bu durum ise %2'lik bir eğim yaratmaktadır.

Yapının kuzey duvarındaki işçilik diğer duvarlardan farklıdır. Diğer duvarlarda genellikle tek boyutta gördüğümüz, kısmende olsa isodomik olan duvar tekniği burada bütünüyle isodomik bir halde bulunmaktadır.

Duvarların üç farklı yapı evresi geçirdiği görülmektedir. Bu evrelerin ilki; yapının ilk yapıldığı dönemde, sandviç sistem denilen, iki sıra kesme bloğun arasının molozla doldurularak oluşturulan duvar sistemi olduğu izlenmektedir. Roma İmparatorluk Dönemi inşaat tekniklerinden biri olan bu yöntem¹⁵², kent içerisinde küçük hamam ve latrina yapılarında da raslanılmaktadır¹⁵³.

İkinci evre ise bazilikanında yapıldığı Geç Roma evresinde, muhtemelen bazilikanın inşası sırasında yapının geçirmiş olduğu sistematik değişimle bağlantılı olan evredir. Sandviç sisteminin iç duvar bölümünde yer alan blokların ve ara moloz dolgusunun kaldırılıp, iç duvar yerine moloz duvar örgüsünün inşa edildiği dönemdir. Burada izlenmekte olan en önemli husus iç duvar bölümünden kaldırılan kesme blokların bazilikada –özellikle apsis yapısında- kullanılmış olmasıdır¹⁵⁴ (**Fig. No. 36**).

Fig. 36. Bazilika Apsisi Devşirme Malzeme Ayrıntısı

¹⁵² Akarca 1972, 115.

¹⁵³ Öner 2019b, b.a.

¹⁵⁴ Schäfer 1981, 94 vdd.

Bu evrede yapılan diğerk bir değişiklik ise, yapının kuzey bölümüne bazilika ile aynı dönemde inşa edildiği düşünölen odaların duvarlarının, yapını ana duvarına denk geldiği noktalardaki inşa sistemidir. Sonradan inşa edilmiş olan duvarlar yapının moloz iç duvarına entegre edildiğinden moloz duvar örgüsünün aynı dönemde gerçekleştirilmiş olduğu söylenebilir. Yapının doğu cephesinin iç bölümünde de bir tamirat evresi bulunmaktadır.

Bu tamiratın hangi tarihte veya dönemde yapılmış olduğunu söylemek zorsa da moloz örgüsünün içinde yoğun miktarda seramik kullanılması ve molozların önceki evre molozlarına oranla daha küçük olması dolayısıyla yapının son kullanım dönemlerine denk düştüğü düşünölebilir (**Fig. No. 37**).

Üçüncü evre hakkında ise kesin bir tarihleme yapmak zordur. Çünkü yapıda 1981 yılında Cevdet Bayburtluoğlu tarafından gerçekleştirilmiş olan kazı çalışmalarına ilişkin raporlarda tarihlemeye yardımcı olabilecek herhangi bir buluntudan bahsedilmemektedir¹⁵⁵. Fakat Olympos kentinde yörüklerin gerek hayvanlarını barındırmak gerekse konaklamak için kullandığı, son derece özensiz ve aynı zamanda yoğun miktarda devşirme malzeme içeren yapılarındaki düzenlemelerle harç sistemi ve örgü teknikleri bakımından bir karşılaştırma yapıldığında neredeyse aynı sistemin kullanılmış olduğunun tespit edilmesi, bir tarihleme yapılmasını daha da güçleştirmektedir¹⁵⁶.

Kuzey duvarında, birinci evrenin kesme bloklarına bakıldığında, birçoğunda bosaj görölmektedir. Bu bosajların aralarında, bosajın kabartma yüksekliği kadar -bazı yerlerde 0.12 m'yi bulan derinliklerde- harç atıldığı görölmektedir¹⁵⁷. Schäfer bu harcın içerisine kırmızı kiremit tozu atıldığını aktarmaktadır. Bunun yatay bölümün belli edilmek için yapıldığını ve aynı zamanda Roma İmparatorluk Dönemi'nde yoğunlukla kullanılan kırmızı paralel çizgilerin de kullanıldığını da aktarmaktadır¹⁵⁸.

---

¹⁵⁵ Dörtlük, *KST III*, 80-82; Bayburtluoğlu, *KST VI*, 301-305; *KST VII*, 373-385

¹⁵⁶ Olympos'un 18, 19 ve 20. yüzyıllarda kışlak olarak kullanılması hakkında bk. Uçkan et al. 2017, 31-48.

¹⁵⁷ Myra tiyatrosunda da bu bosajlı ve isodomik inşa sistemi görölmektedir, bk. Özdilek 2016 b.a.

¹⁵⁸ Schäfer 1981, 92.

Fig. 37. Doğu Dükkanı Tamirat ve Moloz Duvar Eklentisi

Sonuç itibariyle yapının duvar sistemi, Roma İmparatorluk Dönemi duvar sistemleriyle bağdaştırılmaktadır ve 3 yapı evresi görülmektedir. Bu 3 yapı evresinin ise her biri kendi içinde değişik tamiratlara uğramıştır. Bu duvar sistemleri yapının MS II. yüzyıla tarihlenen kentteki Küçük Hamam, Latrina ve Tiyatro yapılarında da görülmektedir. Aynı zamanda Kızgut'un çalışmasını yürüttüğü çiftlik yerleşimi yapısında da aynı duvar tipi görülmektedir¹⁵⁹.

Güney duvarı ise diğer iki duvar yapısından farklı bir özellik taşımaktadır. Yapının ön cephesinde yer alan nypmhaiona gelen su sisteminin künkleri bu duvar üzerinden taşınmaktadır.

3.4.9 Malzeme ve Teknik

Yapının Roma İmparatorluk Dönemi evresinden kalan mimari elemanlarında ve duvar sistemindeki bloklarında iki türde malzeme kullanıldığı görülmektedir. Özellikle dış duvarlar fanglomera-kireçtaşı, iç duvarlar ise dış duvarda kullanılan kireç taşı blokların çok daha küçük boyutta olanları ve moloz parçalardan oluşmaktadır. Emtia kapısının söve ve eşğinde kullanılan malzeme ise trevertindir. Stylobatlar ve payeler ise yapının genelinde yoğunlukla kullanılan kireç taşından üretilmişlerdir¹⁶⁰.

¹⁵⁹ Kızgut 2017, 199-215.

¹⁶⁰ Öner 2018, 351-360.

Doğu Roma İmparatorluk Dönemi'nde yapılan düzenlemeler sırasında kullanılan bloklar, moloz parçaları veya devşirme olarak duvarlarda kullanılan mimari elemanlar ise malzeme bakımından farklılıklar göstermektedir¹⁶¹. Yapının iç duvarında değişim veya onarımlar sırasında moloz parçaları kullanılmaktadır. Aralarında trevertin devşirme mimari parçaların da sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Bloklar ise muhtemelen yapının iç duvarından Bazilika inşası için sökülmüş olan kireç taşı bloklardır. Yapının kapısında kullanılan bloklar trevertin malzemedir yapılmıştır.

Zeminin kaplamalarla döşeli olduğu düşünülmektedir zira bu kaplamalardan sadece 0.03 m kalınlığında ve 0.15 m uzunluğunda mermerleşmiş bir parça ele geçmiştir. Buradan yola çıkarak zeminin bu yapıdaki parçalarla kaplı olduğu düşünülmektedir¹⁶².

İşçilik konusunda üç farklı durum göze çarpmaktadır. Yapının kuzey duvarı isodomik bloklarla çevriliyken, doğu bölümü aynı ölçülerde yapılmış fanglomera bloklardan oluşmaktadır fakat isodomik bloklar bulunmamaktadır. Güney bölümünde ise duvarın bir su taşıma yolu olarak kullanılmasından dolayı isodomik blokların küçük parçalarında pervazlar bulunmaktadır ve bu pervazlar sayesinde künkler taşınmaktadır¹⁶³.

Yapının batı bölümü aynı zamanda ön cephesinde bulunan onurlandırma yazıtları ise kapıda kullanılan malzemeyle aynı malzemedir yani fanglomera-kireç taşlarının daha kaliteli ve dokusuz örneklerinden oluşmaktadır.

Yapının monumental bir girişe sahip olması, değişik bir teknikle inşa edilmesini gerektirmiş olmalıdır. Zira kapı yerden 1.87 m kadar yüksekte inşa edilmiştir ve muhtemelen hem Hadrianus'a adanmış olduğu için hem de Roma İmparatorluk Dönemi içerisinde inşa edilen agoraların artık İmparatorluk Kült merkezi olarak siyasi nedenlerle kullanıldığı için böyle bir uygulama görülmüş olmalıdır. Günümüze ulaşmamış olmasına rağmen yapıya muhtemel olarak applike edilmiş bir basamak sistemiyle girip yapıyordu ve bu durum bu monumental kapıdan emtia girişine izin vermiyordu.

Yapının mimari parçaları 1981 ve 1982 yılları arasında Prof. Dr. Cevdey Bayburtluoğlu tarafından gerçekleştirilmiş olan kazı çalışmaları sırasında açığa çıkartılmıştır ve 1993 yıllarında Antalya Müzesi ve Kayhan Dörtlük başkanlığında gerçekleştirilen çalışmalar sırasında ise agoranın kuzey tarafına taşınmıştır. Şu anda aynı yerinde bulunan malzemeler

---

¹⁶¹ Phaselis Latrina, Küçük Hamam ve Agora yapılarında kullanılan malzemeler için bk. Öner 2018, 351-360.

¹⁶² Bk. Sf. 60.

¹⁶³ Bk. Sf. 64.

arasında herhangi bir bezemeli blok bulunmamaktadır fakat kayaç yapıları farklılığından dolayı¹⁶⁴ devşirme veya agoranın erken dönem kullanımını içerisinde kullanılmış bloklar olabileme ihtimali bulunmaktadır.

3.4.10 Agora Podyumu ve Onurlandırma Anıtları

Agoranın cephe kısmında, kuzey yakasından kapının başlangıç noktasına kadar bir podyum uzanmaktadır. Bu podyum aynı zamanda Küçük Hamam'da da bulunmaktadır. Burada ise monumental kapı iki parçaya ayrılmış vaziyettedir. Parçalardan kuzey kesimde olanının uzunluğu 16.10 m, genişliği 1.30 m, yüksekliği ise 0.80 m'dir. Her iki uç noktada da aslan ayağı şeklinde bir kline ayağı gibi görünüm sağlanmış kabartma bulunmaktadır. Güney kesimde yer alan podyumun ise uzunluğu 3.10 m, genişliği 1.30 m, yüksekliği ise 0.60 m'dir. Yapı tekniği bakımından Küçük Hamam'da bulunan podyum ile aynı tarzda inşa edilmiştir ve yüksek olasılıkla aynı zamanda aynı usta tarafından yapılmış olmalıdır. MS 141 yılında Lykia Bölgesi içerisinde olan depremden sonra inşa edilmiştir¹⁶⁵.

3.4.11 Kapılar

Agora yapısının iki adet kapısı bulunmaktadır. Bunlardan ilki agoranın ön cephesinde yapının tam orta kısmına denk gelecek şekilde, monumental bir şekilde inşa edilmiştir. Bu kapının gözümüze çarpan ilk özelliği yerden 1.87 m yüksekliğe sahip olmasıdır. Kapının söveleri ve eşiği günümüze kadar iyi bir şekilde korunabilmiştir¹⁶⁶ ve arşitrav bloğunda bir yazıt vardır¹⁶⁷. Yazıttan Phaselis'te yaşayan Tyndaris isimli bir kadının Phaselis Tetragonal Agorası'nı İmparator Hadrianus'a ithaf ettiği okunmaktadır¹⁶⁸. Kapının eşiğinin altında üç adet

¹⁶⁴ Agora duvarları fanglomera malzemedden yapılmış olmasına rağmen bu blokların büyük çoğunluğu trevertin malzemedir, bk. Öner 2018, 351-360.

¹⁶⁵ Tüner-Önen 2008, 158.

¹⁶⁶ Schäfer 1981, 92.

¹⁶⁷ Tüner-Önen 2008, 157.

¹⁶⁸ Tüner-Önen 2008, 314: Αὐτοκράτορι θεοῦ Τραιανοῦ Παρθικο[ῦ υἱῶι, θεοῦ] Νέρουαι υἱωνῶι, Τραι[α]νῶι Ἀδριανῶι Καίσαρι Ὀλυμπίωι | Σεβαστῶι ἀρχιερεῖ μεγίστωι δημαρχικῆ[ς ἐξουσίας τὸ] ἰέ ὑπάτωι τὸ γ' πατρι πατ[ρίδ]ος τῶι σωτήρι καὶ εὐεργέτη τοῦ σύμπαντος κόσ[μου] Φασηλιτ[ῶν ἢ β]ουλιῆ καὶ ὁ δῆμος. "Phaselis'lilerin boule ve demos'u rahmetli Nerva'nın torunu, rahmetli Traianus Parthicus'un oğlu, pontifex maximus, 15 kere tiribunica potestas, 3 kere consul olan, vatanın babası, tüm evrenin kurtarıcısı ve velinimeti İmparator Hadrianus Caesar Olympios Augustus'a adadı".

blok yer almaktadır ve kapı eşiğine kadar yükseklik 2.02 m olarak ölçülmektedir. Kapının genişliği 0.30 m'dir. Kapının söve ve eşik taşlarının yapısı, yapının duvar blokları yapısıyla farklılık göstermektedir. Mermerleşme düzeyi artmış treverten breşi taşlarının kullanıldığı görülmektedir¹⁶⁹.

Yapıya ait diğer bir kapı ise güney duvarın batı duvarıyla kesiştiği noktada bulunmaktadır. Su künklerinin geçtiği pervazların alt kısımlarında, anakaya traşlanarak bir geçit yapılmış ve lento yerine taşınan su künklerinin ağırlığını kaldırsın diye statik olarak düzenleme amacıyla kemer inşa edilerek farklı bir kapı sistemi yapılmıştır. Bu kapı agoranın cephe kısmında trafik mümkün olmadığı için, yapı içerisine gelen malları yapıya sokmak için kullanılmış olmalıdır. Fakat Schäfer (1981, 93) bu kapının yapının kullanıldığı süreç içerisinde aktif olarak kullanılıp kullanılmadığından emin olmadığını söylemektedir.

3.4.11.1 Giriş Kapısı

Agora yapısının doğu cephesi ana cephe olarak kullanılmaktadır. Güneyden 17. m'de kuzeyden ise 16. m'de kapı başlar ve 2.02 m uzunluğu bulunmaktadır. Treverten breşi malzemeden yapılmış olan eşik ve söveler günümüze kadar korunmuştur. Kapının arşitrav bloğu üzerindeki yazıt yapının Hadrianus'a adandığını göstermektedir ve tam tarihleme sağlaması açısından önemlidir¹⁷⁰.

Kapının söveleri dik düzlemde üç tane silme barındırmaktadır. Genel olarak bezeme konusunda kentin diğer yapılarında olduğu gibi burada da sade bir üslup bulunmaktadır. Eşiği ise 0.30 m genişliğindedir ve eşikten hemen sonra, eşik taşının da bağlı olduğu 0.02 m'lik bir kotla girişin ilk basamağı 0.50 m genişlik ve eşikle aynı uzunluk ile devam etmektedir.

Yapının girişinde olması beklenen basamak sistemine ilişkin bir kalıntı günümüze ulaşmamıştır. Büyük olasılıkla applike edilmiş ahşap bir basamak sistemiyle yapıya giriş yapılmaktaydı.

---

¹⁶⁹ Öner 2018, 351-360.

¹⁷⁰ Tüner-Önen 2008, 313.

Fig. 38. Monumental Kapı

Kapının eşiği ve eşiğinden sonra bir basamak daha bulunmaktadır. Eşik uzunluğu 2.02 m, genişliği ise 0.30 m'dir. Eşikten sonra basamağın uzunluğu ise eşikle aynı uzunlukta, 2.02 m olup, genişliği 0.50 m'dir. Eşikte çift taraflı kilit sistemi bulunmaktadır. Fakat söveler üzerinde kapı sistemine dair bir kalıntıya ulaşılamamıştır (**Fig. No. 38**)

3.4.11.2 Kemerli Kapı

Yapının güney duvarının batı duvarıyla kesişim yaptığı noktada yer alan kapının lentosu yerine kemerli bir yapı inşa edilmiştir ve kemerin sol ayağı ana kayaya oturtulmuştur (**Fig. No. 39**). Herhangi bir merdivene veya giriş için kolaylık sağlayacak bir düzene sahip olmadığı görülmektedir. Kapının kemerli olması üzerinden geçen künk sisteminin ağırlığını statik olarak dağıtmak amacındandır. Kapının kapatılmamış olmasından Doğu Roma Dönemi içerisinde de kullanım gördüğü anlaşılmaktadır. Yaklaşık olarak 3.00 m'lik bir yüksekliğe sahip olan kapının 2.40 m genişliği bulunmaktadır

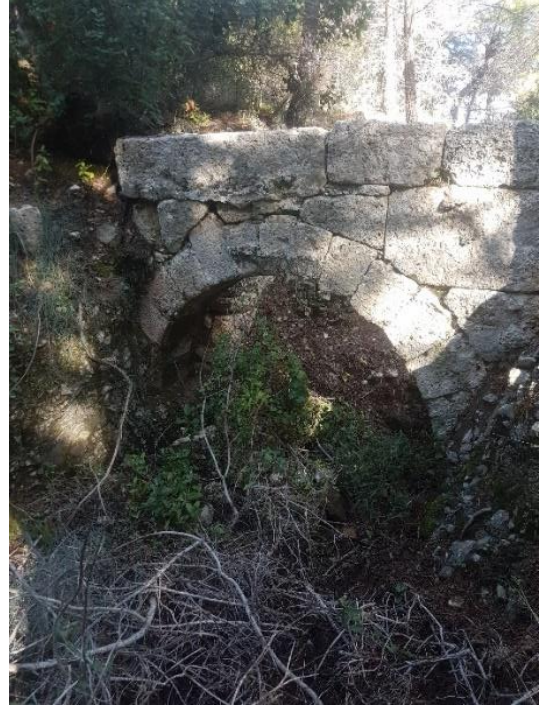

Fig. 39 Kemerli Kapı

3.4.12 Yapının Su İhtiyacı

Temiz su ihtiyacı kentler ve yaşam için en elzem gerekliliktir. Gerek halkın temiz su ihtiyacı, gerekse yapılarda kullanılmak üzere oldukça yoğun miktarda suya ihtiyaç duyulmaktadır. Phaselis içerisinde akropolis alanı özellikle sarnıçların yoğunluğuyla dikkat çekmektedir. Kentin güney yamacında bulunan akropolis tepesi, yağmur sularını biriktirmek amacıyla inşa edilmiş birçok sarnıcı bünyesinde barındırmaktadır¹⁷¹. Erken dönemlerde su ihtiyacı, kentin çevresinde bulunan kaynaklardan künkler yardımıyla giderilirken, ilerleyen dönemlerde hem kentte kanalizasyon sisteminin artan nüfusla birlikte önem kazanması, hem de artan nüfusa cevap verebilecek nitelikte hamamlar yapılması dolayısıyla su ihtiyacı artmıştır ve su kemeri inşa edilmesini gerekli kılmıştır.

450.00 m uzunluğundaki, bir kısmı sur yapısı olarak inşa edilen su kemeri, Tetragonal Agora'nın batı cephesinin arka tarafında bulunan bir tepenin üstüne getirilmiş ve oradaki yükselti sayesinde kentin yapılarına dağıtılmıştır. Tetragonal Agora'nın güney duvarında yer alan pervazlar sayesinde agoranın doğu cephesine duvardan getirilmiş ve agoranın cephesinde yer alan nymphaiona gelmiş, buradan Nymphaion'un önünde yer alan yalakta bulunan tahliye boruları sayesinde, künkler yardımıyla, meydanın batı cephesinde yer alan Küçük Hamam ve Latrina yapılarına aynı zamanda agoranın kuzey cephesine komşu yapı olan Büyük Hamam'a dağıtılmıştır¹⁷².

3.4.12.1 Nymphaion

Yapının güney duvarının pervazları üzerinden künkler vasıtasıyla taşınan su yapının cephe kısmının güney bölümünde yer alan Nymphaion'a taşınmaktadır¹⁷³ (**Fig. No. 40**). Burada güney duvarından gelen künkler, cephe duvarının güney kısmından 1.90 m yükseklikten başlayarak duvarın içerisinde 5.90 m boyunca devam ederek nymphaion'un ortasına gelerek sonlanmaktadır. Yaklaşık 0.2 m'lik bir kalınlıkta olan bu künklerin kalıntısına ulaşamamıştır fakat duvarda bu künklerin geçiş yerleri oyularak, künk yolu oluşturulmuştur. Fakat bu yolun muhtemelen geç dönemler içerisinde kapatılmış olma ihtimali vardır çünkü bir bölgede bu yol içerisinde sıva izleri ile kapatma çalışmaları gözlemlenmiştir.

¹⁷¹ Schäfer 1981, 42. Ayrıca Phaselis hidrografi sistemleri için bk. Kürkçü 2015, 69-79; 2016, 103, 121.

¹⁷² Schäfer 1981, 42.

¹⁷³ Agoralar içerisinde bulunan nymphaion, sarnıç ve çeşme yapıları için bk. Dickenson 2017, 363, ayrıca bk. Cavalier 2012, 153-166.

Fig. 40. Nymphaion

Kalıntılar, bu nymphaion'un yalaklı ve sütunlu bir yapıda olduğunu göstermektedir¹⁷⁴. Cepheden kuzey güney doğrultusunda uzunluğu 12.90 m, yüksekliği 0.40 m, genişliği ise 6.80 m'dir. Ayrıca cephe kısmında yalağı bulunmaktadır. Nymphaionun cephe kısmının tam ortasında 0.15 m çapında bir delik vardır ve muhtemelen Küçük Hamam'a giden su kanalının künkleri için yapılmıştır fakat bu yolu takip edememekteyiz. Ayrıca yapının tam ön cephesi bir yalak olarak kullanılmıştır ve bu yalağın genişliği ise 0.90 m'dir.

3.4.12.2 Sarnıç

Tek kırma çatı özelliği gösteren yapının, avlu bölümünde, çatıdan akan suyu biriktirmek amacıyla, agora kullanımı için, bir sarnıç inşa edilmiştir. Sarnıç meydanın güney kısımdan 5 m kuzeye, doğu kısımdan 2.00 m batıya inşa edilmiştir ve ağız kısmı 1.20 - 1.30 m. çapında olup, içerisi etraftan birikmiş materyallerle ve toprakla doludur fakat zemini belli olmamasına rağmen, ölçülebilen derinliği 4.40-5.00 m. arasındadır. Duvarları örgü duvar sistemiyle yapılmış ve sıvanmıştır. Sıva cidar kalınlığı 0.05. m'dir. Ağız kısmı şu anda açıktır fakat kapalı olup olmadığına dair herhangi bir materyal veya veri bulunmamaktadır.

¹⁷⁴ Bayburtluoğlu 2004, 88 vd.

3.4.13 Tetragonal Agora Bazilikası

Yapı 20.60 m uzunluğunda ve 14.40 m genişliğindedir. Yapının içerisinde, güneydoğu kısmında plinthe ve stylobat kalıntısı görülmektedir. Bazilika üç neflidir ve bu üç nef hem apsisden hem de batı duvarı yakınındaki sütunlar sayesinde tanımlanabilmektedir. Orta nefin genişliği, iki sütun arasında 7.86 m'dir. Sütunlar arası mesafe ise 4.20 metre kadardır. Apsis yarı daire formundadır ve çapı yaklaşık 6.10 m'dir. Kuzey-güney aksında tam ortada yer almamaktadır; aksine 0.50 m kadar kuzeye yönelim göstermektedir (**Fig. No.41**).

Sütunların üzerindeki kemer yan nefin üzerinden görülen orta nefi iki yanı eğik çatıyla örterken, yan nefleri bir yanı dik, diğer yanı eğik asimetric çatıyla örter fakat tonoz için bir kalıntı bulunmamaktadır. Yapının en iyi korunan kısmı apsisidir. Kubbe kısmının eklenti yerlerine kadar ayakta kalarak günümüze kadar gelmiştir ve şipolyen malzemeden inşa edilmiştir.

Apsis silindiri yaklaşık 3.00 m yüksekliğinde ve yuvarlak kemerli üç penceresi bulunmaktadır. Bu pencerelerden kuzey kısımda olan çok iyi korunmuştur. Bu pencerelerdeki lentolar blok taşlardan oluşturulmuştur. Diğer iki pencere ise çok iyi korunamamıştır ve çok da orantılı değildir. Orta pencerenin lentoları içeri doğru eğimlidir ve tam olarak simetric değildir. Apsisin arkasında bir oda vardır ve burası 3.50 m'lik bir dikdörtgendir. Burası batı nefe geçiş için kullanılmaktadır.

PHASELİS ANTİK KENTİ

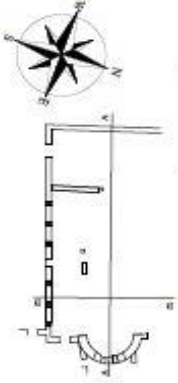
Mimari Belgeleme Çalışması

Ağaç Kent

Tetragonal Agora ve V No lu

Kilise

■ Duvaz Boyun Sınırı
■ Hıny ve Moloz Dolgu

V No lu Kilise
Ana Mezarlık

Ölçüler (m): 1/2000
Çizim: 1/2000

V NO LU KİLİSE AA - BB KESİTLERİ

V NO LU KİLİSE AA KESİTİ

V NO LU KİLİSE BB KESİTİ

Fig. 41. Bazilika Doğu Duvarı ve Apsis Kesidi

Yapının güney kısmında narteks olarak kullanılması çokta mümkün gözükmeyen bir alan vardır ve muhtemelen üstü açık bir dış avlu olarak kullanılmıştır. Burası 8.51 m derinliğinde ve 14.57 m genişliğindedir. Agoranın güney portikosunda bulunan merdivenlerden buraya geçiş yapılmaktadır. Bu odanın tam orta kısmında bir kapı vardır ve halk bazilika içerisine bu kapıdan geçiş yapmaktadır.

3.4.14 Duvar Teknikleri

Duvar tekniği olarak yapıda tek kılıflı, kısmen iki kılıflı moloz taşlardan harçlı duvarlar inşa etmişlerdir. Bazilikanın güneydoğu duvarının 11.00 m uzunluğundaki parçası, 4.00 metre uzunluğunda olan apsisi ve apsisin yanında nefleri oluşturan kısımları korunabilmiştir. Apsis üzerinde ve apsis arkasında kalan duvarlarda, sıvalar korunabilmiştir.

Duvar kalınlığı güney kısımda 0.70 m, batı kısımda 0.60 m, doğu kısımda 0.90 m ve apsisde 1.02 m kalınlığındadır. Güney tarafa bitişik olan duvarların kalınlığı ise 0.60 ile 0.85 m arasındadır ki bu da yapının dış duvarlarıyla aynı kalınlığa denk gelmektedir.

Kırık taş harçlı duvar işçiliğinin iyi bir örneğinin görüldüğü basilikanın güneydoğu duvarı, 3.50 m yüksekliğinde, 2.60 m uzaklıkta, 0.60 m uzunluğunda ve 0.25 m genişliğinde dört küçük aralık bulunmaktadır. Buralarda ise pencere ya da giriş bulunup bulunmadığı tartışmalıdır. Duvarın bugünkü görünüşü, yapının değiştirilme yöntemini göstermektedir. Duvarın kuzey kısmında kapı olarak kullanılan bir açıklık vardır ve bu daha sonraki dönemlerde eklenmiştir. Kapı bir kemere sahiptir ve genişliği iç kısımda 1.87 m kadardır.

3.4.15 Tarihleme

Kent bazilikasının kesin tarihlenmesi için hiçbir literatür, epigrafik ve arkeolojik ipucu bulunmamaktadır. Özellikle apsis formu üzerine, yarım daire şeklinde dışarı doğru serbest olarak çıkan apsilerin, tıpkı dikdörtgen apsiler gibi, en azından MS VI. yüzyıla kadar bilindiği söylenebilir. Bazilika içerisinde, doğu duvar sırası üzerindeki pencerelerin lentoları güçlendirilmiştir ve duvarda kesikler bulunmaktadır. Bu güçlendirme MS VIII. veya IX. yüzyıllarda yapılmıştır. Yapının agora gibi resmi bir tesisin içerisinde inşa edilmiş olması oldukça kapsamlı hukuki bir şart gerektirmektedir. Bu şartlar en erken MS IV. yüzyılda

verilmektedir. İlaveleri olan bir kilisenin iç düzeni bundan dolayı MS IV. yüzyıl içerisine tarihlendirilemez. En erken MS V. veya MS VI. yüzyıl içerisine tarihlendirilmektedir¹⁷⁵.

3.5 Agora ve Çevresindeki Yapıların Tetragonal Agora ile Olan İlişkisi

Kentin meydanında bulunan yapılar II. yy. mimari faaliyetleri içerisinde yapıldığından bir etkileşim doğrultusunda inşa edilmişlerdir. Bu yapıların gerek işlevsel olarak gerekse yöntem olarak birbirleriyle bir ilişkisi bulunmaktadır –Tetragonal Agora’dan geçen su sisteminin Küçük Hamam için de kullanılması gibi-.

İmparator Hadrianus’un, güney kısmı, Phaselis kentine gelişini onurlandırmak amacıyla MS 131 yılında inşa edilmiş olan Hadrianus Propylonu’ndan başlayan ve kentin merkezinden geçeren merkezi limanda sonlanan Anacadde, Hippodamos’un ‘ızgara planlı kent sistemleri’ tasarımıyla birlikte birçok kentte olduğu gibi Phaselis’te de önemli bir güzergahtır. Bu cadde üzerinde kentin ana kamu yapıları sıralanmaktadır ve kentin bu ana aksını birbirine dik kesen, yapıların aralarında bulunan sokaklar kaplamaktadır. Kentteki kazılar tam olarak sonuçlanmadığından dolayı bu şehir düzenlemesinin tam karakteri analiz edilememiştir.

Caddenin uzunluğu 225.00 m’dir ve yer yer 20-25 m arasında değişen ölçülerde genişlik göstermektedir. Caddenin kent meydanı dışında kalan yerlerinde basamaklı bir düzen hakimdir ve basamak sıralarının üzerlerinde stoalar bulunmaktadır. Kent meydanının kuzey bölümünde kalan cadde kısmında bir basamak bulunup o basamağın ardından stoa başlar ve basamak stylobat sırası şeklinde düzenlenmiştir. Stylobat sırası üzerinde Prof. Dr. Cevdet Bayburtluoğlu’nun 1981-1985 yılları arasında yaptığı çalışmalar sırasında düzenlenmesi yapılmış olan, Doğu Roma İmparatorluk Dönemi’nde, limanda yapılan düzenleme çalışması sırasında devşirme malzeme olarak kullanılan onurlandırma anıtlarının yerleştirilmiş olduğu görülmektedir. Caddenin kuzey kısmı 98.00 m uzunluğundadır ve üç basamaklı bir kotla kent meydanına giriş yapılmaktadır. Bu kotun ilk iki basamağıyla üçüncü basamağı arasında 7.00 m’lik bir mesafe vardır.

Kent meydanının güney kısmında ise, kent meydanından caddeye üç basamaklı bir kottan inilmektedir ve caddenin her iki tarafında 4 basamaktan oluşan bir kot bulunmaktadır. C. Fellows¹⁷⁶ bu basamakları ilk gördüğü sırada kentin stadyumu sanmıştır. Bu basamakların

---

¹⁷⁵ Schäfer 1981, 98.

¹⁷⁶ Fellows 1838, 211 vd.

bittiği seviyede ise yapıların girişleri bulunmaktadır ve girişlerin önleri stoa olarak kullanılmıştır. Caddenin güney kısmı ise bu basamaklarla birlikte 77.5 m'dir.

Kent meydanı kuzey-güney doğrultusunda 45.5 m, doğu-batı doğrultusunda uzunluğundadır ve kent meydanından, küçük hamam, latrina, tetragonal agora yapılarına direkt olarak kapılar açılmaktadır. Bu yapılar meydan ile direkt bir bağlantı içerisindedir. Agora merkezli kent planlamacılığının nitelikli bir örneği sergilenmektedir.

Cadde ve kent meydanı bütün olarak kaplama taşlarla döşenmiştir. Fanglomera taşından yapılmış olan bu kaplamalar, cadde üzerine kısmen korunabilmişken meydanda büyük oranda korunabilmiştir.

Tetragonal Agora'nın tam karşısında, doğu cephesinde yerleştirilmiş olan, üç odalı bu hamam MS III. yüzyılda inşa edilmiştir. Hypocaustum sistemi kullanılan hamamın ilk odası yapının kuzey bölümünde bulunmaktadır. Ortada bulunan oda ise yanma odası olarak kullanılmıştır. Güney kısımdaki ve üçüncü olarak kullanılan oda da ise bir havuz bulunmaktadır fakat bu havuz Doğu Roma İmparatorluk Dönemi içerisinde işlik olarak kullanılmıştır.

Duvarlarında hidrolik bir kireç bulunan bu yapının çatısı tonozludur¹⁷⁷. Su sistemi ise tetragonal agoranın arkasındaki sarnıçtan, Tetragonal Agora'nın kullanımından geçerek yer altı künkleri vasıtasıyla yapının güney duvarına gelir ve buradan latrinaya aktarılır.

Yapının cephe kısmında Tetragonal Agora'da da bulunan podyum sistemi görülür ve bu podyum sistemi yapısal olarak Tetragonal Agora ile aynı özellikleri gösterir ve aynı dönemde inşa edilmişlerdir¹⁷⁸.

Küçük Hamamın kuzey komşusu olan latrina'ya giriş, kuzey hamamla latrina arasında kalan sokakla bu sokağın karşı cephesinden yapılır. Üç tarafı derin su kanalları ile çevrilidir. Orta kısım ise mozaiklerle döşenmiş olup iki çeşit mozaik yapısı gözlemlenmektedir. Bunlar merkezde bulunan kalın çakıl parçalarından yapılmış olan ve bunun etrafını saran tesera taşları kullanılarak, biçim ve nicelik olarak, Tetragonal Agora'nın güney kesiminde Doğu Roma İmparatorluk Dönemi'nde yapılmış olan düzenlemeler sonucu, apsis kısmınının arka odasına eklenmiş mozaiklerle aynı özellikleri göstermektedir.

Yapının klozetleri birbirinden yaklaşık 0.8 ve 1.00 m aralıklarla inşa edilmiştir. Kent meydanının ana su sistemine bağlı olan yapıdan sonra sular, merkezi liman olarak adlandırılan limandan denize dökülmektedir.

---

¹⁷⁷ Dörtlük, *KST III*, s. 80-82

¹⁷⁸ Dörtlük, *KST III*, s. 80-82

Kentin tiyatrosu, akropolis'in yamaçlarına inşa edilmiştir. Kent meydanının içerisinde merdivenlerle ulaşılan tiyatro, meydan üzerinde yer alması dahi küçük hamamın arkasında kalmakta ve hamamın her iki tarafından tiyatro içerisinde merdivenlerden giriş yapılabilmektedir.

Yapının malzemesi, Phaselis'te diğer yapılarda da görülen fanglomera taşından ve az miktarda bulunan mermer bloklardan oluşmaktadır. Sahne binasında mermerler görülürken aynı zamanda fanglomera bloklarda yoğun miktarda bulunmaktadır. Cavea'nın tümünde ise fanglomera kullanılmıştır. Cavea blokları 0.35 m ile 0.40 m arasında değişen yüksekliklere sahiptir. Genişlikleri ise ortalama olarak 0.80 m boyutlarındadır.

Cavea'nın üst tarafında, diazoma duvarının cavea ile birleştiği noktada bir yürüyüş yolu bulunmaktadır ve burası 2.00 m ile 2.60 m genişliğinde değişmektedir. Zemin meydanında bulunan kaplamalarda döşenmiştir ve akropolis kısmına geçişler için basamaklar bulunmaktadır.

Sahne binası büyük oranda tahrip olmuştur. 3.00 m'nin üzerinde yüksekliğe sahiptir ve orkestra bölümüne devrilmiş olan malzemelerde, arşitrav parçaları ve yarım sütunlar ele geçmiştir.

Yapı direkt olarak kent meydanına açılmasa dahi, kent meydanıyla doğrudan ilişkilidir ve agora cephe yüzünün tam karşı tarafında konumlanmakta olup MS II. yüzyıla tarihlendirilmektedir.

Kentin kuzey caddesinin başlangıç bölümünde kuzey kısımda yer almaktadır. Aynı zamanda bir Gymnasium kompleksidir. Yoğun bir değişikliğe ve tahribata mahruz kalmıştır ve 24.00x4.00 m ölçülerine sahiptir. Zemin kaplamaları ve çatısında da tonozlu bir yapı bulunmaktadır. Fakat bütün yapılarının çatısının bulunup bulunmadığı tartışmalı bir konudur. MS III. yüzyıla tarihlendirilen yapı MS IV. yüzyılda bir tadilat geçirmiştir ve bu döneme ait çok sayıda sikke ele geçmiştir. İçerisinde agoromonos'larla ilgili yazıtlı bir mozaik bulunmaktadır¹⁷⁹.

Agora ile arasında bir sokak bulunmaktadır; fakat muhtemelen MS IV. yüzyılda yapılan tadilat sırasında bu sokak bir duvar vasıtasıyla kapatılmıştır.

Kentin kesin tarihli olan en erken yapısıdır ve anacade üzerinde, güney kesimin kuzey bölümünde yer almaktadır. Giriş kapısının lentosunda İmparator Domitianus'a adandığı

---

¹⁷⁹ Tüner-Önen 2008, 360.

öğrenilen bir yazıt bulunmaktadır¹⁸⁰. Yapı içerisinde herhangi bir çalışma yapılmamıştır fakat Tetragonal Agora ile olan en önemli ilişkisi emtia kapılarının aynı sokak üzerinde birbirlerine karşılıklı olarak konumlandırılmış olmalarıdır. Yapı, anacaddenin güney hattı üzerinde inşa edilmiş olmasından dolayı, anacaddenin güney kısmının tarihlendirilmesi konusunda da yardımcı olmaktadır ve bu bölgeyi de MS I. yüzyıla tarihlenmesini sağlamaktadır.

---

¹⁸⁰ Tüner-Önen 2008, 310 – 311.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM LİKYA VE PAMPHYLIA BÖLGESİ AGORALARINA ÖRNEKLER

4.1 Ksanthos Batı Agorası

Ksanthos Antik Kenti'nin üç agorasından birisi olan Batı Agora'sı 85x70 m ölçülerinde olan boyutlarıyla Tetragonal bir formdadır. Roma Dönemi içerisinde yapılan değişikliklerin izleri belirgin olmasına karşın Arkaik Dönem'den Geç Roma Dönemi'ne kadar kalıntılar kısmen izlenebilmektedir. Yapının en önemli özelliği agora yapısı olmasına rağmen bünyesinde mezarlar ve anıtlar barındırmasıdır¹⁸¹. Yapının erken evrelerinde inşa edilmiş olan bu anıtlar ve mezarların dışında, Phaselis Tetragonal Agorası içerisinde gördüğümüz, Geç Roma Dönemi içerisine tarihlenen bir Bazilika bulunmaktadır. Kentin ana caddesi, Phaselis Tetragonal Agorası'nda olduğu gibi, Agora giriş kapısından geçmektedir ve bu durum yapıyı direkt olarak önemli bir konuma kavuşturmaktadır (**Fig. No.42**).

---

¹⁸¹ Demarge 1958, 58-74.

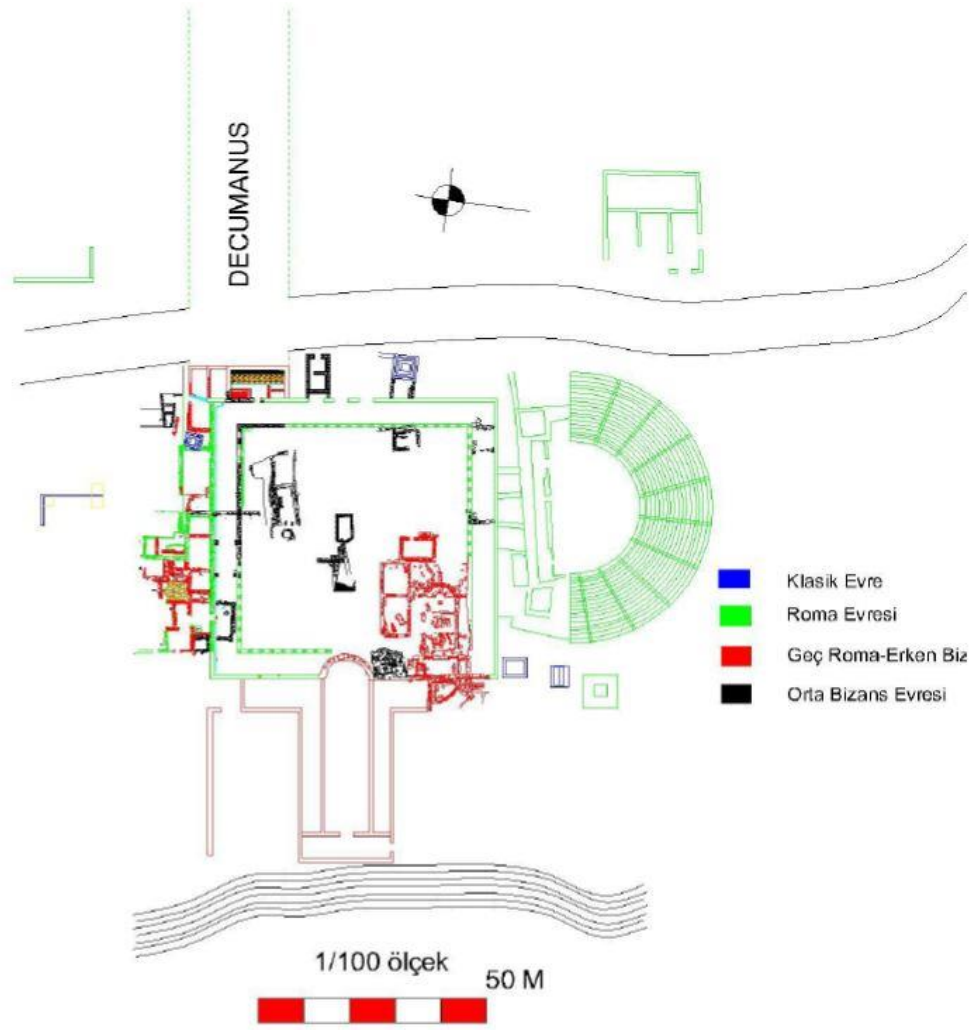

Fig. 42. Ksanthos Batı Agorası Planı (Dönmez 2013)

Yapının Roma Dönemi içerisindeki formunda dört taraflı portikler ve tek tarafta dükkanların yer aldığı gözlemlenmektedir. Bu dükkanlar dışında ise Agora ile işlevsel olarak bağdaştırılabilecek herhangi bir yapı bulunmamaktadır. Portiklerin üzerinde yer alan ve birkaç tanesi in situ olan payeler ise yapıda 1950'li yıllar içerisinde çalışmalar yürütmüş olan Fransız Arkeologlar tarafından stylobatlar üzerine yerleştirilmiştir¹⁸². Bu durum Phaselis Tetragonal Agorası'nda da karşımıza çıkmaktadır ve hem portiklerin dışında agora içerisinde yapı bulunmaması hem de geçmiş yıllarda gerçekleştirilen kazı çalışmaları sırasında stylobatlar üzerinde yapılan çalışmalar, iki yapı arasında da benzer özellik göstermesi açısından önemlidir.

¹⁸² Dönmez 2013, 10.

Yapı inşa edilirken, zemin düzenlenmesinde beş aşama izlendiği tespit edilmektedir. Bunlar sırasıyla: zemin seviyesinin üstünde kalan kayaç yapı kesilmiş; altında kalan yerler ise doldurulmuş; güney portiko için bir teras oluşturulmuş, batı portiko için alt seviyeden bir duvar örülmüş; doğu portikonun zemin seviyesine ulaşması için teras oluşturulmuş ve son aşamada ise stylobatların yerleştirileceği alan düzeltilmiştir. Doldurma işlemleri ise büyük taşlar, küçük taşlar ve harç-toprak karışımlarıyla doldurulmuştur¹⁸³ (**Fig. No. 43**).

Fig. 43. Ksanthos Batı Agorası Zemin Ayrıntısı (Dönmez 2013)

Portikolarda ise sabir bir genişlikten ziyade 5.00 m'den 4.70 m'ye daralan bir genişlik izlenmektedir. Portikoların toplam uzunluğu ise 55x35 m olarak ölçülmektedir. Stylobatlar Erken Hıristiyanlık Dönemi içerisinde devşirme malzeme olarak kilisenin neflerinde kullanılmıştır¹⁸⁴.

Duvar sistemleri olarak ise dışta poligonal içte ise dikdörtgen kesme taşlardan oluşturulmuş isodomik bir duvar yapısı görülmektedir. Duvar üzerinde Erken Doğu Roma Dönemi içerisinde onarımlar izlenmektedir ¹⁸⁵ (**Fig. No. 44**). Duvar yapılarını karşılaştırdığımızda ise özellikle Phaselis Tetragonal Agorası'nın kuzey duvarındaki işçilik, Ksanthos Batı Agorası ile benzerlik göstermektedir.

¹⁸³ Dönmez 2013, 13.

¹⁸⁴ Dönmez 2013, 13; 14 vd.

¹⁸⁵ Dönmez 2013, 18.

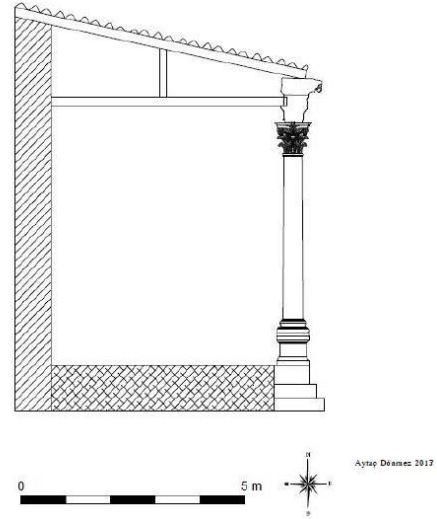
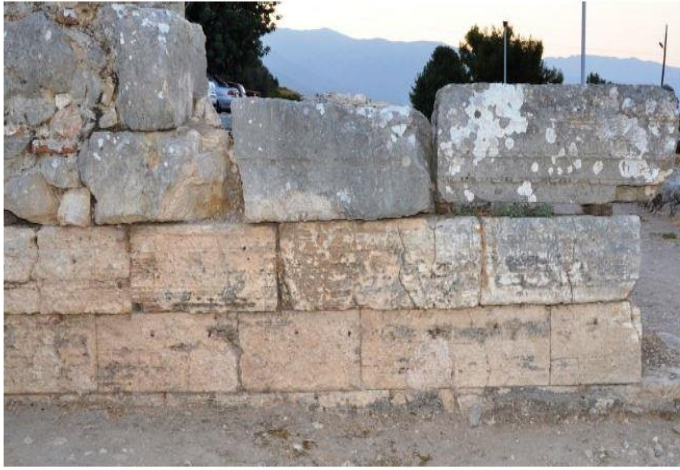

Fig. 44. Ksanthos Agorası Dış Duvar Ayrıntısı ve Portiko Kesidi (Dönmez 2013)

Yapının kapıları trevertin malzemedendir ve iki ayrı bloktan oluşan sövelere sahiptir. Özellikle C kapısı olarak adlandırılan kapı, 1.90 m uzunluğunda 0.90 m genişliğindedir ve kapının altından yapının duvar sistemi devam etmektedir. Yapının çatısının ise tek sıra sütun dizisinin olması nedeniyle tek kırma çatı sistemi ile inşa edildiği düşünülmektedir. Eğim ise agora meydanına doğru verilmiştir. Zeminin ne ile kaplı olduğunun bilinmemesine rağmen sertleştirilmiş tabakanın doğal faaliyetlere dayanamayacağı için daha sert bir malzemeyle kaplı olduğu düşünülmektedir. Portiklerin iç kısımlarında ise mozaik olduğu izlenebilmektedir. Yapının bütününde kullanılan malzemelere bakılacak olursa kireç taşı ve trevertin malzemenin yoğunlukla kullanıldığı görülmektedir¹⁸⁶. Yapıda aquadukt vasıtasıyla gelen su, sifon yardımıyla portikolara taşınmaktadır. Yapının beş ayrı yerine su gitmektedir ve bu sistem künkler tarafından sağlanmaktadır. Pis su ise agora meydanına atılmaktadır, buradan ise stylobatların altından geçen bir künk sistemi vasıtasıyla şehrin drenaj kanallarına aktarılmaktadır¹⁸⁷. Su sistemi agoralar için son derece önemli olmakla birlikte burada hem yapıya gelen temiz su hem de yapıdan çıkan kullanılmış su sistemleri, büyük oranda –özellikle yapıyla direkt bağlantılı aquadukt sayesinde- Phaselis Tetragonal Agorası ile oldukça benzer nitelikte karşımıza çıkmaktadır.

Yapının değerlendirilmesinde ise en erken tarihli kullanımı Yazıtlı Dikme Anıtı üzerinde yer alan ve alanın agora olduğunu aktaran yazıttan öğrenilmektedir. Söz konusu yazıt MÖ 400 yılına tarihlendirilmektedir¹⁸⁸. Roma Dönemi kalıntıları üzerinden yapılan

¹⁸⁶ Dönmez 2013, 18 vd.

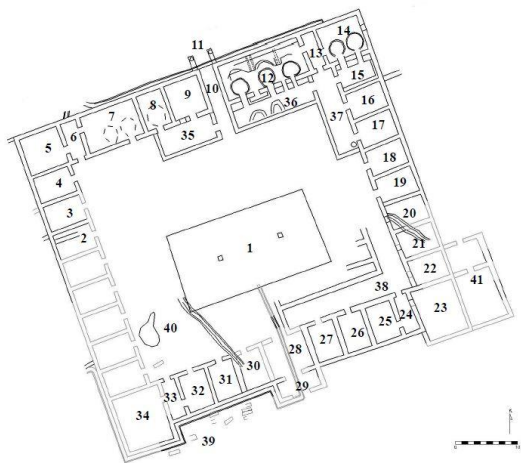
¹⁸⁷ Dönmez 2013, 21; 38.

¹⁸⁸ Courtis 2003, 49 - 50

değerlendirmeler neticesinde Batı Agora içerisinde ekonomik işlevli buluntulara ulaşılamamıştır. Sadece bir takım mekanlar bulunmaktadır ve bu mekanların ekonomik bir işleve hizmet ettikleri kanıtlanamamıştır. Diğer yandan kentte iki adet daha ticaret merkezi olarak kullanılacak nitelikte agora bulunmaktadır. Dolayısıyla bu durum Batı Agora'nın ticari fonksiyonların gerçekleştirildiği alandan ziyade bir devlet agorası olarak kullanılmış olduğuna işaret etmektedir.. Ayrıca içerisindeki mezarlardan ve dikmelerden dolayı burada dini ve kültürel işlevlerin de gerçekleştirilmiş olduğu söylenebilir. Dolayısıyla bu mekan politik, kültürel ve dini işlevleri barındıran bir devlet agorası olmalıdır¹⁸⁹.

4.2 Andriake Liman Agorası

Myra'nın Andriake liman bölgesinde yer alan Güney Yerleşim alanında bulunan Agora yapısı, bölgenin ticari merkezli olduğunun kanıtlarından biri niteliğindedir. 56 x 60 m. boyutlarında, dört tarafında dükkanların bulunduğu yapı Hadrianus Dönemi içerisinde inşa edilmiştir. Orijinal evrede iki katlı olan yapı, geçirdiği değişiklikler ve onarımlar sonucunda tek katlı olarak kullanılmaya devam edilmiştir. Yapının en önemli özelliği orta alanında bir sarnıcın olması ve bu sarnıcın üzerinin büyük plaka taşlarla kapatılmış olmasıdır. Yerden 0.40 m.'lik bir yükseklik oluşturan bu plakalar yapının 'plakoma' olarak adlandırılmasını sağlamıştır. Bu plakoma aynı zamanda agoranın meydanını da oluşturmaktadır. Agoranın ilk evre kullanımında yapının dört bölümünde de dükkanlar ve farklı işlevleri olan 33 adet mekan bulunmaktadır. 4.10 - 4.40 m. genişliğinde ve 5.90 - 6.20 m. boyutlarındadır¹⁹⁰(**Fig. No. 45 – 46**).

¹⁸⁹ Dönmez 2013, 63.

¹⁹⁰ Aygün 2018, 121. Ayrıca bk. Aygün 2012, 37.

Fig. 45. Andriake Agora Yapısı Planı (Aygün 2018)

Fig. 46. Andriake Agorası Hava Fotoğrafı (Aygün 2018)

Agora yapısının buluntulardan yola çıkılarak Hellenistik Dönem içerisinde de kullanıldığı düşünülmektedir, fakat buluntulardan ziyade mimari eleman olarak sadece yapıların duvarlarında kullanılan birkaç Hellenistik Dönem bloğundan başka bir buluntuyla karşılaşmamıştır. Yapı, Hadrianus Dönemi içerisinde Horrea ile birlikte yeniden kullanım ve inşa görmüştür¹⁹¹.

Fig. 47. Giriş Kapısı (Aygün 2012)

Yapının mekanları 3.95 m. ile 4.27 m. arasında boyutlara sahiptir. Mekanların ön taraflarında sütunlar ve revaklar bulunmaktadır. Mekanlara giriş agora meydanı tarafından sağlanmaktadır. Perge Agorası'nda olduğu gibi ticaret fonksiyonlu agoralara çift taraflı giriş burada görülmemektedir. Ancak kuzey bölümde limana doğru açılan bir kapı bulunmaktadır. Bu kapı cephe kısmının tam ortasında olmamakla beraber orijinal evredeki sokak düzenlemesine uyumlu olması sebebiyle bu şekilde yapılmıştır. Genişliği 2.08 m olan kapı zemin seviyesindedir ve altında duvar yapısına ait herhangi bir kalıntı bulunmamıştır (**Fig. No. 47**). İşlevsel olarak bir

pazar alanı olmasının yanında bölgede yoğun olarak ticareti yapılan Murex endüstrisi için de bu yapı oldukça önemli bir noktadadır. Nitekim erken evrelerinde agora olarak kullanılan yapı geç evrelere doğru gidildikçe özellikle V. yy'da murex fabrikası olarak kullanılmıştır. Bazı dükkanlar birleştirilip murex işliği için daha elverişli hale getirilmiştir. Bu dükkanların içerilerine fırınlar, hazneler ve kanallar eklenmiştir¹⁹² (**Fig. No. 48 – 49**). Yapının ticaret işlevi ağır bastığından dolayı, fonksiyonel olarak tam olarak Phaselis Tetragonal Agorası ile karşılaştırılması yapılamamaktadır. Nitekim iki yapı arasında, duvar sistemleri dışında kullanım farklılıkları oldukça değişkenlik göstermektedir.

¹⁹¹ Aygün 2018, 168. Ayrıca bk. Aygün 2012, 37.

¹⁹² Aygün 2018, 168, Ayrıca bk. Aygün 2012, 38.

Fig. 48. Agora'da Bulunan Murex İşlikleri (Aygün 2012)

Fig. 49. Andriake Agorası Murex Atıkları Alanı (Aygün 2012)

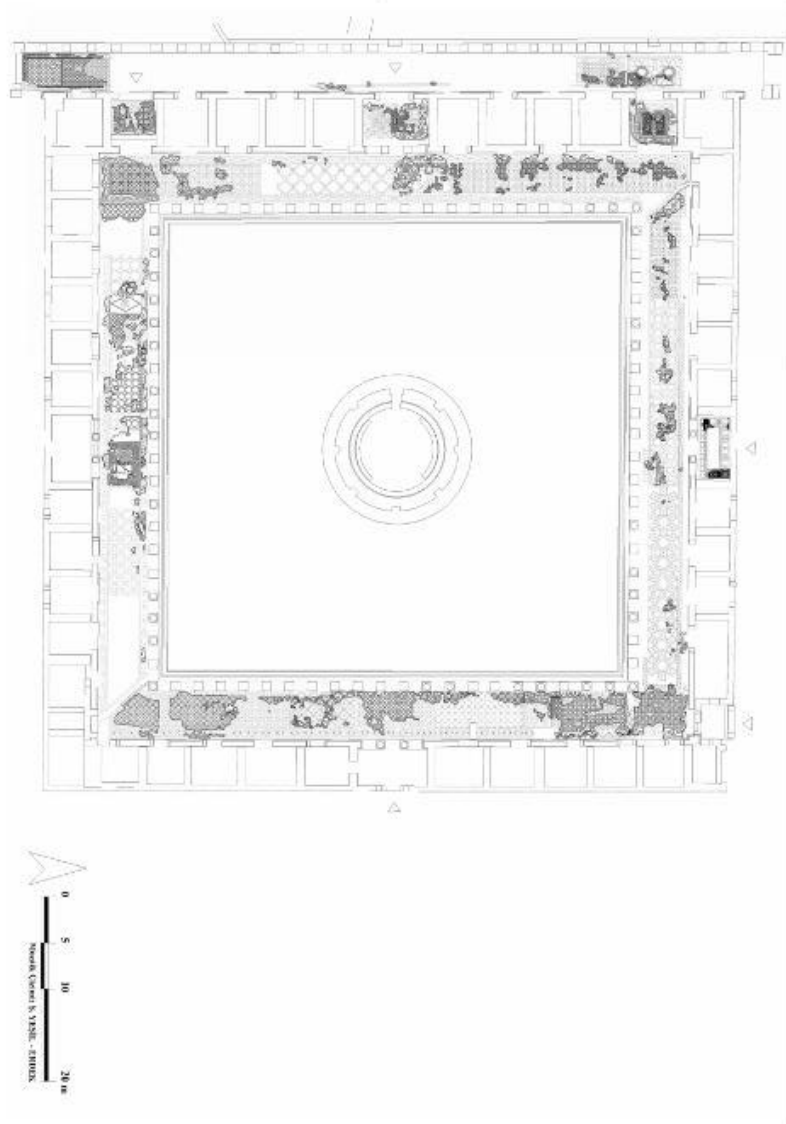
Yapının duvar işçiliği isodomik ve bosajlı taş işçiliğine sahiptir ki biz bu durumu Phaselis ve Ksanthos'ta özellikle II. yy. içerisinde inşa edilmiş yapılarda yoğunlukla görmekteyiz. Cephe kısmında ise nitelikli bloklar ve ortası bosajlı, çevesi ince sıvadan oluşan bir duvar örgüsü bulunmaktadır.

4.3 Perge Macellumu/Agorası

Perge'de özellikle M.S. I. yüzyılda görmeye başladığımız anıtsal mimarinin bir unsuru olan agora/macellum yapısı kentin Hellenistik surlarının bulunduğu alanın doğu-batı doğrultusu üstüne yapılmış olarak değerlendirilmektedir. 1956 yılında yapıya ilişkin ilk çalışmaları¹⁹³ başlatan A. M. Mansel'in bu alanı Macellum olarak tanımlamasından sonra Lanckoronski de bu alanı aynı şekilde tanımlamıştır (**Fig. No. 50**)¹⁹⁴.

¹⁹³ Perge agora/macellum'unda gerçekleştirilen çalışmalar için bk. Mansel 1957, b.a.; 1970 b.a.; 1973 b.a.; 1974 b.a.; İnan 1976 b.a.; 1981 b.a.; Abbasoğlu 2005 b.a.; 2006 b.a.; 2008 b.a.; Abbasoğlu-Özdizbay; 2007 b.a.; Özdizbay 2008 b.a.

¹⁹⁴ Lanckoronski 2005, 44-45.

Fig. 50. Perge Agorası Planı (Işıklıkaya 2010)

Tam kare plana sahip olan yapı 75.93 x 75.90 m ölçülerine sahip olmakla beraber ‘Tetragonol’ olarak adlandırılmamaktadır¹⁹⁵. Yapının giriş çıkışları kuzeybatı, güneybatı, kuzeydoğu ve güneydoğu köşelerinde bulunmaktadır. Bununla birlikte yapının Propylonları

¹⁹⁵ Yapının tetragonol agoralarla farkını ayrıntılı olarak incelemek için bk. Özdizbay 2008, 118. Özdizbay burada: “Küçük Asya kentlerinde “Tetragonos Agora” ile “Biotike Agora” türünden özelleşmiş yapıların varlığının, gıda maddeleri, daha geniş anlamda ticaret için ayrılmış bir yapı fikrinin, fonksiyon olarak macelluma benzer, ancak ondan bağımsız bir gelişime sahip olduğu söylenebilir. Nitekim, Roma İmparatorluk Dönemi’nde Küçük Asya’da yayılmaya başlayan macellumun mimari formu da tetragonos agoralarına benzediğinden, bu mimari formun ve fonksiyonel özelliklerinin adaptasyonunda bir zorluk çekilmemiş olmalıdır”, diye aktarmaktadır.

7.15-7.70 x 3.70 x 4.10 m. ölçülerinde ve korinth düzenindedirler. Kuzey propylon ise bir şapel olarak kullanılmış olabilir ve tabanında mozaik ile taş döşeme bulunmaktadır¹⁹⁶. Dört tarafı farklı ebatlardaki mekanlarla çevrili olan yapının avlusu-meydanı 50.80 x 51.20 m.'lik ölçülere sahip olmakla beraber oldukça geniştir ve orta kısmında tholos¹⁹⁷ bulunmaktadır. Yapının etrafı portikolarla çevrilmiştir, portikoların derinlikleri batı kısmında 6.40 m. doğu kısmında 6.25 m. kuzey kısmında 6.30 m. güney kısmında ise 6.45 m.'dir ve portiko alanlarının zemini mozaikle döşenmiştir. Portikoların ön kısımlarında ise sütunlar bulunmaktadır. Bu sütunlar ikişer sıra olmakla birlikte yirmi ikişer adettir. Tarz olarak korint düzenine sahip olan bu sütunların başlıkları mermer malzemeden olup oldukça niteliklidir¹⁹⁸. Yapının geneli Malzeme bakımından ise oldukça zengindir zira mekanda tek bir malzemeden ziyade her bir mimari eleman için farklı türlerde ve yapılarda taşlar kullanılmıştır. Yapının Geç Roma Dönemi içerisinde blok sıralarında bazı değişikliklere uğramış olduğu görülmektedir. Roma Dönemi'nde kullanılan blokların yerine geç antikite içerisinde moloz ve tuğlalardan yeni duvarlar örüldüğü izlenmektedir. Duvarlarda ise kalın harç izlerinden sıvalar bulunmaktadır¹⁹⁹. Oldukça nitelikli mimari elemanlara ve mimari yapıya sahip olan yapının özellikle macellum olması, bir devlet agorası olan Phaselis Tetragonal Agorası ile işlevsel benzerliklerinin oldukça farklı olmasını sağlamaktadır.

Yapının önemli bir ayrıntısı da bazı mekanların iki taraflı kullanılabilir olmasıdır²⁰⁰. Mekanların arka taraflarında da birer adet kapıları vardır ve bu kapılar sokaklara açılmaktadır. Mekanların içlerinde ise mekanlara özgü değişikliklerin yapıldığı görülmektedir. Bazı mekanlara ikinci kat çıkılırken bazı mekanlarda birleştirilmiş olarak kullanılmaktadır. Dolayısıyla mekanlar ve yapının bütünü ilk evresinden sonra oldukça yoğun değişikliğe uğramış olmakla birlikte mekanlara yapılan eklentiler bu değişikliklerin önemli çoğunluğunu oluşturmaktadır²⁰¹.

---

¹⁹⁶ Özdizbay 2008, 113.

¹⁹⁷ Tholos yapısı ve ayrıntısı için bk. Özdizbay 2008, 115; dini bir fonksiyona sahip olması ile ilgili ise bk. Özdizbay 2008, 116.

¹⁹⁸ Bu mozaikler Işıklıkaya tarafından M.S V. yüzyıla tarihlendirilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. Işıklıkaya 2010, 124-126. Portiko ve sütunların ayrıntıları için ise bk. Özdizbay 2008, 113.

¹⁹⁹ Çokay-Kepçe 2018, 13.

²⁰⁰ Mansel 1971, 143.

²⁰¹ Işıklıkaya 2010, 124-126, 364.

Burası ilk çalışmalar sonrasında A.M. Mansel tarafından macellum olarak tanımlanmış olsa da daha sonra ticaret olarak daha yoğun ve nitelikli bir işleve sahip olması gerekçesiyle agora olarak nitelendirilmiştir. A. M. Mansel yapıyı Geç Antoninler Dönemi'ne (M.S. 161-192) tarihlendirmektedir²⁰².

4.4 Side Macellumu/Agorası

Side macellumu²⁰³, Perge macellumu ile boyutlar ve plan olarak benzerlik göstermektedir. Dıştan ölçüleri 90.80 x 94.00 m olan yapının Küçük Asya'da bilinen en büyük macellum olduğu bilinmektedir²⁰⁴. Portikoları Perge macellumunda olduğu gibi sütunlarla çevrilidir, Perge'de 22'şer sütun bulunurken Side macellumunda 26'şar sıra 8.00 m'yi bulan 100 adet korinth düzeninde sütun bulmaktadır. Sütunların stylobatları Phaselis'te gördüğümüz gibi treverten malzemedен yapılmıştır. Kare formlu mekanlarda olması beklenen dört sıra dükkan sırası burada güneydoğu sırasında dükkan olmaması ile birlikte geç dönem içerisinde eklendiği bilinmektedir. Portikoların derinlikleri ise kuzeydoğuda 7.13 m, kuzeybatıda 3.85 m, güneybatıda 6.70 m'dir, güneydoğuda ise portiko üzerinde dükkan sırası (tabernae) bulunmamaktadır. Portikolar kendi içlerinde önemli değişikliklere uğramışlardır. Perge'de gördüğümüz gibi geç dönem içerisinde bazı dükkanlara ikinci kat eklenmiştir ve duvarlardaki blokların bazılarının yerine moloz duvar örölmüş ayrıca kaba harçtan sıva kaplamaları yapılmıştır. Yapının sıkıştırılmış topraktan oluşturulan avlusunda yine Perge'den bildiğimiz bir tholos yapısı yer almaktadır²⁰⁵. Side macellumunda bulunan Tholos bir Tykhe tapınağı olarak nitelendirilmektedir²⁰⁶. Side agorasının önemli bir başka buluntusu ise bir İmparator Kültü rahibinin heykelidir, dolayısıyla bu buluntu tholosun bir İmparator Kült Tapınağı olduğunu düşündürmüştür²⁰⁷. Kült alanı olarak kullanılmasının dışında Phaselis Tetragonal Agorası'ndan ziyade Perge'de bulunan macellum ile benzerliklerinin daha fazla olmasını sağlamaktadır.

---

²⁰² Mansel 1971, 144.

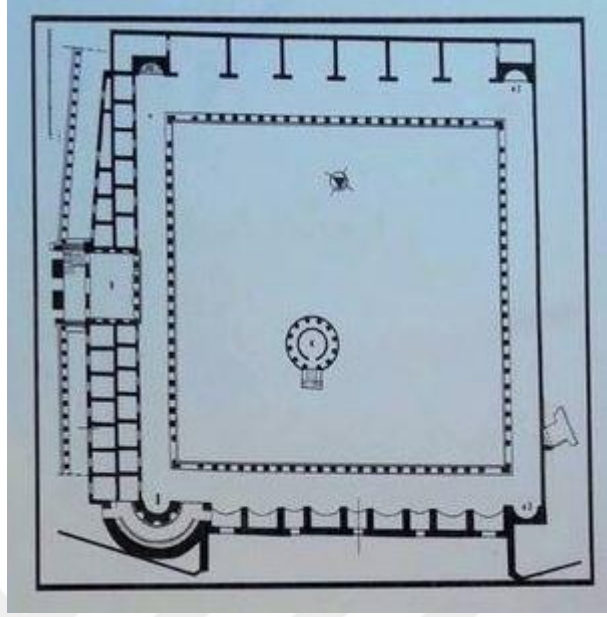
²⁰³ Yapının bir macellum olarak tanımlanması A.M. Mansel tarafından yapılmıştır. Krş. Atik 2002, 131-132.

²⁰⁴ Yapıdaki ilk bilimsel çalışmalar 1811 yılında kaptan Beaufort ile başlamaktadır ilerleyen dönemlerde Lanckoronski ve daha sonra ise A. M. Mansel ile devam etmiştir. Araştırmalarla ilgili ayrıntılı olarak bk. Mansel 1978.

²⁰⁵ Atik 2002, 129 – 140.

²⁰⁶ Özgür 2001, 12 vd.

²⁰⁷ Anadolu 2003, 10.

Fig. 51. Side Agorası Planı

BEŞİNCİ BÖLÜM MATERYAL KÜLTÜR KALINTILARI IŞIĞINDA TETRAGONAL AGORA'NIN DEĞERLENDİRİLMESİ

1980 yılında, Prof. Dr. Cevdet Bayburtluoğlu başkanlığında başlayan Phaselis kazıları kapsamında ve ilerleyen yıllarda Antalya Müzesi koordinatörlüğünde yürütölen kazı çalışmaları sırasında, Tetragonal Agora ve çevresinde gerçekleştirilmiş olan çalışmalarda bulunan eserlerin bir kısmı Antalya Müzesinde sergilenmekte olup bir kısmı da müze deposunda muhafaza edilmektedir.

Söz konusu buluntular detaylı bir şekilde çalışılmamış ve yayınları yapılmamıştır. Gerek Prof. Dr. Cevdet Bayburtluoğlu, gerekse Antalya Arkeoloji Müzesi tarafından yapılmış olan çalışmalar neticesinde kabaca dönemsel olarak tarihlendirilmiş olan söz konusu eserler levha olarak tezin sonuna eklenmiştir.

Buluntuların içerisinde sikkeler önemli bir bölümü kaplamaktadır. Doğu Roma ve Roma Dönemi içerisine tarihlenen sikkelerin hepsi bronz malzemededen yapılmış olup, bir agora kazısından beklenecek miktardan çok daha az sayıdadırlar (Lev. 1a - 6a). Bu durum Tetragonal Agora'nın politik bir agora olması fikrini destekleyecek unsurlardan birisini oluşturmaktadır. Sikkelerin çapı genel olarak 10 – 15 mm. arasında; zđırlıkları ise 0.5 – 1.5 gr. arasında değişmektedir. Büyük çoğunluğu Doğu Roma ve Geç Roma dönemleri içerisine tarihlenebilmektedir. Birçoğu büyük oranda korozyona uğramıştır.

Sikkelerden sonra göze çarpan buluntu grubunu ise metal levhalar oluşturmaktadır. İşlenmemiş şekilde -fakat işlenmeye hazır- dikdörtgen plakalar halinde bulunmuş olan üç adet levhanın işlevleri konusunda birşey söylemek şu an için mümkün görünmemektedir (Lev. 12 a - b - c). Uzunlukları 5.3 – 6.5 cm.; kalınlıkları 0.2 – 0.8 cm. arasında değişkenlik göstermektedir; çapları ise 2.5 cm.'dir. Bunun yanında Doğu Roma Dönemi'ne tarihlenen bir hac parçası da buluntular arasındadır (Lev. 11a). Yapıda bir adet de metal ağırlık bulunmuştur (Lev. 11b). Ağırlığın çapı 0.8 mm. olmakla beraber malzemesi bronzdur ve etrafını çepeçevre dönen halkalara sahiptir. 2.4. mm çapında olan ağırlığın lejantı vardır fakat korozyondan dolayı okunamamaktadır.

Bir diğer buluntu grubu ise cam parçalarıdır. Bu parçaların bir kısmı alt kaide, bir kısmı ise kapak parçası olarak ele geçmiştir. Roma Dönemi içerisine tarihlendirilmiş olan söz konusu parçaların yükseklikleri 2.0 – 2.8 cm.; çapları ise 3.0 – 6.0 cm. arasında değişkenlik göstermektedir (Lev. 13a – 15c).

Yapı içerisinde ele geçen seramik buluntular ise farklı dönemler içerisine tarihlendirilmektedirler. MÖ. V. yy'dan Selçuklu Dönemi'ne kadar oldukça geniş bir zaman

yelpazesi içine tarihlenebilen farklı gruplarda ama az sayıda seramik bulunmaktadır. Özellikle siyah cidarlı Klasik Dönem seramikleri ele geçen en erken tarihli buluntulardır (Lev. 9b - 10a). Bu grup Klasik Dönem içerisine tarihlendirilmiş olsa dahi yapının Klasik Dönem içerisinde kullanım gördüğüne ilişkin -mimari olarak destekleyecek bir kalıntı olmaması dolayısıyla kesin bir veri sağlamamaktadır. Tür olarak farklılık gösteren pişmiş toprak buluntular daha çok kap parçası, Leykthos ağzı, kandil ve tabak parçaları olarak ele geçmiştir (Lev. 7a – 8a – b). Ayrıca Roma Dönemi içerisine tarihlendirilen matara parçası (Lev. 7b) ele geçmiştir, kırmızıya dönük sarı hamur rengindeki malzemenin hayvan, insan ve bitki bezemelerine sahip olduğu izlenmektedir. Buluntular arasında açık devetüyü hamur rengine sahip, üzerinde herhangi bir bezeme bulunmayan Erken Doğu Roma dönemine tarihlenen bir adet kandil parçası da bulunmaktadır. İki adet kap parçasının (Lev. 8b – 9a) ise hangi tür kaba ve kabın ne tarafına ait olduğu bilinmemektedir. Hamur renkleri ikisinin de birbirinden farklıdır. Birisi kırmızımsı renge sahipken diğeri sarımsı bir renge sahiptir ve ikisi de Roma Dönemi içerisinde tarihlendirilmektedir. Bir adet de Selçuklu Dönemi pişmiş toprak buluntusu bulunmaktadır (Lev. 10b).

Mimari bezemeler içerisinde ise bir adet heykel parçası bulunmuştur (Lev. 10a). Yapının cephe tarafında bulunun onurlandırma anıtlarının heykellerine ait olduğu düşünülse de bunu destekleyecek nitelikte kanıtlar bulunmamaktadır. Bir kadın heykelinin göğüs ve göğüs altı bölgesinin bir parçasıdır. 15.5 cm. yüksekliğinde; 9.1 cm genişliğinde ve 5.7 cm derinliğindedir. Roma Dönemi'ne tarihlendirilmektedir.

Epigrafik belgeler ise Doç. Dr. Nihal Tüner Önen tarafından 2008 yılında doktora çalışması olarak yayınlanmıştır. Tetragonal Agora'nın onurlandırma anıtları ve ithaf yazıtından dolayı zengin bir epigrafik buluntuya sahip olduğu görülmektedir. Söz konusu belgeler hem yapının tarihlendirilmesi hem de onurlandırma anıtlarının tarihlendirilmesi açısından kesin verilere ulaşabildiğimiz yegane buluntu grubudur. Bunlardan en erkeni 1985 yılı kazıları sırasında ele geçirilmiş olan Arkaik ve Klasik dönemlere tarihlendirilen iki fragmenttir²⁰⁸. Roma Dönemi'ne tarihli belgeler arasında ise öncelikle Tyndaris isimli hayırseverin yaptırdığı Tetragonal Agora'nın Hadrianus'a adandığını bildiren ithaf yazı öne çıkmaktadır (Belge 2). Yapının monumental kapısının arşitravında bulunan yazıt yapıyı İmparator Hadrianus dönemi içerisinde M.S. 10 Aralık 130 – 9 Aralık 131'e tarihlendirmemizi sağlamaktadır.

---

²⁰⁸ Bayburtluoğlu, KST VII, 375; Krş. Tüner Önen 2008, 366 nr. 64..

Bir diğerk yazıt, Phaselis boulesinin İmparator Hadrianus'u onurlandırdığı ve ithaf yazıtıyla aynı tarihlere tarihlenen yazıttır (Belge 1). Bu iki yazıtla birlikte Tyndaris tarafından İmparator Hadrianus'u onurlandıran bir başka yazıt daha diktirilmiş olduğu görölmektedir (Belge 3).

Diğerk iki yazıt ise Rhodiapolis'li ve İmparator Hadrianus'un yakın arkadaşı olan, kentlere büyük yardımları bulunan Opramoas ile Perge'de görev yapan Consul Q. Voconius Saxa Fidus ve oğlu Q. Voconius Saxa Amyntias'ı onurlandıran yazıtlardır (Belge 4. Bunlardan ise Opramoas yazıtının tarihi bilinmemektedir fakat Consul yazıtı MS 145-146 yılına tarihlendirilmektedir. Opramoas'ın mezarında bulunan yazıttan anlaşıldığı üzere, Opramoas, Lykia'da MS 141 yılında gerçekleşen depremde birçok kente bağışta bulunmuş olmakla birlikte Phaselis için de yardımda bulunmuştur. Yardımın hangi sebeple olduğu bilinmemesine rağmen 12.500 denaria bağış yaptığı bilinmektedir²⁰⁹. Bundan dolayı da bu onurlandırma anıtı yapının cephe kısmına dikilmiştir. Baba Saxa Fidus'u ve oğlu Saxa Amyntias'ı onurlandıran anıtın ise, yine Opramoas gibi, MS 141 yılında gerçekleşen depremde tamirat çalışmalarına verdikleri destekten ötürü dikilmiş olabileceği yönünde bir görüş vardır. Sadece Phaselis'e değil, Pamphylia ve Lykia'da bulunan Perge, Rhodiapolis, Kyanaeae ve Komama kentlerinde ele geçen yazıtlarda da Saxa adını görebiliriz ayrıca Saxa Lykia valisi olarak göre yapmıştır²¹⁰.

---

²⁰⁹ Tüner-Önen 2008, 250-251.

²¹⁰ Tüner-Önen 2008, 326 vdd.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Phaselis kuruluşundan itibaren yoğun ticaret hacmine sahip kentlerden birisi olmuştur. Hem ev sahipliği yaptığı üç doğal limanı, hem de Akdeniz deniz ticaret yollarının üzerinde olması nedeniyle geç dönemlere kadar ticaret hacmini korumuştur. Antik kaynaklardan anlaşıldığı üzere Hellenistik Dönem’de kentte en az bir agora yapısı bulunmaktadır. Roma Dönemi’yle birlikte hem kent planlamacılığında hem de işlevsel ve fonksiyonel olarak birden fazla agoraya ihtiyaç duyulması sebebiyle, agora sayısının arttığı gözlenmektedir. Ticaret hacmi, özellikle ihracatın bu kadar yoğun olduğu bir kentte, birden fazla agora olması kaçınılmazdır. Tetragonal Agora, atıf yazıtından da anlaşılacağı üzere, İmparator Hadrianus’un ikinci doğu seyahati sırasında –MS 131/2 yıllarında- inşa edilmiştir. Yapı inşa edilmeden önce, etrafında var olduğunu bildiğimiz tek yapı Domitianus Agorası’dır. Dolayısıyla yapının güney tarafı doğal bir sınır içermektedir. Fakat güney kesiminde yer alan Büyük Hamam ve Gymnasium kompleksi MS III. yüzyıla tarihlendirilmektedir ve kendisinden önce bulunduğu alanda başka bir yapı var mıdır bilinmemektedir. Dolayısıyla güney bölümünde yapının kuzey-güney hattında 37.00 m olmasına neden olacak bir doğal sınır bulunmamaktaydı. Fakat yapının düzenli İon kentleri içerisinde görülmeye başlanan bir tür olan Tetragonal formda bir agora olması bilinçli bir şekilde inşa edilmiş olduğunu göstermektedir. Konum olarak bir zorunluluktan ziyade, kent meydanını çevreleyen bir yapı inşa edilmek istenmiş olabilir. Nitekim Tetragonal Agora güney kuzey hattında anacaddeye paralel uzanmamakta, kuzeye doğru dış bükey bir hamle yapmaktadır ve bu nedenle de meydanı 6.00 m kadar daraltmaktadır. Bu meydanın bir çember içerisinde olmasını da sağlamış gözükmektedir. Muhtemelen agora inşa edilirken, kent meydanı, Tetragonal Agora, Küçük Hamam ve Tiyatrou bir kompleks halinde tasarlanmış ve bu dışa doğru bükeylik bilinçli olarak verilmiştir. Bu evre içerisinde kentte bir imar faaliyetinin hakim olduğu gözlemlenmektedir, Tetragonal Agora da bu imar faaliyetleri içerisinde inşa edilmiştir. Yapı bu yönüyle düzenli bir agoradır ve bu tarz agoralar genelde MS II. yüzyılda yoğun olarak görülmektedirler fakat Tetragonal Agora olarak adlandırılanlar azdır²¹¹.

Dönemsel olarak Tetragonal Agora içerisinde, İmparatorluk Dönemi’nden erkene tarihlendirme yapılabilecek herhangi bir mimari kalıntı bulunmadığı görülmektedir. Fakat geçmiş yıllarda yapılan çalışmalar sırasında ele geçen Arkaik ve Klasik dönemlere tarihli

---

²¹¹ Tetragonal Agoralar için bk. Sf 5.

yazıtlar ve siyah figürlü seramik parçaları her ne kadar kesin kanıtlar olarak sunulmasa da söz konusu alanın erken dönemine ilişkin ihtimaller olarak kayda geçirilmişlerdir. Her ne kadar Lykia Bölgesi'nde Arkaik Dönem'e tarihli herhangi bir agora kalıntısına ulaşılamamış olsa da, ilk kuruluşundan itibaren bir *polis* olarak kurgulanmış olan Phaselis'te, *polis*in olmazsa olmaz yapılarından olan agora yapısının bulunmuş olması akla yatkın gelmektedir. Keza Hellenistik Dönem agoraları da bölgede son derece azken, Phaselis'te Hellenistik Dönem'de bir agora yapısının bulunduğu bilinmektedir. Bu sebeple Tetragonal Agora alanında erken döneme giden bir öncülünün olup olmadığı şu an için açıkta kalan bir soru olsa da ihtimal kapsamında değerlendirilebilir.

Hadrianus Dönemi agorasında üç kullanım evresi göze çarpmaktadır. Bunların ilki inşa edildiği dönem olan MS II. yüzyıl, yani Roma İmparatorluk evresidir. Bu evre içerisinde yapının dört tarafının portikolarla çevrili olduğu düşünülmektedir. Nitekim yakın örneklerine bakıldığında Tetragonal formlu agoraların bu planda inşa edildikleri görülmektedir. Portikoların içlerinin dükkanlarla çevrili olduğuna dair herhangi bir bilgi veya kalıntı elimize geçmemiştir. Bunlara karşın yapının güneybatı kısmında kemerli bir girişin olması ve bu girişin aynı zamanda Domitianus Agorası'nın emtia girişiyle karşılıklı olması, yapı içerisinde emtia hareketi olduğunu düşündürebilir. Fakat şimdiye kadar bunu kanıtlayacak herhangi bir somut veriye ulaşılamamış olmasının yanında yapının ithaf edildiği imparator Hadrianus'un 'Olympios' sıfatıyla anılması, söz konusu yapının imparatoru tanrıallaştırma amacı güden kültürel bir işleve de sahip olabileceğini düşündürmektedir. Dolayısıyla Tetragonal Agora içerisinde işlev olarak hem ticari hem de kült alanı olarak kullanıldığını gösteren emareler yer almaktadır.

Yapı sınırlandırılmış biçimdedir ve dört tarafı kapalı haldedir. Özellikle Doğu Roma İmparatorluk Dönemi inşa faaliyetleri sırasında son derece değiştirilmiş olan yapının, Roma İmparatorluk Dönemi içerisinde hangi şekillerde kullanıldığını açıklamak son derece zordur. Portikolar üzerinde yer alan mimari emareler kaldırılmıştır, Doğu Roma Dönemi kullanımına uygun bir hale getirilmeye çalışıldığını gördüğümüz birtakım duvarlar inşa edilmiştir ve yapının ortasına bir bazilika inşa edilerek yapının agora işlevi yok edilmiştir. Dolayısıyla mimari bütünlükten söz etmek imkansızlaşmıştır. Mekanların kaldırılmasından ve buluntuların da kaldırılmış olan mekanların, kaldırılmadan önceki işlevleri hakkında bilgi vermektense çok uzak olmasından dolayı kesin yargılara varmak da güçleşmektedir. Gerek kültürel gerekse ticari faaliyetleri kesin olarak tanımlamamızı sağlayan herhangi bir buluntuya hem mimari hem de

arkeolojik olarak ulaşılamamıştır. İşlevsel olarak herhangi bir tartışma yürütülemeyen söz konusu dönem içerisinde, mimari açıdan inceleme yapıldığında, yapının genelinde bezeme açısından son derece sade bir üslup benimsendiği söylenebilir. Monumental kapının treverten blokları hariç yapının genelinde herhangi bir mimari bezemeye ulaşılamamıştır. Kentin aynı dönemde inşa edilen diğer yapılarına bakıldığında da aynı çıkarıma ulaşılmaktadır²¹².

Genel olarak monumental giriş kapısı, yapının cephe bölümünde bir podyumun olması ve bu podyum üzerinde kentin ve bölgenin ileri gelenlerine adanmış yazıtların ve heykellerin yer alması, yapının cephe kısmında bir nymphaion'un inşa edilmiş olması ve yapının ithaf yazıtında Hadrianus'un 'olympus' sıfatını almış olması, yapının Roma Dönemi'nde bir kült merkezi olarak faaliyet göstermiş olabileceğine ilişkin görüşleri destekler niteliktedir. Dolayısıyla yapının Roma Dönemi'nde ağırlıklı olarak kült alanı işlevi göstermesinin yanı sıra, 'kısmi' olarak da ticari fonksiyona sahip olduğu çıkarımı yapılabilir. Bu durumu ise bölgedeki en yakın örneği olan Ksanthos Batı Agorası²¹³ ile karşılaştırabiliriz. Nitekim her iki yapı da içerisinde bir bazilikal alan bulunduran, tetragonal formda inşa edilmiş agoralardır.

Yapının ikinci evresi olan Doğu Roma Evresi ise çok karışık bir görünüme sahiptir. Yapı öncelikle agora yapısından arındırılıp bir dini alana çevrilmiştir. Kentin genel durumu, özellikle akropol alanında bulunan dini yapıların çoğunluğundan anladığımız kadarıyla bu dönemde oldukça iyidir ve bir refah durumu kendini iyi derecede belli etmektedir. Nitekim, yapı içerisinde bulunan Doğu Roma İmparatorluk Dönemi buluntuları da bunu destekler niteliktedir. Kentin bütününde kazılmamış olsalar dahi oldukça yoğun bir Doğu Roma İmparatorluk Dönemi kilise yapısı bulunmaktadır. Fakat kent merkezinde, özellikle meydanın olduğu alanda ve Roma İmparatorluk Dönemi içerisinde İmparatora adanmış nitelikte bir yapının içerisine bir bazilika inşa etmek bu alana verilen önemi göstermektedir. Nitekim dış cephe olarak agoradan kalan duvar sistemi korunmuş, büyük olasılıkla sandviç sistem olan duvarların iç bölümdeki blokları bazilikada devşirme malzeme olarak kullanılmış ve kaldırılan bu bloklar yerine iç duvarların hepsine moloz duvar örgülerle statik olarak korunma

---

²¹² Küçük Hamam, Latrina ve Tiyatronun sahne binasında aynı türden bloklarla, aynı işçiliğe, aynı tür duvar yapısına ve aynı sadelikle inşa edilmiştir ve bu da bize bu dönemde yapılan imar faaliyetlerinin tek bir noktadan ve belki de tek bir ustanın elinden oluştuğunu göstermektedir.

²¹³ Dönmez 2014 b.a.

sağlanmıştır. Büyük oranda korunmuş olsa dahi duvarların kısmen de olsa onarımlar geçirmiş olduğu görülmektedir.

Yapının işlevsel olarak değiştirilmesi özellikle kuzey ve güney bölümlerinde olmuştur. Kuzey bölümlerde dükkanlar kaldırılarak dört oda oluşturulmuştur. Kuzeydoğu bölümünde yer alan ikinci alanda odanın tümünde mozaik görülmektedir ve apsis yapısının her iki tarafında da iki adet kapı bulunmaktadır. Hem mozaikten hem de bazilikanın içerisine giren bu kapılardan dolayı buranın doğrudan din adamları tarafından giriş için kullanılan bir bölüm olduğu düşünülmektedir.

Güney portiko sırasında ise dükkanlar tamamen kaldırılmış ve boş bir koridor bırakılarak portikonun sonuna kiliseye basamaklı bir giriş inşa edilmiştir. Kapının sadece basamakları kalmıştır ve kilisenin duvarının bu bölümü yıkılmıştır. Kilisenin nartexine giriş yapılan bu bölüm ise halk tarafından kullanılan bölüm olmalıdır. Ayrıca bu bölüm direk kilisenin içerisine değil, öncelikle nartex alanına doğru açılmaktadır. Nartex alanıyla kilisenin iç bölümü arasında bir kapı daha bulunmaktadır.

Üçüncü evresinde ise stylobat sırasının kuzey kesiminin kaldırılıp aynı düzlemde bir duvar ve bu duvarla doğrudan bağlantılı, güney kesime doğru, yapının avlusuna bir oda inşa edilmiştir. Duvarın içerisinde önemli ölçüde şipolyen malzeme kullanıldığı görülmektedir ve duvar işçiliği olarak da Doğu Roma işçiliğinden ziyade Olympos'ta kışlak olarak kullanılan mekanların işçiliğine benzetilmektedirler²¹⁴.

Kentin Roma İmparatorluk Dönemi içerisindeki iki agorasından birisi olan Phaselis Tetragonal Agorası, kentin düzenli İon kentleri düzeninde inşa edilen yapısı içerisinde merkezi konumda bulunmaktadır ve hem ticaret hem de kült alanı olarak işlev gördüğü söylenebilmektedir. Lykia Bölgesi içerisinde, Ksanthos ile birlikte iki adet Tetragonal Agora'dan birisidir ve muhtemel olarak kısmen ticari işlevi de olan, politik bir devlet agorası olarak hizmet vermektedir²¹⁵.

---

²¹⁴ Beaufort 1818, 44; Ayrıca bkz. Uçkan et al. 2017, 31-48.

²¹⁵ Schäfer 1981, 93.

BİBLİYOGRAFYA

Antik Kaynaklar ve Kısaltmalar Listesi

- Hdt. (= Herodotos, *Historiai*) Kullanılan Metin ve Çeviriler: Herodotos, *The Persian Wars*. Trans.: A. D. Godley, vols. I-IV. Cambridge - Massachusetts -London 1920-200412 (The Loeb Classical Library).
Herodotos, Tarih. Çev.: M. Ökmen. İstanbul 1991
Himerius, *Man and the Word, The Orations of Himerius*
- Aristot. Pol (= Aristoteles, *Politika*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Aristoteles, *Politica*. Trans.: H. Rackham, vol. XXI. Cambridge - Massachusetts - London 200510 (The Loeb Classical Library).
Eubolos
- Cass. Dio (=Cassius Dio, *Rhomaika*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Roman History. With an English translation by E. Carry I-IX. London 1914-1927.
- Eutr. (= Eutropius, *Breviarium ab urbe condita*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Breviarum ab Urbe Condita of Eutropius*. Translated with an introduction and commentary by H. W. Bird. Liverpool 1993.
- Himerios, *Orat.* (=Himerius Sophista, *Orationes*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Himerii sophistae Declamationes*. Ed. F. Dübner, Paris 1849.
- Ksen. *Hell.* (= *Ksenophon, Hellenika*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Yunan Tarihi (Hellenika)*. Çev. S. Sinanoğlu, Ankara 1999.
- Paus. Paus. (= Pausanias, *Periegesis tes Hellados*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Pausanian Description of Greece*. With an English translation by W. H. Jones I-V. London, New York 1918-1935 (The Loeb Classical Library).
- Plin. (= G. Plinius Secundus "Yaşlı", *Naturalis Historia*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Pliny Natural History*. With an English translation by H. R. Rackham, W. H. S. Jones, D. E. Eichholz I-X. Cambridge, Mass.- London 1938-1971 (The Loeb Classical Library).
- Plut. *Alex.* (= *Plutarkhos, Aleksandros*) Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Plutarch's Lives*. Ed. B. Perrin I-XI. London-New York 1959.
- Plut. mor. (= Plutarkhos, *Moralia*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Plutarkhos, Moralia: Sayings of Kings and Commanders. Sayings of Romans. Sayings of Spartans. The Ancient Customs of the Spartans. Sayings of Spartan Women. Bravery of Women*. Trans.: F. C. Babbitt, vol III. Cambridge -Massachusetts - London 1931 (The Loeb Classical Library).
Pausanias

- Polyb. (= Polybios, Historiai) Kullanılan Metin ve Çeviri: The Histories. With an English translation by W. R. Paton I-VI. Cambridge, Mass.-London 1922 vd. (The Loeb Classical Library).
- SHA The Scriptorum historiae augustae. With an English translation by David Magie I-III. London 1921-1932
- Vitr. de Arch. (= Marcus Vitruvius Pollio, De Architectura) Kullanılan Metin ve Çeviri: On Architecture. With an English translation by F. Granger I-II. London-New York 1931-1934. Cassius Dio, Vol. VIII

Modern Literatür

- Abbasoğlu 2009 H. Abbasoğlu, *Perge 2008*, Anmed 7, 2009, 61–69
- Akamatis 1999 I. M. Akamatis, “Αγορά Πέλλας: 15 χρόνια αρχαιολογικής έρευνας”. Ed. J. Vokotopoulou, Ancient Macedonia-Sixth International Symposium held in Thessaloniki, October 15-19, 1996. Vol 1. Thessaloniki (1999) 23-43.
- Akamatis 2012 I. M. Akamatis, “L’agora de Pella”. Eds. V. Chankowski – P. Karvonis, Tout vendre, tout acheter: structures et equipements des marches antiques: actes du colloque d’ Athenes, 16-19 juin 2009. Paris: (2012) 49-59.
- Akarca 1972 A. Akarca, Şehir ve Savunması. İstanbul 1972.
- Akşit 1976 O. Akşit, Roma Tarihi. İstanbul 1976.
- Anadolu 2003 M. U. Anadolu, “Antik Çağ’da Et ve Balık Pazarları” İstanbul 2003.
- Alanyalı H. S. Alanyalı, “Perge Antik Kentindeki Şehircilik Anlayışı”. Edebiyat Fakültesi Dergisi, 2/2 (2004) 1-15.
- Alcock 1993 S. E. Alcock, Graecia Capta-the Landscapes of Roman Greece. Cambridge 1993.
- Atik 2002 “Anadolu Macellumları Tipolojik Araştırması, Pamphylia ve Pisidia Macellumları Işığında Bir Tipoloji Denemesi”, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi. Ankara 2002.
- Aygün 2012 Ç. A. Aygün, Andriake Mureks Boya Endüstrisi. İstanbul 2016.

- Aygün 2018 Ç. A. Aygün, Myra'nın Limanı Andriake'nin Yerleşim Planı. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Akdeniz Üniversitesi. Antalya 2012.
- Baity 1991 J.-C. Baity, Curia Ordinis: recherches d'architecture et d'urbanisme antiques sur les curies provinciales du monde romain. Brussels 1991.
- Barrow 2002 R. H. Barrow, Romalılar. İstanbul 2002.
- Bayburtluoğlu 2004 C. Bayburtluoğlu, Lykia, Ankara 2004.
- Bayburtluoğlu *KST V* C. Bayburtluoğlu, 1982 Phaselis Kazısı Raporu, KST V (1982[1983]) s. 181-189.
- Bayburtluoğlu *KST VI* C. Bayburtluoğlu, 1983 Phaselis Kazısı Raporu, KST VI (1983[1984]) s. 301-312.
- Bayburtluoğlu *KST VII* C. Bayburtluoğlu, Phaselis Kazısı Raporu, KST VII (1985[1986]) s. 373-386
- Beaufort, *Karamania* F. Beaufort, Karamania or a Brief Description of the South Coast of Asia Minor and of the Remains of Antiquity etc., Londra 1818.
- Benjamin 1963 A. S. Benjamin, "The Altars of Hadrian in Athens and Hadrian's Panhellenic Program". *Hesperia* 32 (1963) 57-87.
- Bingöl 2006 O. Bingöl, "Die Agora von Magnesia am Maander". Ed. W. Höpfner – L. Lehmann, Die griechische Agora. Mainz am Rhein (2006) 59-65.
- Bintliff 1991 J. L. Bintliff, The Annales School and Archaeology. Leicester 1991.
- Birley 1997 A. R. Birley, Hadrian the Restless Emperor. London 1997.
- Blackman 1981 D. J. Blackman, "Brief History of the City, based on the Ancient Sources". Ed. J. Schäfer, Phaselis. Tübingen (1981) 31-37.
- BNP Brill's New Pauly, Encyclopaedia of the Ancient World. Eds. H. Cancik – H. Schneider. Leiden.
- Boatwright 2000 M. T. Boatwright, Hadrian and the Cities of the Roman Empire. Princeton 2000.

- Bowersock 1969 G. W. Bowersock, *Greek Sophists in the Roman Empire*. Oxford 1969.
- Bowersock 1982-83 G. W. Bowersock, "Hadrian and Metropolis". *HAC* (1982-83) 82-86.
- Braudel 2009 F. Braudel, *Center Commemorating the Longue Durée*. Binghampton 2009.
- Burns 1976 A. Burns, "Hippodamus and the Planned City." *Historia* 25 (1976) 414-428.
- Burrell 2004 B. Burrell, *Neokoroi. Greek Cities and Roman Emperors*. Leiden 2004.
- Cahill 2002 N. Cahill, *Household and City Organization at Olynthus*. New Haven 2002.
- Camp 1980 J. M. Camp, *Gods and Heroes in the Athenian Agora. Excavations of the Athenian Agora Picture Book 19*. New Jersey 1980.
- Camp 1986 J. M. Camp, *The Athenian Agora-Excavations in the Heart of Classical Athens*. London 1986.
- Camp 1994 J. M. Camp, "Before Democracy: Alkmaionidai and Peisistradai". Eds. T. W. D. E. Coulson, O. Palagia, T. L. S. Jr, H. A. Shapiro – F. J. Frost, *The Archaeology of Athens and Attica under the Democracy-Proceedings of an International Conference Celebrating 2500 Years Since the Birth of Democracy in Greece, Held at the American School of Classical Studies at Athens, 4-6 December 1992*. Oxford (1994) 7-12.
- Cavalier – Descat 2012 L. Cavalier – R. Descat (eds.), *Basiliques et agoras de Grece et d'Asie Mineure*. Bordeaux 2012.
- Chankowski – Karvonis 2012 V. Chankowski – P. Karvonis (eds.), *Toutvendre, tout acheter: structures et equipements des marches antiques: actes du colloque d'Athenes, 16-19 juin 2009, Scripta antiqua*. Paris 2012.
- Christodoulou 2000 P. Christodoulou, *3rd Century AD*. Unpublished PhD Thesis. Aristotle University of Thessaloniki. Thessaloniki (2000).

- Coulton 1976 J. J. Coulton, *The Architectural Development of the Greek Stoa*. Oxford 1976.
- Crane 1997 G. Crane, "Oikos and Agora: Mapping the Polis in Aristophanes' *Wasps*". Ed. G. W. Dobrow), *The City as Comedy: Society and Representation in Athenian Drama*. Carolina (1997) 198-229.
- Crielaard 2009 J. P. Crielaard, "Cities". Eds. K. A. Raaflaub – H. van Wees, *A Companion to Archaic Greece*. Chichester (2009) 349-372.
- Çokay-Kepçe S. Çokay-Kepçe, "Yeni Veriler Işığında Perge Macellumu Hakkında Gözlemler". *Mimarlar Arkeologlar Sanat Tarihçileri Restoratörler Ortak Platformu E-Dergisi*, 12/1 (2018) 10-20.
- Davis 1960 W. S. Davis, *A Day in Old Athens*. New York 1960.
- Dickenson 2017 C. P. Dickenson, *On the Agora-Power and Public Space in Hellenistic and Roman Greece*. Oxford 2017.
- Dönmez 2014 A. Dönmez, *Ksanthos Kenti Batı Agorası*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi. Antalya 2014.
- Dörtlük, *KST III* K. Dörtlük, 1980 yılı Phaselis arkeolojik çalışmaları, *KST III*, 1981, s. 80-82.
- Erim 1986 K. Erim, *Aphrodisias City of Venus Aphrodite*. New York 1986.
- Errington 2008 R. M. Errington, *A History of the Hellenistic World 323-30 BC*. Oxford 2008.
- Evangelidis 2014 V. Evangelidis, "Agoras and Fora: Developments in the Central Public Space of the Cities of Greece During the Roman Period". *Annual of the British School at Athens* 109 (2014) 335-356.
- Evans 2001 G. Evans, *Cultural Planning an Urban Renaissance*. New York 2001.
- Fellows 1838 Ch. Fellows, *Journal written during an excursion in Asia Minor*, 1838 (1839).
- Fırat 2016 M. Fırat, *Antik Çağ'da Taş Duvar İşçiliği*, İstanbul 2016

- Garland 1987 R. Garland, *The Piraeus-from the Fifth to the First Century B.C.* London 1987.
- Gomme 1978 A. W. Gomme, "Agoronomoi", *The Oxford Classical Dictionary*. Oxford (1978) 28.
- Green 1990 P. Green, *Alexander to Actium-The Evolution of the Hellenistic Age*. California 1990.
- Grey 2016 C. Grey, *Hadrian the Traveler.*, São Paulo 2016.
- Gülbay 2009 O. Gülbay, *Anadolu'da İmparator Hadrian Dönemi İmar Faaliyetleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi. İzmir 2009.
- Habicht 1997 C. Habicht, *Athens from Alexander to Antony*. Cambridge 1997.
- HAC *Historia-Augusta-Colloquium*. Bonn 1963.
- Halfmann 1986 H. Halfmann, *Itinera principum, Geschichte und Typologie der Kaiserreisen im Römischen Reich*. Stuttgart 1986.
- Hansen 1998 M. Hansen, *Polis and City-State an Ancient Concept and its Modern Equivalent*. Copenhagen 1998.
- Hansen 2006 M. Hansen, *Polis, an Introduction to the Ancient Greek City-State*. Oxford 2006.
- Heichelheim F. M. Heichelheim, "Constitutio Antoniniana" and the Three Other Decrees of the Emperor Caracalla Contained in Papyrus Gissensis 40", *he Journal of Egyptian Archaeology* 26 (1941) 10-22.
- Hesperia *Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens*. 1932 - .
- Hoepfner – Lehmann 2006 W. Hoepfner – L. Lehmann (eds.), *Die Griechische Agora-Bericht Über ein Kolloquium am 16 März 2003 in Berlin*. Berlin 2006.
- Holscher 1998 T. Holscher, *Öffentliche Räume in frühen griechischen Städten, Schriften der Philosophisch-historischen Klasse der Heidelberger Akademie der Wissenschaftem* 1. Heidelberg 1998.

- IstMitt. Istanbuler Mitteilungen. 1933 - .
- Işıklıkaya 2010 Işıklıkaya, I., Perge Mozaikleri. Macellum, Güney Hamam ve Geç Dönem Meydanı Doğu Portiği, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2010
- JHS Journal of Hellenic Studies. 1880-2014.
- JRS The Journal of Roman Studies. 1910 - .
- Kenzler 1999 U. Kenzler, Studien zur Entwicklung und Struktur der griechischen Agora in archaischer und klassischer Zeit. Frankfurt am Main 1999.
- Kızgut 2017 İ. Kızgut, "Antalya Tahtalı Dağ Çevresi Yerleşimlerine İlişkin Yeni Bulgular ve Öneriler", Cedrus V (2017) 199-215.
- Kolb 1981 F. Kolb, Agora und Theater, Volks- und Festversammlung. Berlin 1981.
- Kolb 2002 F. Kolb, "Agora". BNP I (2002) 349-355.
- Koukoubou – Psarra 2011
- A. Koukoubou – E. Psarra, "Η αγορά της αρχαίας Μίεζας: Η δημόσια όψη μιας σημαντικής μαχεδονικής πόλεως." in The Agora in the Medite"anean. From Homeric to Roman times. Proceedings of an International Conference Held at Kos 14-17 April 2011, ed. A Giannikouri, Athens: Υπουργείο Πολιτισμού και Τουρισμού, Αρχαιολογικό Ινστιτούτο Αιγαιακών Επουδών. 209-222.
- KST T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü. Kazı Sonuçları Toplantısı. Kaynak: <<http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR-44760/kazi-sonuclari-toplantilari.html>>.
- Kyle 1987 D. G. Kyle, Athletics in Ancient Athens. Leiden 1987.
- Lane-Fox 1986 R. Lane-Fox, Pagans and Christians. London 1986.

- Lang 2004 M. Lang, *The Athenian Citizen Democracy in the Athenian Agora*. New Jersey 2004.
- Lavan 2006 L. Lavan, "Fora and Agorai in Mediterranean Cities: Fourth and Fifth Centuries AD". Eds. W. Bowden, C. Machado – A. Gutteridge, *Social and Political Life in Late Antiquity. Late Antique Archaeology 3*. Leiden (2006) 195-250.
- Lefebvre 1991 (1974) H. Lefebvre, *The Production of Space*. Trans. D. Nicholson Smith. Oxford 1991 (1974).
- Levick 2000 B. M. Levick, "Greece and Asia Minor". Eds. A. K. Bowman, P. Garnsey – D. Rathbone, *The Cambridge Ancient History. Volume XI: The High Empire A.D. 70-192*. Cambridge (2000) 604-634.
- Lidell – Scott H. G. Lidell - L. Scott, *Greek – English Lexicon*, New York, 1883.
- MacMullen 2000 R. MacMullen, *Romanization in the Time of Augustus*. New Haven 2000.
- Mansel et al. 1956 A. M. Mansel, G. Bean, J. İnan, "Side Agorası ve Civarındaki Binalar". (1965)
- Mansel, A. M. 1971 "1971 Perge Kazısı", *TAD 20-2*, s.143-153.
- Mansel 1978 A. M. Mansel, *1947 – 1966 Yılları Kazıları ve Araştırmalarının Sonuçları*. Ankara 1978.
- Martin 1951 R. Martin, *Recherches sur l'agora Grecque-etudes d'histoire et d'architecture urbaines*. Paris 1951.
- Millar 1993 F. Millar, "The Greek City in the Roman Period". Ed. M. H. Hansen, *The Ancient Greek City-State*. Copenhagen (1993) 232-260.
- Millett 1998 P. Millett, "Encounters in the Agora". Eds. P. Cartledge, P. Millet – S. von Reden, *Kosmos - Essays in Order, Conflict and Community in Classical Athens*. Cambridge (1998) 203-228.
- Mitchell 1987 S. Mitchell, "Imperial Building in the Eastern Roman Provinces". *Harvard Studies in Classical Philology 91* (1987) 333-365.
- Neils – Tracy 2003 J. Neils – S. Tracy, *The Games at Athens*. New Jersey 2003.
- Nerantzis 1997 I. G. Nerantzis, *Η αγχαία Στπάτηξη Αχαρνανίας--Μυημειαξη τοπογραφία επιγρφίες αρχαιολογοχα ενρέματα*. Athens 1997.

- Nielsen 1993 I. Nielsen, *Thermae et Balnea: the Architecture and Cultural History of Roman Public Baths*. Aarhus 1993.
- Oktan 2011 M. Oktan, "Roma'nın Anadolu'daki Yapı Politikası. Yayınlanmamış Doktora Tezi." Akdeniz Üniversitesi. Antalya 2011.
- Owens 1991 E. J. Owens, *The City in the Greek and Roman World*. London 1991.
- Öner 2018 F. Öner, "Phaselis Antik Kenti Küçük Hamam'ı ve Latrina'sında Kullanılan Yapıtaşları ve Bu Yapıtaşların Bozuşmaları". *Phaselis IV* (2018) 351-360.
- Öner 2018 Ç. Öner, Doğu Akdeniz Liman Kentlerinde Yıkınma ve Temizlik Mimarisine Örnek: Phaselis Küçük Hamamı ve Latrinası. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi, Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü. Antalya 2018.
- Özdilek 2016 B. Özdilek, "Lykia Tiyatrolarına Genel Bakış", *Cedrus IV* (2016) 139-185.
- Özdizbay 2008 A. Özdizbay, "Perge'nin M.S. 1.-2. Yüzyıllardaki Gelişimi. Yayınlanmamış Doktora Tezi." İstanbul Üniversitesi. İstanbul 2008.
- Özgür 2001 E. Özgür, *Perge*. İstanbul. 2001
- Özlem-Aytaçlar 2009 P. Özlem-Aytaçlar, "Küçük Asya'nın Romanizasyonu", *Doğu Batı* 1/149 (2009) 286-296.
- Pierart 1998 M. Pierart, "L'itineraire de Pausanias a Argos". Eds. A Pariente – G. Touchais, *Argos et l'argolide: topographie et urbanisme. Actes de La Table Ronde internationale*. 28/4-1/5/1990. Athenes-Argos.. Paris (1998) 337-356.
- Pirenne 2012 H. Pirenne, *Ortaçağ Kentleri*, İstanbul 2012.
- RE Paulys Real-Encyclopaedie der Classischen Altertumswissenschaft. Hrg. G. Wissowa. Stuttgart.

- Rizakis 1997 A.D. Rizakis, "Roman Colonies in the Province of Achaia: Territories, Land and Population". Ed. S. E. Alcock, *The Early Roman Empire in the East*. Oxford (1997) 15-36.
- Rizakis 2010 A. D. Rizakis, "Peloponnesian Cities under Roman Rule: The New Political Geography and its Economic and Social Repercussions". Eds. A. D. Rizakis – C. E. Lepenioti, *Roman Peloponnese III. Society, Economy and Culture under the Roman Empire: Continuity and Innovation*. *Meletemata* 63. Paris (2010) 1-18.
- Schäfer et al. 1981 H. Schläger, D. J. Blackman, H. Bremer, J. Christern, P. Knoblauch – J. Schäfer, "Phaselis Beiträge zur Topographie und Geschichte der Stadt und ihrer Häfen". Ed. J. Schäfer, *IstMitt.* 24 (1981) 542-561.
- Scherrer 2001 P. Scherrer, "The Historical Topography of Ephesos". Ed. D. Parrish, *Urbanism in Western Asia Minor: New Studies on Aphrodisias, Ephesos, Hierapolis, Pergamon, Perge and Xanthos*. *Journal of Roman Archaeology Supplement* 45. Portsmouth (2001) 57-93.
- Scherrer et al. 2006 P. Scherrer, E. Trinkl, S. Fabrizii-Reuer – M. Scherrer, *Die Tetragonos Agora in Ephesos: Grabungsergebnisse von archaischer bis in byzantinische Zeit, ein Überblick Befunde und Funde klassischer Zeit*. Vienna 2006.
- Seve 2012 M. Seve – P. Weber, *Guide du forum de Philippes. Sites et monuments* 18. Athens 2012.
- Shingley – Hansen 2006 G. Shingley – M. H. Hansen, "The Polis and Federalism". Ed. G. R. Bugh, *The Cambridge Companion to the Hellenistic World*. Cambridge (2006) 52-72.
- Shingley 2000 G. Shingley, *The Greek World after Alexander, 323-30 BC*. London 2000.
- Sielhorst 2015 B. Sielhorst, *Hellenistische Agorai-Gestaltung, Rezeption und Semantik eines urbanen Raumes, Urban Spaces*. Berlin 2015.

- Spawforth – Walker 1985 A. J. Spawforth – S. Walker, “The World of the Panhellenion. I. Athen and Eleusis”. *JRS* 75 (1985) 78-104.
- Szanto 1894 E. Szanto, “Agora(2)”. *RE I* (1894) 877-891.
- Themelis 2012 P. Themelis, “The Agora of Messene”. Eds. V. Chanowski – P. Karvonis, *Tout vendre, tout acheter. Structures et equipments des marches antiques. Actes du colloque d’Athenes, 16-19 Juin 2009. Paris (2012) 37-47.*
- Thompson – Wycherley 1972 H. A. Thompson – R. E. Wycherley, “The Agora of Athens: The History, Shape and Uses of an Ancient City Center”. *The Athenian Agora. Volume 14. New Jersey (1972) 1-257.*
- Thompson 1950 H. A. Thompson, “Excavations in the Athenian Agora”. *Hesperia VI (1950) 218.*
- Thompson 1961 H. A. Thompson, “The Panathenaik Festival”. *Jahrbuch des deutschen Archaeologischen Instituts und Archaeologischer Anzeiger 76 (1961) 224-231.*
- Tüner-Önen 2008 N. Tüner Önen, “Phaselis Antik Kenti ve Teritoryumu. Yayınlanmamış Doktora Tezi”. Akdeniz Üniversitesi. Antalya 2008.
- Uçkan et al 2017 B. Y. Uçkan, Ö. E. Öncü, S. Evcim, “Olympos Hellenistik ve Roma Dönemi Mimari Araştırmaları: Köprü, Köprü Caddesi ve Kent Surları”, ANMED, *Olympos I: 2000 – 2014 Araştırma Sonuçları (2017) 31-48.*
- Vernant 1983 J. P. Vernant, *Space and Political Organisation in Ancient Greece: Myth and Thought Among the Greeks. London (1983).*
- Vlassopoulos 2007 K. Vlassopoulos, “Free Spaces: Identity, Experience and Democracy in Classical Athens”. *The Classical Quarterly 57/1 (2007) 33-52.*
- Wallbank 1981 F. W. Wallbank, *The Hellenistic World. Cambridge 1981.*
- Williams 1970 C.K. Williams, “Corinth 1969: Forum Area”. *Hesperia 39/1 (1970) 1-39.*
- Winter 2006 F. E. Winter, *Studies in Hellenistic Architecture. Toronto 2006.*

- Wycherley 1942 R.E. Wycherley, "The Ionian Agora". JHS 62 (1942) 21- 32.
- Wycherley 1954 R. E. Wycherley, "The Agora (A Review of Roland Martin 1951 "Recherches sur l'Agora grecque")." The Classical Review 4 (1954) 49-51.
- Wycherley 1957 R. E. Wycherley,. Princeton (1957).
- Wycherley 1962 R. E. Wycherley, How the Greeks Built Cities. London 1962.
- Wycherley 1993 R. E. Wycherley, Antik Çağda Kentler Nasıl Kuruldu?. Çev. N. Nirven – N. Başgelen. İstanbul 1993.
- Yegül 2006 F. Yegül, Antik Çağ'da Hamamlar ve Yıkanma. İstanbul 2006.
- Yıldırım 2015 Ş. Yıldırım, "Hadrianopolis: Trakya'da Bir Kalekent", Tuba-ar 18/18 (2015).

LEVHALAR LİSTESİ

Lev. 1

Lev. No	1 a		
Kazı No (Buluntu no.)	82/S.1		
Adı /Malzemesi	AE		
Müzeeye Geliş Şekli ve Tarihi	1982 Phaselis Kazısı, Agora Kapı Önü		
Müzedeki Yeri	Depo		
Ölçüleri	Çap: 31 mm	Ağırlık: 10.8 g	
Dönemi	Bizans		

Lev. No	1 b		
Kazı No (Buluntu no.)	82/S.23		
Adı /Malzemesi	AE		
Müzeeye Geliş Şekli ve Tarihi	1982 Phaselis Kazısı, İki Agora Arası		
Müzedeki Yeri	Depo		
Ölçüleri	Çap: 13 mm	Ağırlık: 0,8 g	
Dönemi	?		

Lev. No	1 c		
Kazı No (Buluntu no.)	82/S.24		
Adı /Malzemesi	AE		
Müzeeye Geliş Şekli ve Tarihi	1982 Phaselis Kazısı, İki Agora Arası		
Müzedeki Yeri	Depo		
Ölçüleri	Çap: 15 mm	Ağırlık: 1 g	
Dönemi	?		

Lev. No	2 a	
Kazı No (Buluntu no.)	82/S.25	
Adı /Malzemesi	AE	
Müze Geliş Şekli ve Tarihi	1982 Phaselis Kazısı, İki Agora Arası	
Müzedeki Yeri	Depo	
Ölçüleri	Çap: 12 mm	Ağırlık: 0,8 g
Dönemi	?	

Lev. No	2 b	
Kazı No (Buluntu no.)	82/S.26	
Adı /Malzemesi	AE	
Müze Geliş Şekli ve Tarihi	1982 Phaselis Kazısı, Meydan	
Müzedeki Yeri	Depo	
Ölçüleri	Çap: 23 mm	Ağırlık: 2,1 g
Dönemi	Bizans	

Lev. No	2 c	
Kazı No (Buluntu no.)	82/S.27	
Adı /Malzemesi	AE	
Müze Geliş Şekli ve Tarihi	1982 Phaselis Kazısı, Meydan	
Müzedeki Yeri	Depo	
Ölçüleri	Çap: 13 mm	Ağırlık: 1,4 g
Dönemi	Roma	

Lev. 3

Lev. No	3 a		
Kazı No (Buluntu no.)	82/S.28		
Adı /Malzemesi	AE		
Müzeeye Geliş Şekli ve Tarihi	1982 Phaselis Kazısı, İki Agora Arası		
Müzedeki Yeri	Depo		
Ölçüleri	Çap: 13 mm	Ağırlık: 0,5 g	
Dönemi	?		

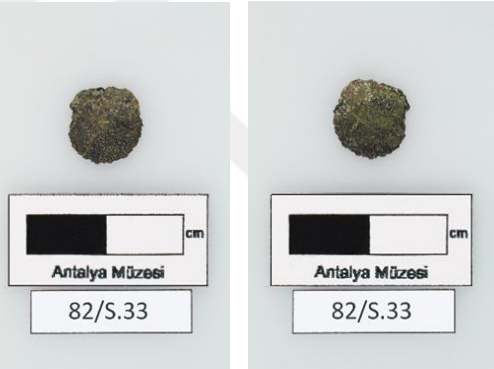
Lev. No	3 b		
Kazı No (Buluntu no.)	82/S.29		
Adı /Malzemesi	AE		
Müzeeye Geliş Şekli ve Tarihi	1982 Phaselis Kazısı, Meydan		
Müzedeki Yeri	Depo		
Ölçüleri	Çap: 15 mm	Ağırlık: 1,5 g	
Dönemi	Roma		

Lev. No	3 c		
Kazı No (Buluntu no.)	82/S.30		
Adı /Malzemesi	AE		
Müzeeye Geliş Şekli ve Tarihi	1982 Phaselis Kazısı, Meydan		
Müzedeki Yeri	Depo		
Ölçüleri	Çap: 10 mm	Ağırlık: 0,7 g	
Dönemi	Bizans		

Lev. No	4 a	
Kazı No (Buluntu no.)	82/S.31	
Adı /Malzemesi	AE	
Müze Geliş Şekli ve Tarihi	1982 Phaselis Kazısı, Meydan	
Müzedeki Yeri	Depo	
Ölçüleri	Çap: 14 mm	Ağırlık: 1,2 g
Dönemi	?	

Lev. No	4 b	
Kazı No (Buluntu no.)	82/S.33	
Adı /Malzemesi	AE	
Müze Geliş Şekli ve Tarihi	1982 Phaselis Kazısı, İki Agora Arası	
Müzedeki Yeri	Depo	
Ölçüleri	Çap: 10 mm	Ağırlık: 0,4 g
Dönemi	Bizans	

Lev. No	4 c	
Kazı No (Buluntu no.)	82/S.36	
Adı /Malzemesi	AE	
Müze Geliş Şekli ve Tarihi	1982 Phaselis Kazısı, İki Agora Arası	
Müzedeki Yeri	Depo	
Ölçüleri	Çap: 12 mm	Ağırlık: 1 g
Dönemi	Roma	

Lev. No	5 a		
Kazı No (Buluntu no.)	Pha.83/S.1		
Adı /Malzemesi	AE		
Müze Geliş Şekli ve Tarihi	1982 Phaselis Kazısı, Büyük Hamam Agora arası		
Müzedeki Yeri	Depo		
Öçüleri	Çap: 10 mm	Ağırlık: 0,3 g	
Dönemi			

Lev. No	5 b		
Kazı No (Buluntu no.)	Pha. 83/S.2		
Adı /Malzemesi	AE		
Müze Geliş Şekli ve Tarihi	1982 Phaselis Kazısı, Büyük Hamam Agora arası		
Müzedeki Yeri	Depo		
Öçüleri	Çap: 27 mm	Ağırlık: 4,3 g	
Dönemi			

Lev. No	5 c		
Kazı No (Buluntu no.)	Pha.83/S.6.1		
Adı /Malzemesi	AE		
Müze Geliş Şekli ve Tarihi	1982 Phaselis Kazısı, Agora Büyük Hamam Arası		
Müzedeki Yeri	Depo		
Öçüleri	Çap: 24 mm	Ağırlık: 4,2 g	
Dönemi	Bizans		

Lev. No	6 a	
Kazı No (Buluntu no.)	Pha.83/S.6.2	
Adı /Malzemesi	AE	
Müzeeye Geliş Şekli ve Tarihi	1982 Phaselis Kazısı, Büyük Hamam Agora Arası	
Müzedeki Yeri	Depo	
Ölçüleri	Çap: 28 mm	Ağırlık: 3,6 g
Dönemi		

Antalya Müzesi
83/S.6.2

Antalya Müzesi
83/S.6.2

Lev. No. 7 a	
Kazı Envanter No: PHA. KB-20 (15.22.84)	
Eserin Adı: Kandil	
Eserin Yapıldığı Madde: P.T.	
Eserin Devri: Erken Bizans	
Ölçüleri: yük:2,5 cm. uz:9 cm diskus çap: 3,2 cm. gövde çap:5 cm	
Bulunduğu Yer ve Tabakası Kazı: Phaselis Antik Kenti, Agora	
Tanımı: Açık devetüyü hamurlu, hamuru renginde kırmızımsı astarı dökülmüş, ovalimsi formlu karına doğru hafif genişleyip tabana doğru daralan basık gövdeli yuvarlak düz dipli gövdeye ekli yassı bir tutamaklı, tutamağın gövdeye birleştiği yerden fitil deliğine doğru giden ve yağ deliğini de içine alan ovalimsi formlu hafif oluklu kabartmalı küçük yağ ve fitil delikli sağlam bir kandildir.	
Lev. No. 7 b	
Kazı Envanter No: PHA. 82 P.T. 23	
Eserin Adı: Matara Parçası	
Eserin Yapıldığı Madde: P.T.	Hamur: 5YR 5/6 yellowish red Astar: 2,5YR 5/6 red
Eserin Devri: Roma	
Ölçüleri: yük: 16,4 cm. gen: 7,6 cm. cidar:1,1 cm.	
Bulunduğu Yer ve Tabakası Kazı: Phaselis Antik Kenti, Agora Önü	
Tanımı: Sarımsı kırmızı hamur renginde, kırmızı astarlı matara parçasıdır. Mataranın ele geçen kısmında dıştan içe doğru iki bant arasında “>” bezemesi, bant dışında yuvarlak kabartma noktasal bezeme dizisi, mataranın ortasında hayvan, insan ve bitkisel bezemelerden oluşan kompozisyon betimlenmiştir. Mataranın ele geçen kısmı iki parça olup birleştirilerek onarım görmüştür. Kabın üzerinde hafif kalker tabakası görülmektedir.	

Lev. No. 8 a		
Kazı Envanter No: PHA. 82 P.T. 24		
Eserin Adı: Tabak		
Eserin Yapıldığı Madde: P.T	Hamur: 2,5YR 6/8 light red	
Eserin Devri: Roma		
Ölçüleri: yük:3,3 cm. çap:19,2 cm. cidar:0,5 cm.		
Bulunduğu Yer ve Tabakası Kazı: Phaselis Antik Kenti, Agora Önü		
Lev. No. 8 b		
Kazı Envanter No: PHA. 82 P.T. 33		
Eserin Adı: Kap Parçası		
Eserin Yapıldığı Madde: P.T	Hamur: 2,5YR 6/6 light red Astar: 5YR 4/3 reddish brown 10YR 4/1 dark gray	
Eserin Devri: Roma		
Ölçüleri: yük:2,5 çap:7,4 cm. cidar:0,4 cm.		
Bulunduğu Yer ve Tabakası Kazı: Phaselis Antik Kenti, İki Agora Arası		
Tanımı: Açık kırmızı renkte hamurdan yapılmış, kırmızımsı kahve ve koyu gri renk tonlarında astarlı kap parçasıdır. Yuvarlak halka kaidelidir. Kaideden genişleyen gövde parçası ele geçen 5 parça halinde olup bu parçalar birleştirilerek onarım görmüştür.		

Lev. No. 9 a		
Kazı Envanter No: PHA. 82 P.T. 36		
Eserin Adı: Kap Parçası		
Eserin Yapıldığı	Hamur: 5YR 6/6 reddish yellow	
Madde: P.T	Astar: 10R 4/6 red	
Eserin Devri: Roma		
Ölçüleri: yük:7,5 cm. gen: 7,5cm. cidar: 0,9 cm.		
Bulunduğu Yer ve Tabakası Kazı: Phaselis Antik Kenti, İki Agora Arası		
Tanımı: Kırmızımsı sarı renkte hamurdan yapılmış, kırmızı astarlı kap parçasıdır. Yuvarlak kaideli olup kaideden gövdeye doğru genişleyerek devam eden bir profil izlemektedir. Kap parçası üzerinde iki bant arasında insize tekniği ile yapılmış rozet, bitki ve nokta bezemeleri bulunmaktadır. Astar yer yer görülmektedir. Kap üzerinde aşınmalar ve yer yer kalker tabakası görülmektedir.		
Lev. No. 9 b		
Kazı Envanter No: PHA. 82 P.T. 41		
Eserin Adı: Leykthos Ağızı		
Eserin Yapıldığı	Hamur: 5YR 7/6 reddish yellow	
Madde: P.T	Astar: 2.5Y 2.5/1 black	
Eserin Devri: MÖ V. yy		
Ölçüleri: yük: 2,4 cm. çap:2,3 cm. cidar: 0,4cm.		
Bulunduğu Yer ve Tabakası Kazı: Phaselis Antik Kenti, Agora Kapı Önü		
Tanımı: Kırmızımsı sarı renkte hamurdan yapılmış, siyah renkte astarlı leykthos ağızıdır. Ele geçen parça kısa bir boyun dışa çekik ağız ve ağız ile boyunun birleştiği yerde başlayan kulptan ibarettir. Astar yer yer bozulma göstermiştir. Ağızın bir parçası ve kulbun tamamı kırık ve noksandır.		

Lev. No. 10 a		
Kazı Envanter No: PHA. 82 P.T. 42		
Eserin Adı: Kap Ağız Parçası		
Eserin Yapıldığı Madde: P.T	Hamur: 5YR 7/6 reddish yellow Astar: 2.5Y 2,5/1 black	
Eserin Devri: MÖ V. yy		
Ölçüleri: yük:4,2 cm. çap:4,1 cm. cidar:0,3 cm.		
Bulunduğu Yer ve Tabakası Kazı: Phaselis Antik Kenti, Meydan		
Tanımı: Kırmızımsı sarı renkte hamurdan yapılmış, siyah renk astarlı kabın ağız parçasıdır. Ağız kısmı dışa taşkındır. Kabın iç yüzeyinde kalıp izine rastlanmıştır. Dış yüzeyindeki astar büyük oranda tahrip olmuştur.		

Lev. No. 10 b		
Kazı Envanter No: PHA. 82 P.T. 45		
Eserin Adı: Kap Gövde Parçası		
Eserin Yapıldığı Madde: P.T	Hamur: 10YR 6/4 light yellowish 127rown Astar: 7,5YR 4/1 dark gray 5 Y 7/2 (light gray)	
Eserin Devri: Selçuklu		
Ölçüleri: yük:3,4 cm. çap:5,1 cm. cidar:0,6 cm.		
Bulunduğu Yer ve Tabakası Kazı: Phaselis Antik Kenti, İki Agora Arası		
Tanımı: Açık sarımsı kahve renkli hamurdan yapılmış, koyu ve açık gri astarlı pişmiş toprak kap gövde parçasıdır. Kabın omuz ile boyun kısmının birleşme yeri olup, birleştiği yerde hafif içbükey yapmaktadır. Üzerinde bitkisel boya bezemeler mevcuttur. Astar yer yer tahrip olmuştur.		

Lev. No. 11 a	
Kazı Envanter No: PHA. 82 MA 3	
Eserin Adı: Haç Kanadı	
Eserin Yapıldığı Madde: Bronz	
Eserin Devri: Doğu Roma (Bizans)	
Ölçüleri: yük:5,4 cm. en: 4,1 cm.	
Bulunduğu Yer ve Tabakası Kazı: Phaselis Antik Kenti, Agora Kapı Önü	
Tanımı: Bronzdan yapılmış haçin bir kanadıdır. Haçın merkezinden kanadın ucuna doğru genişleyen kanat, kanadın her iki ucunun iç bükey yapmasıyla sonlanmıştır. Kanadın bir yüzeyinde insize kabartma tekniği ile yapılmış konsantrik daire bezemesi mevcuttur.	
Lev. No. 11 b	
Kazı Envanter No: PHA. 82 MA 7	
Eserin Adı: Ağırlık	
Eserin Yapıldığı Madde: Bronz	
Eserin Devri: Roma	
Ölçüleri: kal:0,8 cm. çap:2,4 cm.	
Bulunduğu Yer ve Tabakası Kazı: Phaselis Antik Kenti (iki agora arası)	
Tanımı: Bronzdan yapılmış silindirik formlu ağırlıktır. Silindirin yan yüzlerinde birbirlerine paralel iki çizgi silindirin etrafını çepeçevre sarmaktadır. Ağırlığın üst yüzeyi ortaya doğru çukurlaşmakta ve tam merkezde yuvarlak çıkıntı kısmı bulunmaktadır. Üst yüzde yuvarlak çıkıntının alt ve üst kısmında lejantlar (.. XV?) vardır.	
Lev. No. 11 c	
Kazı Envanter No: PHA. 82 MA 11	
Eserin Adı: Halka	
Eserin Yapıldığı Madde: Bronz	
Eserin Devri: Roma	
Ölçüleri: kal:0,3 cm çap:2,5 cm.	
Bulunduğu Yer ve Tabakası Kazı: Phaselis Antik Kenti, Agora Kapı Önü	
Tanımı: Bronzdan yapılmış elips formlu halkadır.	

Lev. No. 12 a	
Kazı Envanter No: PHA. 82 MA 12	
Eserin Adı: Levha Parçası	
Eserin Yapıldığı Madde: Kurşun	
Eserin Devri: Roma	
Ölçüleri: uz:6,5 cm. en:2,4 cm kal: 0,2 cm.	
Bulunduğu Yer ve Tabakası Kazı: Phaselis Antik Kenti, İki Agora Arası	
Tanımı: Dikdörtgen formlu kurşun levhadır. Levha üzerinde yaprağın damarını andıran çizgisel kabartma bezemeler bulunmaktadır. Levhanın bir uzun yüzündeki ufak bir parça kırık ve noksandır. Levha üzerinde yer yer aşınmalar mevcuttur.	
Lev. No. 12 b	
Kazı Envanter No: PHA. 82 MA 13	
Eserin Adı: Levha Parçası	
Eserin Yapıldığı Madde: Kurşun	
Eserin Devri: Roma	
Ölçüleri: uz:6,5 cm. en:2,5 cm kal: 0,2 cm.	
Bulunduğu Yer ve Tabakası Kazı: Phaselis Antik Kenti, İki Agora Arası	
Tanımı: Dikdörtgen formlu kurşun levhadır. Levha üzerinde yaprağın damarını andıran çizgisel kabartma bezemeler bulunmaktadır. Levhanın bir uzun yüzündeki ufak bir parça kırık ve noksandır. Levha üzerinde yer yer aşınmalar ve kopmalar sonucu delikler mevcuttur.	
Lev. No. 12 c	
Kazı Envanter No: PHA. 82 MA 14	
Eserin Adı: Levha Parçası	
Eserin Yapıldığı Madde: Kurşun	
Eserin Devri: Roma	
Ölçüleri: uz:53 cm. en:2,4 cm kal: 0,2 cm.	
Bulunduğu Yer ve Tabakası Kazı: Phaselis Antik Kenti, İki Agora Arası	
Tanımı: Dikdörtgen formlu kurşun levhadır. Levhanın bir yüzeyinde baklava dilimi bezemeleri görülmektedir. Levha üzerinde yer yer kopmalar ve aşınmalar vardır.	

Lev. No. 13 a	
Kazı Envanter No: PHA. 82 Cam 1	
Eserin Adı: Dip	
Eserin Yapıldığı Madde: Cam	
Eserin Devri: Roma	
Ölçüleri: yük:2 cm. çap:4,1 cm.	
Bulunduğu Yer ve Tabakası Kazı: Phaselis Antik Kenti, Meydan Yüzey	
Lev. No. 13 b	
Kazı Envanter No: PHA. 82 Cam 2	
Eserin Adı: Dip Parçası	
Eserin Yapıldığı Madde: Cam	
Eserin Devri: Roma	
Ölçüleri: yük:5,5 cm. çap:6 cm.	
Bulunduğu Yer ve Tabakası Kazı: Phaselis Antik Kenti, Meydan	
Lev. No. 13 c	
Kazı Envanter No: PHA. 82 Cam 3	
Eserin Adı: Kapak Parçası	
Eserin Yapıldığı Madde: Cam	
Eserin Devri: Roma	
Ölçüleri: yük:3 cm. çap:4,4 cm.	
Bulunduğu Yer ve Tabakası Kazı: Phaselis Antik Kenti, Meydan	<p>Tanımı: Yuvarlak kaidelidir. Kaideden dip kısmına bağlanırken konik bir form çizmiştir. Sırrı dökülmüştür.</p>
Tanımı: Yuvarlak kaidelidir. Kaideden dip kısmına bağlanırken konik bir form çizmiştir. Sırrı dökülmüştür.	
Tanımı: Kaide kısmı yuvarlak bir hat çizmektedir. Kaidenin etrafını saran silindirik bir kanal bulunmaktadır. Kaideye bağlanan dip ince, kısa ve silindirik. Genişleyerek gövde kısmına bağlanmaktadır. Yer yer çatlaklar mevcuttur. Dip kısmının devamı kırık ve nokсандır.	<p>Tanımı: Camdan yapılmış kapak parçasıdır. Yuvarlak bir kanalla çevrelenmiş konik formla devam eden alt kısım tutamak bölümüne sivrilerek bağlanmıştır. Tutamak bölümü üst üste oturmuş farklı boyutlardaki iki yuvarlaktan oluşmuştur. Kapak parçasının devamı kırık ve nokсандır.</p>
Tanımı: Camdan yapılmış kapak parçasıdır. Yuvarlak bir kanalla çevrelenmiş konik formla devam eden alt kısım tutamak bölümüne sivrilerek bağlanmıştır. Tutamak bölümü üst üste oturmuş farklı boyutlardaki iki yuvarlaktan oluşmuştur. Kapak parçasının devamı kırık ve nokсандır.	

Lev. No. 14 a	
Kazı Envanter No: PHA. 82 Cam 5	
Eserin Adı: Dip	
Eserin Yapıldığı Madde: Cam	
Eserin Devri: Roma	
Ölçüleri: yük:2 cm. çap:4,2 cm.	
Bulunduğu Yer ve Tabakası Kazı: Phaselis Antik Kenti, Meydan	
Lev. No. 14 b	
Kazı Envanter No: PHA. 82 Cam 6	
Eserin Adı: Dip	
Eserin Yapıldığı Madde: Cam	
Eserin Devri: Roma	
Ölçüleri: yük:2,8 cm. çap:4,6 cm.	
Bulunduğu Yer ve Tabakası Kazı: Phaselis Antik Kenti, Meydan	
Lev. No. 14 c	
Kazı Envanter No: PHA. 82 Cam 8	
Eserin Adı: Dip	
Eserin Yapıldığı Madde: Cam	
Eserin Devri: Roma	
Ölçüleri: yük:2,1 cm. çap:3,9 cm.	
Bulunduğu Yer ve Tabakası Kazı: Phaselis Antik Kenti, Meydan	<p>Tanımı: Kaide kısmı yuvarlak formludur ve etrafından silindirik bir kanal geçmektedir. Kaideden dip kısmına uzanan ince, kısa ve silindirik bir bölüm bulunmaktadır. Üzerindeki sır yer yer korunmuştur.</p> <p>Tanımı: : Kaide kısmı yuvarlak formludur ve etrafından silindirik bir kanal geçmektedir. Kaideden dip kısmına uzanan ince, kısa ve silindirik bir bölüm bulunmaktadır. Bu bölümün dibe bağlantılı olan kısmı kırık sivri parçalar halinde göze çarpmaktadır.</p> <p>Tanımı: Kaide kısmı yuvarlak formludur ve etrafından silindirik bir kanal geçmektedir. Kaideden dip kısmına uzanan ince, kısa ve silindirik bir bölüm bulunmaktadır. Bu bölümle dip kısmının birleştiği yer genişleyerek devam etmektedir.</p>

Lev. No. 15 a	
Kazı Envanter No: PHA. 82 Cam 11	
Eserin Adı: Dip	
Eserin Yapıldığı Madde: Cam	
Eserin Devri: Roma	
Ölçüleri: yük:2,3 cm. çap:3,4 cm.	
Bulunduğu Yer ve Tabakası Kazı: Phaselis Antik Kenti, Meydan	
Lev. No. 15 b	
Kazı Envanter No: PHA. 82 Cam 12	
Eserin Adı: Dip	
Eserin Yapıldığı Madde: Cam	
Eserin Devri: Roma	
Ölçüleri: yük:2,8 cm. çap:4 cm.	
Lev. No. 15 c	
Kazı Envanter No: PHA. 82 Cam 15	
Eserin Adı: Dip Parçası	
Eserin Yapıldığı Madde: Cam	
Eserin Devri: Roma	
Ölçüleri: yük:2,1 cm. çap:5,6 cm.	
Bulunduğu Yer ve Tabakası Kazı: Phaselis Antik Kenti, Meydan	
Tanımı: Kaide kısmı yuvarlak formludur ve etrafından silindirik bir kanal geçmektedir ve konik bir form olarak yükselmektedir. Kaideden dip kısmına uzanan ince, kısa ve silindirik bir bölüm bulunmaktadır. Silindirik kısmın diple birleştiği yer genişleyerek devam etmektedir. Kaidenin alt kısmında sır izleri kısmen görülmektedir.	
Tanımı: Kaide kısmı yuvarlak formludur, etrafından silindirik bir kanal geçmektedir ve konik bir form olarak yükselmektedir. Kaideden dip kısmına uzanan ince, uzun ve silindirik bir bölüm bulunmaktadır. Silindirik kısmın diple birleştiği yer genişleyerek devam etmektedir.	
Tanımı: Cam dip parçasıdır. Dip kısmı yuvarlak bir iç bükey yapmaktadır. Dip kısmından kaba geçiş yapıldığı yerde hafif bombeli düzgün bir hat bulunmaktadır. Yer yer sır izine rastlanmaktadır. Dip parçasının büyük bir kısmı kırık ve noksandır.	

Lev. No. 16 a	
Kazı Envanter No: PHA. 82 H1	
Eserin Adı: Heykelcik Parçası	
Eserin Yapıldığı Madde: Mermer	
Eserin Devri: Roma	
Ölçüleri: yük:15,5 cm. gen:9,1 cm. der:5,7 cm	
Bulunduğu Yer ve Tabakası Kazı: Phaselis Antik Kenti, Agora Kapı Önü, Rampa Duvarı	
<p>Tanımı: Mermer heykelciğin göğüs kısmından itibaren alt kısmı ele geçmiştir. Sol omuzdan geldiği belli olan bir kumaş tomarı gövdeyi belden sağ bacağa çevrelemiştir. Bu diz tomarının altında ise diz kapağına kadar inen giysinin etek kısmı birbirinden ayrı iki kat oluşturmaktadır. Giysinin etek ucundaki bu kıvrımlar belirgin ve kalın şeritler halinde verilmiştir. Sol ayak diz kapağının üstünden itibaren kırık ve noksan, sağ bacak ise diz kapağının altından itibaren kırık ve nokсандır. Bacak kısımlarında yer yer kalker tabakası görülmektedir.</p>	

Belge 1. Nr. 11. İmparator Hadrianus'a ithafen Hadrianus Kapısı yaptırılıyor
Buluntu Yeri: Güney limanı yakınında Hadrianus Kapısı yanında bulunmuştur.
Ölçüler: Tamamen korunan blokların (1-2-5-6) yüksekliği: 0,59-0,595 m.; 3. ve 4. bloklar 0,56-0,57 m'ye kadar korunmuştur, derinlik yukarıda 0,85 m, aşağıda 0,64 m, genişlik (1) 1 m'nin üzerinde; (2) 0,93 m; (3) 0,48 m'ye kadar korunmuş ve en azından 1,7 m kadar olmalı; (4) 1,34 m; (5) 1,32 m; (6) 1,15 m. Harf yüksekliği (1) 0,10 m; (2) 0,085 m; (3) 0,095 m. Satır boşluğu 0,03 metrelik profil dahil 0,055 m. Fascia yüksekliği (1) 0,135 m; (2) 0,105 m; (3) 0,13 m.
Tarih: MS 10 Aralık 130 – 9 Aralık 131.
Edisyon: CIG 4334; IGR III 760; TAM II 1187; Yeni bulunan bloklarla birlikte yeni rekonstrüksiyon'u Blackman, Inscriptions, s. 151 vdd.'da yeniden ele alınmıştır; SEG XXXI, 1981, s. 338 nr. 1299.

Αὐτοκράτορι θεοῦ Τραιανοῦ Παρθικοῦ υἱῶι, θεοῦ] Νέρουαι υἱωνῶι, Τραι[α]νῶι
 Ἀδριανῶι Καίσαρι Ὀλυμπίωι Σεβαστῶι ἀρχιερεῖ μεγίστωι δημαρχικῆ[ς ἐξουσίας
 τὸ] ιέ ὑπάτωι τὸ γ' πατρὶ πατρ[ίδ]ος τῶι σωτῆρι καὶ εὐεργέτηι τοῦ σύμπαντος
 κόσμου] Φασηλιτῶν ἢ βουλή καὶ ὁ δῆμος.

*Phaselis'lilerin boule ve demos'u rahmetli Nerva'nın torunu, rahmetli Traianus
 Parthicus'un oğlu, pontifex maximus, 15 kere tiribunica potestas, 3 kere consül olan,
 vatanın babası, tüm evrenin kurtarıcısı ve velinimeti İmparator Hadrianus
 Caesar Olympios Augustus'a adadı²¹⁶.*

²¹⁶ Tüner-Önen 2008, 313-314.

Belge 2. NR. 15. Tyndaris Tetragonal Agora'yı İmparator Hadrianus'a ithaf ediyor
Buluntu Yeri: Kalinka bu yazıtın agora'nın içinde bulunduğunu bildirmiştir. Kentte yapılan araştırmalarda bu yazıtın, kent limanından güney limana doğru giden ana yolun kenarında yer alan büyük bir yapının giriş kapısı üzerinde duran arşitrav olduğu tespit edilmiştir ¹³⁵¹ .
Ölçüler: yükseklik: 0,66 m; genişlik: 2,24 m; derinlik: 0,39 m; harf yüksekliği: 0,05 m; tabula anzata için, yükseklik: 0,47 m; genişlik: 1,35 m.
Tarih: 10 Aralık 130 – 9 Aralık 131.
Edisyon: CIG 4335; Dürr, Reisen des Kaisers, s. 120 vd. nr. 126; IGR III 759; Weber, Untersuchungen, s. 225 vd.; Van Buren, Inscriptions, s. 186 vd. nr. 13; TAM II 1194.

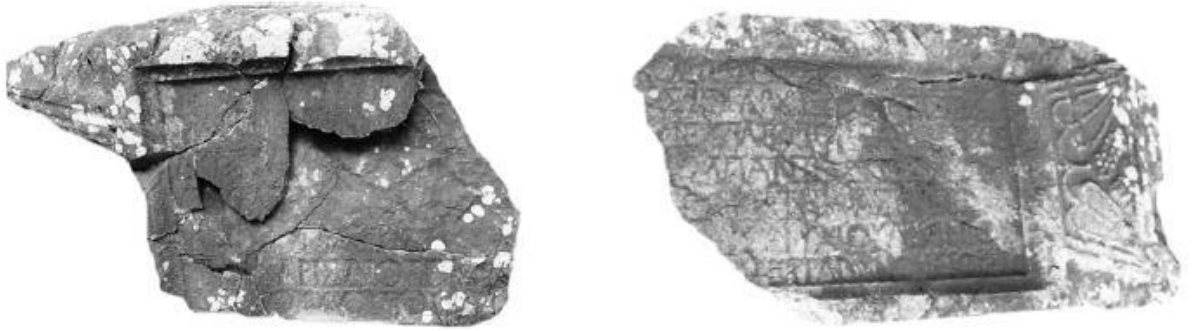

Fig. 42. İmparator Hadrianus İthaf Yazıtı

[Αὐτοκράτορι Καίσαρι],
θεοῦ Τραιανοῦ Παρ[θικ]οῦ υἱῶι, θεοῦ Νέρουα υἱωνῶ,
Τραιανῶι Ἀδριανῶι Σ[εβ]αστῶι, ἀρχιερεῖ [μ]εγίστωι,
δημαρχικῆς ἐξουσία[ς τὸ] ιε΄, ὑπάτω τὸ [γ΄], πατρὶ [πατρίδ]ος,
Ὀλυμπίωι, σω[τῆρι τοῦ] σύμπαντος κόσμου
5 καὶ [τῆς] πατρίδ[ος, τῆς] πόλε[ως] Φασηλιτῶν,
Τυνδαρις Διοτείμ[ου τοῦ φύ]σει Γναίου Λικινίου,

Μάρκ{ι}ου υιοῦ, Ρουφε[ίνου τή]ν τετράγωνον ἀγοράν.

Marcus tarafından evlat edinilen Gnaius Licinius oğlu Dioteimos Rufinus'un kızı Tyndaris bu Tetragonal Agora'yu, rahmetli Traianus Parthicus'un oğlu, rahmetli Nerva'nın torunu, İmparator Caesar Traianus Hadrianus Augustus, pontifex maximus, 15. kez tribunica potestas, 3 kez consül olan, vatanın babası, Olympios, tüm evrenin, vatanın ve Phaselis'lilerin kentinin kurtarıcısına itahafen, inşa ettirdi²¹⁷.

Belge 3. Nr. 16. Tyndaris İmparator Hadrianus'u onurlandırıyor
Buluntu Yeri: Akropolis'in kuzey eteğinde, güney limanı yakınında bulunmuştur.
Ölçüler: yükseklik: 0,88 m; genişlik: 0,45 m; derinlik: 0,47 m; harf yüksekliği: 0,05 m.
Tarih: MS 131-138.
Edisyon: IGR III 758; TAM II 1195.

01 [Αὐτοκράτορα]

[Καίσαρα],

θεοῦ Τραιαν[οῦ]

Παρθικοῦ υἱό[ν],

θεοῦ Νέρουα {ι}

υἱωνόν, Τραιανόν□

5 Ἄδριανόν Σεβασ-

τόν, Ὀλύμπιον,

²¹⁷ Tüner-Önen 2008, 318-319.

σωτήρα τῆς
οἰκουμένης,
Τυνδαρίς Διο-
10 τείμου τοῦ φύσει
[Γν(αίου)] Λικιννίου, Μάρκου
[υίο]ῦ, Ρουφείνου.

Rahmetli Traianus Parthicus'un oğlu, rahmetli Nerva'nın torunu evrenin kurtarıcısı İmparator Caesar Traianus Hadrianus Augustus Olympios'u, Marcus tarafından evlat edinilen Gnaius Licinius oğlu Dioteimos Rufinus'un kızı Tyndaris (heykelini dikerek onurlandırdı)²¹⁸.

Belge 4. Nr. 23. Q. Voconius Saxa Amyntias ve Q. Voconius Saxa Fidus onurlandırılıyor
Buluntu Yeri: Bu heykel altlığının en alt yazıtlı bloğu, Tetragonal Agora girişinin sağında in situ olarak durmaktadır. Blok, agora'nın giriş seviyesinin 0,40 m aşağısında ve eşiğin 1,04 m altında mermer bir zemin üzerine konmuştur. Yazıtlı blok arkaya doğru daha küçük iki blokla birlikte altlığın tüm genişliğini kaplamaktadır ¹³⁹² .
Ölçüler: A için yükseklik: 0,90 m; genişlik: 1,07 m; derinlik: 0,30 m (arka bloğun derinliği 0,335 m) harf yüksekliği: (sol kolon a) 0,03 m; (sağ kolon b) 0,025-0,038 m (TAM her iki kolon için de bu yüksekliği vermektedir). Satır yüksekliği: (A) 0,043 m-0,044 m; (B) 0,034 m-0,038 m; kolonlar arasındaki yatay boşluk: 0,03 m-0,04 m; kolon (B)'nin sol kenarı taşın sol ucundan 0,38 m.
Tarih: MS 145-146.
Edisyon: Bérard, Le Consul Voconius Saxa, BCH 14, 1890, s. 643 - 645; IGR III 763;

²¹⁸ Tüner-Önen 2008, 319-320.

Dessau II 8828; van Buren, *Inscriptions*, s. 187 vd. nr. 16'da korrektur yapmıştır; TAM II 1201; Blackman, *Inscriptions*, s. 154 vdd. (lev. 71, 1. 2), yazıtı tekrar ele alarak yeni tamamlamalar yapmıştır; SEGXXXI, 1981, s. 338 nr. 1300.

Fig. 43. Voconius Saxa Onurlandırma Yazıtı

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı: Tolga KARAHAN

Doğum Tarihi: 08 Ağustos 1990

Doğum Yeri: Eminönü/İstanbul

Medeni Durumu: Bekâr

Öğrenim Durumu:

Derece	Alan	Üniversite	Yıl
Mezun Olunan Lise	Sosyal Bilimler (EA)	Çorlu Lisesi	2004-2007
Lisans Derecesi	Arkeoloji	Akdeniz Üniversitesi	2009-2014

YABANCI DİL BİLGİSİ

İNGİLİZCE, Orta Derecede, YÖK-DİL Sonbahar Dönemi Belgesi, 57,00 Puan.

YAYINLAR

KİTAP TANITIMLARI

T. Karahan, Küçük Asya'nın Tarihöncesi: Karmaşık Avcı Toplayıcılarından, Erken Kentsel Toplumlara. Yazar: B. S. Düring, Çeviren: A. Keskin. Libri II (2016) 521-523. DOI: 10.20480/lbr.2016047

REDAKSİYON VE EDITÖRLÜK ÇALIŞMALARI

MJH VI/1 (2016); Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi, Redaktör.

MJH V/2 (2016); Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi, Redaktör.

MJH V/1 (2017); Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi, Redaktör.

MJH IV/2 (2017); Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi, Redaktör.

MJH V/1 (2018); Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi, Redaktör.

PHASELİS II (2016); Disiplinlerarası Akdeniz Araştırmaları Dergisi, Redaktör.

PHASELİS III (2017); Disiplinlerarası Akdeniz Araştırmaları Dergisi, Redaktör.

PHASELİS IV (2018); Disiplinlerarası Akdeniz Araştırmaları Dergisi, Redaktör.

ARAŞTIRMA PROJELERİ & ARAŞTIRMA DENEYİMİ

Akdeniz Üniversitesi Beydağları Yüzey Araştırmaları 2010 sezonu öğrenci olarak ekip üyesi.

Akdeniz Üniversitesi Rhodiapolis Kazıları 2010 sezonu öğrenci olarak ekip üyesi.

Akdeniz Üniversitesi Myra&Andriake Kazıları 2011 sezonu öğrenci olarak ekip üyesi.

Akdeniz Üniversitesi Myra&Andriake Kazıları 2012 sezonu öğrenci olarak ekip üyesi.

Akdeniz Üniversitesi Myra&Andriake Kazıları 2013 sezonu öğrenci olarak ekip üyesi.

Akdeniz Üniversitesi Phaselis ve Territoryumu Yüzey Araştırmaları, 2017 sezonu arkeolog olarak bilimsel üyelik.

Akdeniz Üniversitesi Phaselis ve Territoryumu Yüzey Araştırmaları, 2018 sezonu arkeolog olarak bilimsel üyelik.

Akdeniz Üniversitesi Phaselis ve Territoryumu Kazıları, 2017 sezonu arkeolog olarak bilimsel üyelik.

Akdeniz Üniversitesi Phaselis ve Territoryumu Kazıları, 2018 sezonu arkeolog olarak bilimsel üyelik.